బౌద్ధదర్శనం

కత్తి పద్మారావు

లోకాయత ప్రచురణలు

లోకాయత ప్రచురణలు నెం-56

బౌద్ధ దర్శనం

రచయిత - కత్తి పద్మారావు

BOUDDHA DHARSHANAM
By Kathi Padma Rao

ప్రతులు - 2000

లోకాయత ప్రచురణల మేనేజర్ - కె. చార్వాకుడు

కవర్ పేజీ - అక్బర్

వెల రూ. 30.00

ప్రతులకు :-

కత్తి స్వర్ణకుమారి
లుంబినీవనం
పొన్నూరు-522124
గుంటూరు జిల్లా (ఆంధ్రప్రదేశ్)
ఫోన్ (08643)42840

ఈ క్రింది వారి వద్దకూడా కాపీలు లభిస్తాయి.

నవోదయ బుక్ హౌస్, సహచర బుక్ మార్క్ - హైదరాబాద్.
విశాలాంధ్ర బుక్ హౌస్, అన్ని బ్రాంచీలు.
మైత్రీబుక్ హౌస్, ప్రగతిబుక్ హౌస్, పల్లవిబుక్‌స్టాల్ - విజయవాడ
నవోదయ బుక్‌హౌస్ - గుంటూరు, మణిబుక్ స్టాల్-నెల్లూరు,
సింధూ బుక్ స్టాల్-కర్నూలు, విజ్ఞాన బుక్ స్టాల్-ఒంగోలు.

Printed By :
SRUJANA PRINTERS Phone ; (08643) 42840
Lumbinivanam, Ponnur-522 124

తన మహోన్నతమైన శ్రమతో
సహనంతో, ఉన్నతాశయంతో
తన బిడ్డలకు అత్యున్నత విద్యనుగరిపిన
సత్యవాది, దళితమేధావి విజయసింగ్‌గారి కన్నతల్లి,

జల్లి విజయమ్మగారికి

ప్రేమతో-
అంకితం

విషయ సూచిక

ముందుమాట

బౌద్ధ దర్శనం వ్రాయాలనే నాచిరకాల వాంఛితం ఇప్పటికి నెరవే రింది. నాఆరోగ్య పరిస్థితులు, సామాజిక రాజకీయ వత్తిడులు తట్టుకొని ఈగ్రంథం ఈమూడుపేండ్ల శ్రమనుండి బయట పడింది. బౌద్ధ దర్శనం వ్రాస్తున్నకాలం నన్ను నేను నిప్పుల కొలిమిలో కాల్చుకొంటున్న ఆయు ధంలా భావించాను. భారత సమాజాన్ని పునర్నిర్మించడానికి ప్రయత్నించిన ప్రతి తత్వవేత్తని, ఉద్యమకారుణ్ణి బుద్ధుడు ప్రభావితం చేశాడు. ప్రపంచ వ్యాప్తంగా ఆయన బోధనలు లోతుగా ప్రవహించాయి.

భారత ఉపఖండాన్ని పట్టిపీడిస్తున్న కులతత్వం, స్త్రీఅణచివేత, మూఢవిశ్వాసాల బారి నుండి తప్పించి ఒక శాస్త్రీయదృక్పథాన్ని, ఒక సామాజికదృక్పథాన్ని ఆనాడు బౌద్ధం రూపొందించ గలిగింది, ఈనాటి రోగగ్రస్తమైన భారత సమాజానికి సరైన ఔషధం బౌద్ధదర్శనం.

వ్యక్తిని, సమాజాన్ని పునరుజ్జీవింపజేసి పునర్మించ గలిగింది బౌద్ధ దర్శనం. బౌద్ధదర్శనంలో వున్న ప్రవాహశీలత, పరిణామవాదం, సమకా లీనత ఆతరువాత ప్రపంచంలో వచ్చిన ప్రతి ఉద్యమాన్ని, దర్శనాన్ని ప్రభావితంచేయగలిగాయి.

ప్రపంచంలో పరిఢవిల్లుతున్న ద్వేషాన్ని, కౌర్యాన్ని, కాపట్యాన్ని తొలగించి కరుణని, ప్రేమని, స్వచ్ఛతని ప్రజ్వలింపజేసింది బౌద్ధం. మౌఢ్య వాదాన్ని మోసపూరిత జీవనాన్ని నిరాకరించి హేతు వాదాన్ని ప్రపంచ దృక్పథాన్ని కలిగింపజేసింది బౌద్ధం.

అందుకే బౌద్ధం ఒకవాదంకాదు, ఒక తాత్విక దార్శనికరూపం. ఈతత్వ సారాన్ని పాఠకులకు వీలున్నంత అందించగలిగాను. ఇంత రాజ కీయ వత్తిడిలో ఈ గ్రంథానికి ఇంత సమయం కేటాయించడమెందుకు అని

కొందరు మిత్రులు అన్నారు. కాని, నిజానికి నేటి బహుజనుల రాజకీయ రంగం హిందూ సామ్రాజ్య వాదానికి ప్రత్యామ్నాయంగా బౌద్ధ దర్శనాన్ని తమ ఆయుధం చేసుకోక తప్పదు. అలా బహుజన ఉద్యమం బౌద్ధ దృక్ప థాన్ని, దర్శనాన్ని ఆచరణలో ప్రతిఫలింప చేయగలిగినపుడే ప్రత్యా మ్నాయ జీవన విధానాన్ని రూపొందించ గలుగుతాము.

ఈ గ్రంథం వ్రాయడం కోసం పరిశోధనలో అనేక గ్రంథాలు అధ్య యనం చేసే సమయంలో తమ్ముళ్లు కలేకూరిప్రసాద్, కె. ఏబేల్, మా పెద పాప సృజన ఎంతో సహకారాన్ని అందించారు. అలాగే ఈ పుస్తకం ఫెయిర్ కాపీని నా సహచరిణి కత్తిస్వర్ణకుమారి, తమ్ముడు కోట ప్రసన్న చేశారు. ప్రూఫ్‌రీడింగ్ కాలుఫ్రాక్చర్అయిన స్థితిలోకూడా స్వర్ణకుమారి చూసింది. ఆమె సహకారం లేకుండా ఈ మహత్తర కార్యాలు నెరవేరడం జరిగేవికాదు.

ఈ పుస్తకాన్ని నాప్రియమిత్రుడు, ఆత్మీయుడు దళితమేధావి ప్రకాశం జిల్లా చందలూరి వాస్తవ్యుడైవుండి ఇప్పుడు ఇండియన్ టెలిఫోన్ ఇండస్ట్రీ (LTD)మద్రాసు ఛీఫ్ రీజనల్ మేనేజర్ విజయసింగ్ గారి తల్లికి అంకిత మివ్వడం దళిత తల్లులకు నాపుస్తకాలు ఇచ్చే ఆశయసిద్ధిలో భాగంగా నాకెంతో ఆనందాన్ని కలిగించింది. ఈ పుస్తకానికి టైటిల్ వేసి ఇచ్చిన ఆంధ్రజ్యోతి సండే ఆర్టిస్ట్ అక్బర్‌కు, టైటిల్ ముద్రించి ఇచ్చిన భావనా ఆఫ్‌సెట్ ప్రింటర్స్‌కు, పుస్తకం ముద్రించిన సృజనా ప్రింటర్స్‌కు కృతజ్ఞ తలు. ఈముద్రణలో తమవంతు పాత్ర నిర్వహించిన దేవరపల్లి మస్తాన్ రావుగారు, బార్వాకుడులకు కృతజ్ఞతలు.

నా రచనలను నిరంతరం ప్రోత్సహిస్తూ వాటిని ఆంగ్ల భాషలోనికి అనువదింపజేసి ముద్రింపజేస్తున్న గురుకుల్ థియోలాజికల్ కాలేజి అండ్ రిసెర్చిసెంటర్ డైరెక్టర్ డా॥ కుంబాల రాజరత్నంగారికి కృతజ్ఞతలు తెలుపు కుంటున్నాను.

లుంబినీవనం
11-9-1997

ఇట్లు
కత్తి పద్మారావు

బుద్ధుని జీవిత దర్శనం

శాక్యముని జీవితం ఒక అపార సముద్రం. ఆయన జీవితం, సిద్ధాంతం రెండూ పెనవేసుకుని సాగాయి. బుద్ధుని జీవితం గురించి అనేక కల్పిత కథలు ప్రచారం లోకి వచ్చాయి. అందులో బుద్ధుని బోధనలకు భిన్నమైన మార్గంలో అవి ప్రచారంలోకి వచ్చాయి.

అందుకే బుద్ధుని జీవిత చరిత్రను వాస్తవాంశాలతో ముందుకు తీసుకురావలసిన బాధ్యత మన మీద వుంది.

ఎవరి వ్యక్తిత్వమైనా ప్రజలను ప్రభావితం చేసే దశకు ఎదిగిన తర్వాత ఆ వ్యక్తిత్వం మీద అనేక అభూత కల్పనలు పుట్టడం సహజం. అయితే ఆ ప్రతిభావంతమైన జీవితం చుట్టూ అలుముకున్న అభూత కల్పనలనుండి బయటకు తీసి ఆ నిజమైన జీవితాన్ని, వ్యక్తిత్వాన్ని, కాంతిని క్రాంతి దర్శిత్వాన్ని మనం ప్రజల ముందు వుంచగలగాలి. అప్పుడు ఆయన జీవితం ఎందరినో ప్రభావితం చేయగలుగుతుంది.

గౌతమ బుద్ధుని జీవిత చరిత్రను, సిద్ధాంతాన్ని పునశ్చరణ చేసుకోవడం ద్వారా బౌద్ధ ఉద్యమ పునరుజ్జీవనానికి మనం పూనుకున్న వారమవుతాం.

బుద్ధుడి మొదటి పేరు సిద్ధార్థుడు. అతని కుటుంబనామం గౌతముడు. ఇతని కుటుంబం హిమాలయాలకు సంబంధించిన 'శాక్య' తెగలోనిది. అందుకే ఆయనను శాక్యముని అంటారు. ఇతని తండ్రి శుద్ధోదనుడు. తల్లి మాయాదేవి. ఈయన క్రీ. పూ. 563 వ సంవత్సరంలో నేపాల్ ప్రాంతంలోని కపిలవస్తు నగరంలో లుంబినీవనం అనే ప్రదేశంలో పుట్టాడు. ఈయన బాల్య జీవితం సుఖంగా విలాసంగానే గడిచింది. సిద్ధార్థునికి క్రీ. పూ. 547 వ సం, లో ఆయన 16వఏట పెళ్ళి అయింది. ఆయనకు ఒక కుమారుడు పుట్టాడు. ఆ బిడ్డకు 'రాహుల్' అని పేరుపెట్టారు.

సిద్ధార్థునికి పుట్టుక, చావు, వృద్ధాప్యం, అనారోగ్యం అనే అంశాలకు సరైన వివరణ దొరకలేదు. ఈ విషయాలు అనేక సంఘటనల ద్వారా ఆయనను ఆలోచింపజేశాయి.

తన 29వ ఏట అనగా క్రీ. పూ. 537లో ఈ విషయాలను గూర్చి అన్వేషించడానికి ఆయన కపిల వస్తు నగరాన్ని వదిలి పెట్టాడు. ఈవిషయాల గురించి ఇంతకు పూర్వం ఎంతో మందికి సమాధానాలు దొరకలేదు. కాని ఆ సమాధానాల కోసం అన్వేషించడానికి కుటుంబాన్ని, రాజ్యాన్ని, నివాసాన్ని, వదిలి బయలుదేరడంతోనే సిద్ధార్థుని జీవితం మలుపు తిరిగింది.

ఆ రోజుల్లో రాజకుమారులు తమ తెగలను రక్షించు కోవడంకోసం యుద్ధకౌశలాన్ని అలవర్చుకొని, వీరశృంగార రసాలను పోషిస్తూ, వీరనాయకులుగా చెలామణి అవుతున్న రోజుల్లో జీవితాన్ని గూర్చిన మౌలికాంశాల తాత్త్వికవివరణల కోసం సిద్ధార్థుడు తన చుట్టూవున్న పరిసరాలను, సుఖాలను భోగాలను వదిలి నూత్న పరిసరాల కోసం కదలడంలోనే ఆయన గవేషణాదృష్టి, నూతన జీవిత దర్శనం సాక్షాత్కరింపబడ్డాయి. ఆయన తన చుట్టూ పేరుకొని వున్న వంశాన్ని, కుటుంబాన్ని తెంచుకోవడానికి పడిన ఘర్షణ ఆయన దార్శనిక పథంలోనికి అడుగిడడానికి మూలమైంది. అలా ఆయన ఘర్షణ పడకుండ చుట్టూవున్న పరిసరాలతోనే తృప్తిపడి జీవితాన్ని ముగిస్తే అందులో శాక్యవంశంలో సిద్ధార్థుడు అనేవాడొకడు జన్మించాడనే గుర్తే చరిత్రలో వుండేది కాని చరిత్రగతిని మార్చిన వాడుగా ఆయన నిలబడివుండేవాడు కాడు. 16 ఏండ్లనుండి 29 సంవత్సరాల వరకు 13 ఏళ్ళ సంసార జీవితంలో ఆయనకు సమాధానాలు దొరకలేదు. ఆంద్రె బెరో

(ANDRE BAREAU) చెప్పినట్లు19వ శతాబ్దిలో వెలువడ్డ తాత్విక పురాతత్వ ఆధారాలను బట్టి శాస్త్రీయమైన అధ్యయనం ద్వారా మనకు బుద్ధుని చారిత్రక అస్తిత్వం రుజువయ్యింది.

"Nowadays as a result of greater knowledge of the philological and archaeological sources, scientific study admits that in the case of the Buddha there really existed an historical personage the principal traits of whose life and personality can be known." . 1 .

ఆయన వదలిపెట్టిన 'కపిల వస్తు' రద్దీగావుండే నగరం. ఇది నార్త్ వెస్ట్ నుండి సౌత్ ఈస్ట్‌కి వ్యాపార మార్గంగా హిమాలయాల క్రిందనున్న గంగామైదానంలోనున్న అటవీ ప్రాంతంలో ఉన్నది. అది కాశీకి ఉత్తర దిక్కులో ఉంది. ఇదివరకు భారత సరిహద్దుకు కొన్నిమైళ్ళ సమీపంలో వుంది. ప్రస్తుతం నేపాల్‌లో భాగంగావుంది. ఇది శాక్యుల రాజధానీ నగరం. ఆధునిక పరిభాషలో అరిస్టోక్రాటిక్ రిపబ్లిక్ గవర్నమెంట్ ఉండేది. 50మైళ్ళ తూర్పు పడమరలకు, 30నుండి40మైళ్ళ ఉత్తర దక్షిణాలకు వ్యాపించి వుంటుంది. ఇటువంటి నగరంలో తమ ఆధిక్యతవున్న కాలంలో ఒక రాకుమారుడు ఎలా కదలి వచ్చాడు?

వీరి శాక్యవంశం "అంబత్తసుత్త" లోని కథలో బ్రాహ్మణేతర తెగగా పేర్కొనబడింది. "The Ambattha sutta, in which the story occurs suggests that the Shakyas were a non-brahman tribe."2

సిద్ధార్థునికి అంబత్త అనే బ్రాహ్మణునితో జరిగిన సంభాషణలో సమాజంలోని అంతరాలు గురించి మాట్లాడుతున్న సందర్భంలో బ్రాహ్మణులుగా బ్రాహ్మణేతరులుగా విభజింపబడ్డ సమాజంలో బ్రాహ్మణేతరులు బ్రాహ్మణులకు సేవ చేయటం విధిగా బుద్ధునికి చెప్పటం జరిగింది. అంతేకాకుండా శాక్యులు ఈవిధిని సరిగా నిర్వర్తించటం లేదని ఆ బ్రాహ్మణుడు సిద్ధార్థునికి ఫిర్యాదు చేశాడు. శాక్యులు అప్పటికే బ్రాహ్మణులను ఎదిరిస్తూ ఉన్నారని ఈకథవలన మనకు తెలుస్తుంది.

---

1. The Buddha—page—88.
   Trevor Ling.
2. The Buddha—page-90.
   Trevor Ling,

వీళ్ళు కొండప్రాంతాల్లో ఉండే అనార్య తెగలు కాబట్టి ఆర్యుల బ్రాహ్మణతత్వాన్ని ఎదిరించగలిగాలు. ఆర్యరాజులకు కూడా వీరి పిల్లలను ఇవ్వడనికి నిరాకరించినట్లు 'బుద్దసలు' జాతకంలోని ఒక కథలో వుంది.

శాక్యులు ఒక ఆటల పాఠశాలను కూడా పెట్టారు. ఆటల్లో తమ పటుత్వాన్ని నిరూపించుకొన్న తరువాతే వివాహానికి అర్హుడుగా వాను ఒక పురుషుణ్ని పరిగణించటం జరుగుతుంది. కపిలవస్తు శాక్యులయొక్క రాజధాని యైనప్పటికి ఆకాలంలో గుర్తింపదగిన ఆరు మహానగరాల్లో ఒకటిగా గుర్తింపబడలేదు. అయినా ఈనగరం ప్రాధాన్యత దానికివుంది.

" It is described as a city where there were crowds of people and plenty of food, a place whose streets, were full of traffic, in the form of elephants, horses, chariots, carts and pedestrains, and where, with their hubbub and jingle and clatter was mingled the sound of street musicians, singers and traders. " .1

జనసందోహంతోను, పుష్కలమైన ఆహారసంపదతో, ఏనుగులు, గుఱ్ఱాలు, అంబారీలు, మొదలగు సంపదతో, వాటి ధ్వనులతో, వర్తకుల రాకపోకలతో కలసివస్తు ఎప్పుడూ సజీవంగా ఉండేది.

కపిలవస్తు నగర మధ్యలో 'సంతాగరశాల' అనే సమావేశస్థల వుండేది. అందులో పరిపాలనావిభాగం, న్యాయవిభాగం, వర్తక వ్యాపార విభాగాలు వుండేవి. కపిలవస్తు చుట్టూ పెద్ద పెద్ద ప్రాకారాలుండేవి. ఇంత పెద్దనగరాన్ని పాలించేవాడు బోధిసత్త్వుని తండ్రి శుద్ధోదనుడు. ఇటువంటి నగరంలో తనప్రశ్నలకు సమాధానం ఆయనకు దొరకలేదు.

శాక్యుల్లో కూడా వర్గభేదాలు వున్నాయి. వారిలో కూడా బానిసలు ఉన్నట్లు చరిత్ర కారులు చెబుతున్నారు. వారిలో ధనికులు, పేదలు ఉన్నారు. ఈ అంతరాలన్నీ సిద్దార్థుణ్ని ఆలోచింపజేశాయి. ధనం కోసం రాజ్యంకోసం, కామంకోసం మానవుడు పడుతున్న తహతహకు కారణం సిద్ధార్థునికి బోధపడలేదు. ఈ ఘర్షణకు పునాదులు కపిలవస్తు నగరంలో వున్నాయి. సిద్ధార్థుడు బుద్ధుడు కాకముందు 'హింసువుడు' అని చేసేవా

1. Society at the time Buddha, by N. Wagbe, Quotted in " THE BUDDHA—page—91.

దనకు అర్థంలేదు. అసలు హిందూ దృక్పథం ముస్లింల దండయాత్రల తరువాత వచ్చిందని కొందరు చారిత్రకారులు వాదిస్తున్నారు. సాంఖ్య దర్శనాన్ని రచించి హిందూ ఆధ్యాత్మికవాదాన్ని సవాల్ చేసిన కపిలుని బోధలు కపిలవస్తు నగరంలో వున్నాయని చరిత్రకారులు చెబుతున్నారు. ఆర్. సి. మంజుదార్ కపిలవస్తు దాటే నాటికే బుద్ధునిలో సాంఖ్యదర్శన ప్రభావం వున్నట్లుచెబుతున్నారు.

" That Goutama, since he came from Kapilvasta, had some knowledge of the Sankhya doctrine. " 1.

శాక్యతెగవైదికేతరమైందని మోనియార్ విలియమ్స్ తెలియజేస్తున్నాడు.

"శాక్యులు అనార్యతెగకు తెగకు చెందినవారు. వీరు నార్త్ ఆసియా నుండి వలస వచ్చిన వారిగా పరిగణింపబడుతున్నారు. వీరు మొదటిలో సంచార జీవులు. తరువాత శాక్యులలో కొందరు ఆర్యీకరింపబడ్డారు. వారిలో అధికులైన వారు రాజ్‌పుట్స్‌గా తమను తాము చెప్పుకొన్నారు. సూర్యవంశంలోని ఇక్ష్వాకులుగా వీరు చెప్పుకున్నారు. క్షత్రియులైనప్పటికి వ్యవసాయం చేసేవారు. వీరు వరిని బాగా పండించే వారిని మోనియర్ విలియమ్ చెప్పారు.

ఏ బ్రాహ్మణులైతే వారి గృహ కర్మకాండను నిర్వహిస్తారో వారి గోత్రాన్ని వీరి వంశనామంగా ధరిస్తారు. అలా వచ్చిందే 'గౌతమ' అని విలియమ్స్ అంటాడు. 'గౌతమ' అనేది గోతమ అనే ఋషి నుండి వచ్చిందని ఆయన పేర్కొన్నారు".2

ఎంతో కొంత బ్రాహ్మణిజం శాక్యతెగల్లో జొరబడిన మాట వాస్తవం అలాగే అవైదిక భావజాలం సాంఖ్యుల భావజాలం కూడా కపిల వస్తు నగరాన్ని ఆరోజుల్లో ప్రభావితం చేసి వుంటుంది. ఎంత సంఘర్షణ ఆనాడు సమాజంలో నెలకొని వుందో అంత సిద్ధార్థుణ్ని కుదిపివేసిందనడంలో అత్యుక్తిలేదు. ఈ ఆసియా దీపం వెలగడానికి సంబంధించిన ఘర్షణ ని డా॥ చంద్రధర్‌శర్మ ఇలా వ్యాఖ్యానించారు.

1. H C I P. VOL. 2 page, 366. (Quotted in' The Buddha"—page—92.)
2. BUDDHISM—Monior Williams. page - 21.

''That Perfect embodiment of knowledge, courage, love and sacrifice whose heart overflowed with purest emotion on seeing that human life was essentially faught with misery and pain, that a shallow optimism was rooted in a deep pessimism, that behind the superficial momentary glow of sensual pleasure there lay the misery of old age, sickness and death, who, moved by that spectacle to seek a remedy for men's ills, at the age of twenty-nine, boldy left not only the material luxuries of the Shakya kingdom, but also his beloved wife, whose exquisite beauty anb lovely nature were renowned far and wide, and still more beloved new born son, who had cemented the tie of love between his parents, who in short, kicked away gold, women and fame, the three universal fetters for man ; and who after six years' rigorous religious austerities, at last found enlightenment as he lay emaciated under a tree near Gaya, dispelling the dark clouds of ignorance and conquering Mara, the prince of Evil, who then preached the truth he had discovered, without distinction of caste creed or colour. ''1.

డా॥ చంద్రధర్ వివరణలో సిద్ధార్థుడు బుద్ధుడవ్వడానికి సంబంధించిన ఘర్షణ వుంది. ఇది భౌతికమైంది. దీన్ని ఆధ్యాత్మికంగా మలచడానిక పెద్ద ప్రయత్నం జరిగింది. సిద్ధార్థుడిలో మొదటి నుండి బ్రాహ్మణవాద ఛాయలు లేవు, వాటికి వ్యతిరేకంగానే ఆయన ఆలోచించాడు, మదనపడ్డాడు. బ్రాహ్మణ ఆధిపత్యం అప్పుడే శాక్యవంశంపైకి రాబోతుంది. ఆ సమయం లోనే ఈయన ఘర్షణకు గురయ్యాడు. ఒక వ్యక్తి తాత్వికంగా రూపొంద డానికి ఎంతో కదలిక కావాలి, త్యాగం కావాలి. తానున్న సమాజాన్ని ప్రశ్నించ గలగాలి. ఆ ప్రశ్నలకు అప్పటికే సమాజంలో వున్న సమాధానా లకు అతడు తృప్తిపడడు. ఆ ప్రశ్నలకు తాను స్వయంగా సమాధానాలను అన్వేషించడంలోనే తత్త్వవేత్త రూపొందుతాడు. సోక్రటీస్ జీవితంలో వెంటాడింది ప్రధానంగా ప్రశ్నే. ఈ ప్రశ్నే తత్త్వవేత్తను రూపొందిస్తుంది.

సిద్ధార్థుడు శాక్యవంశంలో సభ్యుడిగా తన 20 వ ఏట చేరాడు. ఎని మిది సంవత్సరాలు ఎంతో విధేయునిగా ఉన్నాడు. రోహిణీనది విషయం లో శాక్యులు, కొరియులు వారి పంటపొలాలకు నీళ్ళు పెట్టుకొనే విషయం

1. A Critical Survey of Indian Philosophy—page 69.
— Dr. Chandradhar Sharma.

లో తగాదా పడుతున్నారు. ఈ విషయంలోనే శాక్యపతి కొలియులపై యుద్ధం ప్రకటించాలన్నాడు. దానికి సిద్ధార్థుడు ఎదురు తిరిగాడు.

"సిద్దార్థగౌతముడు తన ఆసనంమీద నుండి లేచి యిలా అన్నాడు. "ఈతీర్మానాన్ని నేను వ్యతిరేకిస్తున్నాను. యుద్ధం ఏసమస్యను తీర్చదు. యుద్ధంవలన మన సమస్య పరిష్కారం కాదు. అది మరో యుద్ధానికి కారణ భూతమవుతుంది. చంపినవాడిని చంపేవాడు మరొకడు వుంటాడు. విజేతను జయించేవాడు ఇంకొకడుంటాడు. దోచుకునేవాడు కూడా మరొకప్పుడు దోచుకోబడతాడు."1.

మొట్టమొదటి సారిగా బుద్ధుడు బయటపడిన అంశం ఇది. ఆయన మెదడులో అనేక ఆలోచనలున్నాయి. అవి 28 ఏండ్లదాకా తీవ్ర సమరానికి గురైనవి. మొట్టమొదటసారిగా శాక్యుల విధాననిర్ణయాన్నే ఆ ఆలోచన ఛేదించింది. ఇది సాహసంతో కూడిన పని అని తెలుసు. అప్పటి వరకు గణవ్యవస్థలుగా వున్నవాటి స్వభావం సామ్రాజ్యాలుగా రూపొందే క్రమంలో జరుగుతున్న యుద్ధాలే ఇవి.

యుద్ధానికి సన్నద్ధం చేయడానికి నాయకులకు ఏదోఒక కారణం ఇక్కడ అవసరం కాబట్టి నీటి సమస్యను లేవనెత్తారు. ఇది సమన్వయం ద్వారా కూడ సాధించవచ్చు. అంతఃపురములో ఉన్నవాడు కాబట్టి రాజన్యుల ఆంతర్యాన్ని కనిపెట్టాడు. తానుగా నాయకత్వం వహించాల్సిన ఈసమరానికి తానే ఎదురుతిరిగాడు.

సేనాపతి తన తండ్రి పురమాయించినవాడే. అతడు సమరం అనివార్యం, సమరం క్షత్రియధర్మం అంటున్నాడు. బుద్ధుడు శతృత్వం శతృత్వంతో రూపుమాసి పోదని దాన్ని ప్రేమతో మాత్రమే జయించగలమని మొదటి సారిగా ఈ సామాజిక ఘర్షణ నుండి ఒక సిద్ధాంతాన్ని రూపొందించాడు.

బుద్ధుని జీవితంలో రాచరికభావాన్ని, సామ్రాజ్య వాదభావాన్ని వ్యతిరేకించడం ఒక ప్రధానాంశంగా మనం గుర్తించాలి. ఆయనది వైయుక్తిక

1. డా॥ బాబాసాహెబ్ అంబేడ్కర్ రచనలు—ప్రసంగాలు.
సంపుటం—11. పేజీ-23.

మైన జిజ్ఞాసకాదు, సామాజికమైన జిజ్ఞాస, ఇందులో సంఘంలోని రక్తపాత నివారణాంశం ప్రధానమైంది. బ్రాహ్మణతత్వంలోని ఆధిక్యతాభావం సమాజాన్ని అంతరాంతరాలుగా చీలుస్తుండగా ఈ అసమానతను కాపాడడానికి క్షత్రియ ధర్మం ముందుకు వచ్చింది. రెండింటిలో దాగున్నది వర్ణతత్వమే. శాక్యుల సేనాపతి బ్రాహ్మణశాస్త్రాలనే నొక్కివక్కాణిస్తున్నాడు. "యజ్ఞాలు. చేయడం బ్రాహ్మణవిధి, పోరాడడం క్షత్రియధర్మం, వాణిజ్యం వైశ్యులవిధి. సేవ చేయడం శూద్రుల కర్తవ్యం. వారి వారి విధులు నెరవేర్చడంలో ఒక ప్రయోజనం వుందని శాస్త్రాలు నొక్కిచెబుతున్నాయి-" అని సేనాపతి అనడంలో శాక్యవంశంపైకి బ్రాహ్మణ శాస్త్రాల పెత్తనం వచ్చింది.

శాక్యులు ఆర్యేతర తెగ అయినప్పటికీ వారి ఆర్యీకరణ వేగవంతం అయింది. ఆ భావజాలంతోనే సిద్ధార్థుడు ఘర్షణ పడ్డాడు. ఈ ఘర్షణ ఒక సామాజిక తత్వానికి దారి తీసింది. బ్రాహ్మణాధిపత్యం చివరకు శాక్యవంశం మీదకు ఎంతగా వచ్చిపడింది అంటే సభాభిప్రాయానికి వ్యతిరేకంగా వ్యవహరించిన వారికి చివరకు ఉరిశిక్ష లేక దేశ బహిష్కరణ, లేకుంటే కుటుంబాన్నంతా బహిష్కరించి, ఆస్తులు స్వాధీనపర్చుకోవటం జరుగుతుంది. ఇంత కఠినమైన శిక్షలు తనకు వస్తాయని తెలిసికూడా సిద్ధార్థుడు ఎదురు తిరిగాడు. ఇది"శాక్యుల స్వేచ్ఛా స్వాతంత్ర్యాలను మరింత కుచించడానికి యీ యుద్ధం దోహదపడుతుందన్న వూహాతీతమైంది ఏమీకాదు" అని నొక్కివక్కాణించాడు. అంటే యుద్ధం కొన్నిసార్లు బానిసత్వానికి దారి తీస్తుంది. దాని వల్ల సామంతులవుతారు, ఇప్పటికే కోసలవంశానికి శాక్యులు సామంతులు.

క్షత్రియులు సామంతులయినా అవ్వాలి,సామ్రాజ్యనేతలయినా అవ్వాలి ఈరెండింటికి భిన్నంగా ఒక తాత్వికుడు కావడానికి ఆ సమాజం అంగీకరించడం లేదు. జైన తీర్థం కరునిగా మహావీరుడు తాత్వికుడయినా, ఆయన సామాజిక ఘర్షణ నుండి రాలేదు. సిద్ధార్థుడు అలా కాదు. తాను నివసిస్తున్న క్షత్రియ సమాజానికి భిన్నమైన ఆలోచనా దృక్పథం రావడమేగాక, ఆ అభిప్రాయం మీద జీవితాన్ని త్యాగం చేయడానికి కంకణం కట్టుకొని నిలబడతాడు. అటువంటి త్యాగపూరితమైన నిర్ణయమే సిద్ధార్థుణ్ని చారిత్రక పురుషుడిగా నిలబెట్టింది. అయితే ఈనిర్ణయానికి రావడానికి ఆయనలో వున్న

అనార్య సాంఖ్యవాదం అయన్ని ఈ నిర్ణయానికి పురిగొల్పిందని అశ్వఘోషుడు కూడా తన 'బుద్ధచరిత' లో పేర్కొన్నాడు. ఆతరువాత సిద్ధార్థుడు 'అలార' దగ్గర కొంతకాలం ఉన్నప్పటికీ కూడా, సాంఖ్యదర్శనానికి సంబంధించి 'అలార' దగ్గర పరిపూర్ణజ్ఞానం లేకపోవడమే అతన్ని త్వరగా విడిచి వెళ్ళడానికి కారణం. దేవీ ప్రసాద్ ఛటోపాధ్యాయ తన 'ఇండియన్ ఎథిజమ్' (Indian Atheism) లో యిలా అంటున్నారు.

"Since the Sankhya was undoubtedly much older than the rise of Buddhism, we are left with the strong presumption that at least for his atheism the Buddha was directly indebted to the Sankhya, though he evidently differed from Kapila in his main interest. "1.

సాంఖ్యం బుద్ధిజం కన్న అత్యంతపురాతన మైందనడంలో ఎటువంటి అనుమానంలేదు. బుద్ధునిలో దాగున్న నాస్తికభావాలు సాంఖ్యంనుండే సంప్రాప్తమైనవని దేవీప్రసాద్ అభిప్రాయ పడుతున్నారు. భండార్కర్‌రీసెర్చ్ ఇన్స్టిట్యూట్ పరిశోధనల్లో కూడా ఈ అభిప్రాయం వ్యక్తీకరించబడింది.

The likely hood that Gotama, living in Kapilavastu, might have been familiar with the Sankhya view, has to be taken in conjunction with the suggestion of Dandekar that the origin of the Sankhya is to be found in a preVedic, non-Aryan thought complex. So it is an open possibility that Gotama's atheism also had its origin in the preVedic, non-Aryan, non-Brahminical culture of north—eastern India in general, and of the Shakya people in particular ''2

సాంఖ్యవాదం బుద్ధుణ్ని ప్రభావితం చేసి ఉంటుందనేది చారిత్రక వాస్తవం. శాక్యవంశాన్ని బ్రాహ్మణ వాద మేఘాలు కప్పినపుడు శాక్యముని ఆ ప్రమాదాన్ని గమనించాడు. ఈ బ్రాహ్మణవాదాన్ని, ఆధిపత్యాన్ని ఆచరణాత్మకంగానే ఎదురించాలను కొన్నాడు. బుద్ధుడు కపిలవస్తును దాటడం కేవలం నామమాత్రంగా జరగలేదు. ప్లేటోకూడా ఏథెన్స్ అధికారుల నిర్బంధాల నుండి ఎలిస్ లో రక్షణ పొందిన విషయం మరచి పోరాదు.

1. Indian Atheism-page- 95.
2. The Buddha — page-93.

సోక్రటీస్‌ను స్వదేశంలోనే విషమిచ్చి చంపిన ఉదంతం మరువరానిది. తత్త్వవేత్తలు తమపై విధించిన శిక్షలను అనుభవించడం ద్వారా తమ సిద్ధాంతాలను వెలుగు లోనికి తేగలిగారు. సోక్రటీస్ విషపాత్రను చేతితో తీసుకొని తాను నమ్మిన సిద్ధాంతం కోసం విషాన్ని గటగటా తాగటం ద్వారా తాను వాదిస్తున్న వాదనకు సజీవత్వం కలిగించ గలిగాడు. తన శిష్యులలో ప్లేటో ఈ సిద్ధాంతానికి ఒక రూపం ఇవ్వగలిగాడు, దేశ బహిష్కారం తత్త్వవేత్తలకు మామూలే. వారు తామున్న ప్రదేశం కంటే ఎంతో ఎత్తుకు ఎదుగుతారు. ప్లేటో కూడా 12 సంవత్సరాలకు పైగా దేశపర్యటనలు చేశాడు. సిద్ధార్థునికి శాక్య సేనాపతికి జరిగిన సంభాషణకి, మహానియంత డియోనిసియన్‌కీ ప్లేటోకి జరిగిన సంభాషణకీ సామ్యాలు ఉన్నాయి. ఈ ఉదంతాన్ని పరిశీలిద్దాం.

తన జీవితంలో ఎవరినీ. ఎన్నడూ నమ్మని ప్రతి ఒక్కడినీ తన శత్రువుగా పరిగణించిన, కాకలుదీరి రాటుదేలిన నలభై యేళ్ళ డియోనిసియస్ పాలకుడికి, మనిషికి ఉండవలసిన సద్గుణగణాలను గురించిన ప్లేటో ప్రసంగాన్ని సంశయచిత్తంతో విన్నాడు. ఏ సైనిక సమరంలోనూ పోరాడని, రాజ్యవ్యవహారాల్లోనూ పాల్గొనని ప్లేటో, ధైర్యం గురించి డియోనిసియస్‌కి నిర్వచించ ప్రయత్నించాడు. మనుషులందరిలోకి తక్కువ ధైర్యవంతులు నిరంకుశలేనని ప్లేటో ఆ పాలకుడికి చెప్పాడు. దానికి కారణం వాళ్ళు ఇతరులను బెదిరించడం ద్వారా మాత్రమే అధికారం నిలుపుకోవడమేనని, వాళ్ళు స్వతహాగా ఎవరిని చూసినా భయపడతారనీ చెప్పాడు. న్యాయం అనే అంశం మీద మాట్లాడుతూ, న్యాయవంతులు మాత్రమే నిజంగా సంతోషంగా ఉండేందుకు అర్హులనీ. అన్యాయం విచారంతో సమానమేనని ప్లేటో చెప్పాడు.

డియోనిసియస్, ప్లేటోల మధ్య జరిగిన ఆసక్తికరమైన ఒక సంభాషణ విలువలుపలువలతో చిరకాలం జనం మనసుల్లో నిలిచిపోయింది. ఆ సంభాషణలో డియోనిసియస్ ప్రశ్నలువేయగా ప్లేటో వాటికి తత్త్వవేత్తగా తడబాటు లేకుండా స్థిరమైన సమాధానాలు చెప్పాడు.

ప్రశ్న: అత్యంత సుఖవంతుడు ఎవరు?

సమా: "సోక్రటీస్."

ప్రశ్న: పాలకుడి కర్తవ్యం ఏమిటి?

సమా: తన ప్రజలను మంచివాళ్ళుగా తీర్చిదిద్దటం.

అటు తర్వాత తనను తాను మిక్కిలి ధర్మప్రభువుగా పరిగణించుకొనే డియోనిసియస్ యిలా ప్రశ్నించాడు,

న్యాయమైన తీర్పుప్రాముఖ్యం ఏమిటి? అయితే ప్లేటో ఆ నిరంకుశ ప్రభువుని పొగడేందుకు దిగజారక తెలివిగా యిలా సమాధానం ఇచ్చాడు. "న్యాయమైన జడ్జీలు సైతం దర్జీలవంటివారు. చినిగిన దుస్తులను మరమ్మత్తు చేయటం వాళ్ళపని."

ఒక నిరంకుశుడి పాలనలోని లొసుగులను సరిచేయడం సాధ్యంకాదు. అలాంటి ప్రభుత్వాన్ని మార్చివేయాలని ఈ సమాధానం సారాంశం.

"నిరంకుశ ప్రభువు ధైర్యవంతుడై వుండాలా?-అని డియోనిసియస్ ప్రశ్నించి, ఈసారి ప్లేటోకి తనని పొగడక గత్యంతరం ఉండబోదని ఆశించాడు.

కాని నిరంకుశుడంతటి పిరికివాడు భూప్రపంచంలో ఉండడని ప్లేటో నిర్మోహమాటంగా సమాధానమిచ్చి, తనమంగలి తనగొంతును ఉత్తరిస్తాడేమోనని అతడు హడలి చస్తూ ఉంటాడని కూడా వివరించాడు.

డియోనిసియస్ యింక తన అసంతోషాన్ని దాచుకోలేకపోయాడు. ఆ గౌరవనీయుడైన తత్త్వవేత్త అభిశంసనలు తనకే వర్తిస్తున్నట్లు అనుమానించాడు. మొగుడు కొట్టినందుకు కాక అత్త దెప్పి పొడిచినందుకు బాధపడినట్లు, తన ఆస్థానికులు చెవులు రిక్కించి అత్యంత ఆసక్తితో ప్లేటోమాటలను వినడం అతనికి పుండుమీద కారం చల్లినట్లయింది. తాము ఊహించేందుకు సైతం భయపడే మాటలను ఆ తత్త్వవేత్త నిర్భయంగా వ్యక్తం చేయుటం దర్బారులోని యువకులందర్నీ ఆకర్షించింది.

చివరికి డియోనిసియస్ తన ఓర్మిని పూర్తిగా కోల్పోయాడు. అతను అకస్మాత్తుగా ప్లేటోని మీరు సిసిలీకి ఎందుకు వచ్చారని ప్రశ్నించాడు. తను లోపరహిత వ్యక్తి కోసం అన్వేషిస్తూ వచ్చానని ప్లేటో సమాధానం యివ్వడం లో డియోనిసియస్ తీక్షణంగా "బహుశా తమకి అలాంటి వ్యక్తి యింకాతటస్థ పడలేదేమో కదాండి? - అన్నాడు. దానితో ఆ నిరంకుశుడి మీద ఆ తత్వ వేత్త నైతిక ప్రభావం ముగిసింది."1

డియోనిసియస్‌కి ప్లేటో చెప్పిన సమాధానాలు బుద్ధుడు శాక్యసేనాపతికి చెప్పిన సమాధానాలు ఒకే తాత్త్విక పునాది నుండి వచ్చినవి కావడం గమనించ దగిన విషయం. భిక్షుసంఘరక్షిత తన 'బుద్ధిజం' అనే వ్యాసంలో మానవులు అసమానంగా తమ బోధనల ద్వారా ఎలా కొలవ బడుతున్నారో చెబుతోంది.

"There is no question of the decification of a teacher whom his comtemporary followers looked on as 'merely human' hence we must also dismiss the several theories according to which the Buddha was in reality an ethical teacher like Socrates or Confucies, a rationalist, a humanist, a social reformer and so on. "2

సమకాలీన సమాజం తత్వవేత్తలను తిరస్కరిస్తుంది. అనంతరం వారి బోధనలే శిరోధార్యమని తలంచుతుంది. సోక్రటీస్ ఐనా, కన్‌ఫ్యూజి యస్ అయినా, ప్లేటోఅయినా, సిద్ధార్థుడైనా ఈ కోవకు చెందినవారే. అలాగే బుద్ధుడు కూడా తర్వాత అదే సమాజంలో భగవానుడిగా కొలవ బడటం మనం చూశాం.

---

1. ప్లేటో-పేజీ-18.
   BY అలెక్సేయ్ లోసెవ్.
   విశాలాంధ్ర పబ్లిషింగ్ హౌస్

2. A cultural History of India, page—84.
   Edited: A, L. Basham,
   By Bhikshu Sangha rakshita,
   Oxford University press,

తత్త్వవేత్తలు సమకాలీనంలో వేటికి వ్యతిరేకంగా పోరాడుతారో, అవే అంశాలు వారి మరణానంతరం వారికి ఆపాదింపబడటం చూస్తూనే వున్నాం. అందుకే మరణానంతరం కూడా వారు ప్రత్యర్థుల కుట్రలను వారి శిష్యుల ద్వారా ఎదుర్కోగలుగుతారు. సిద్ధార్థుడు శాక్యవంశాన్ని ఒక తాత్త్వికుడిగానే ఎదిరించాడు. అందుకే అతడు పరివ్రాజకత్వాన్ని కోరుకున్నాడు. తన కుటుంబమంతా అతని వలన శిక్షను అనుభవించటం ఆయనకు ఇష్టం లేదు. అందుకే తప్పు చేసిన వాణ్ని నేనే. నన్నే శిక్షననుభవింపనివ్వండి. 'మరణశిక్ష' దేశ బహిష్కారమేదైనా ఒకదాన్ని అనుభవిస్తాను.' అన్నా వారు సిద్ధపడలేక పోయారు. అప్పటికే సిద్ధార్థుని వ్యక్తిత్వానికి ఒక గుర్తింపు ఆ సమాజంలో వుంది. అప్పుడు సిద్ధార్థుడే ఒక ఉపాయాన్ని వారికి సూచిస్తాడు. "నేను పరివ్రాజకుణ్నే ఈ దేశాన్ని వదలి వెళ్ళిపోతాను. ఇది ఒకరకమైన బహిష్కారమే గదా!" అంటాడు. ఈ సంభాషణలో అంబేడ్కర్ బుద్ధుని వ్యక్తిత్వంలోని గాంభీర్యాన్ని తన "బుద్ధ అండ్ హిజ్ ధమ్మ" లో ప్రతిభావంతంగా విశ్లేషించాడు.

బుద్ధుడు—తాత్త్వికఅన్వేషణ

బుద్ధుడు పరివ్రాజకుడు అయిన తరువాత ఆయన దక్షిణంవైపుగా నడిచాడు అనోమ నదిని దాటాడు. కొంతకాలం అనూపియా ప్రాంతంలో మజిలీ చేసాడు. అనంతరం రాజగృహకు చేరాడు. రాజగృహ మగధ రాజధానీ నగరం అక్కడ రాజైన బింబిసారునితో పరిచయమైనది. తన జ్ఞాన సముపార్జనా క్రమం ముగిసిన వెంటనే తనను వచ్చి కలుస్తానని వాగ్దానం చేశాడు. యోగాగురువైన అలారా, కాలాంద, ఉద్రక, రామపుత్ర తదితరులతో కలిశాడు. వారి మార్గదర్శకత్వంలో రసవాద ప్రయోగానికి తనను తాను అంకితం చేసుకొని కర్మమార్మిక వాదాల సారాన్ని గ్రహించడానికి కృషిచేశాడు. తన్ను తాను ఎంతో కఠినమైన శ్రమకు గురిచేసుకున్నప్పటికి నూతన జ్ఞానాన్ని పొందలేక పోయిన విషయాన్ని గ్రహించి తిరిగి 'ఉరివిళ్వా' ప్రాంతానికి పయనం అయ్యాడు.

బుద్ధుడు బింబిసారుని దాటి ఈ కఠినమైన యోగనిష్ఠలకు పూనుకోవడం తోనే ఆయన దుఃఖం ఆంతర్యం చూడటానికి సిద్ధపడ్డాడని అర్థం అవుతోంది బింబిసారుడు నీ శరీరాంగాలు ఎర్రచందన సువాసనకేగాని కావిరంగు

వస్త్రాల మొరటు దనానికి తగినవికావు నీహస్తం ఇతరులను రక్షించ టానికేగాని ఇతరులు వేసిన భిక్షాన్ని మోయటానికి కాదు, అన్నప్పుడు బుద్ధుడు బింబిసారునికిలా సమాధానం చెప్పాడు.

"క్రూర రౌద్ర సర్పాల్లాంటి ఈ సుఖాలు నిగ్రహ పరులను కూడా కాటు వేస్తాయి. వాళ్ళు పతనం చెందుతారు. విషయం తెలుసుకున్న ఆత్మ నిగ్రహపరుడెవరైనా వాటి పట్ల సంతృప్తినెలా పొందగలడు?

ఆకలితో అలమటించే కుక్కలు ఒక ఎముక కోసం కొట్లాడుకున్నట్లు ఒకవేళసుఖాలను అనుభవించినా వాటితో సంతృప్తి లభించనప్పుడు, ఆత్మ నిగ్రహంగలవారు ఎండిన ఎముకలతో తయారైన అస్థిపంజరం లాంటి ఈ సుఖాలపట్ల ఏవిధంగా సంతృప్తి నొందగలరు.?

సుఖాలతో గుడ్డివారైన వివేకులకు సుఖాలను ఆశిస్తూ వాటికి దుర్భర బానిసలైన ఈప్రాపంచక జీవనంలో లభించేది బాధతో కూడిన మరణమే"

Deer are lured to their destruction by songs, insects for the sake of the brightness fly into the fire, the fish greedy for the flesh swallows the iron hook, therefore, worldly pleasures produce misery as their end.

As for the common opinions, 'pleasures are enjoyment', none of them when examined are worthy of being enjoyed. Fine garments and the rest are only the accessories of things, they are to be regarded as 'merely the remedies for pain.

Water is desired for allaying thirst; food in the same way for removing hunger, a house for keeping off the wind, the heat of the sun and the rain; and dress for keeping off the cold and to cover one's nakedness. "1

1. Dr. Babasaheb Ambedkar Writings and Speeches
Vol-II Page 52

బింబిసారునికి ఈసమాధానం చెప్పిన తరువాత ఆయన ఈ ఆత్రుత తోనే ముందుకు నడిచారు. ఆయన బుద్ధత్వగవేషణను గూర్చి వ్రాస్తూ HAJIMI NAKAMURA చెబుతూ అలారా, కలామా, ఉద్ధక, రామపుత్ర అనే వారిద్దరిని గౌతముడు తరచూ సందర్శించే వాడని చెబుతారు. మొదటి వాడు అస్థిత్వరహితస్థితిని బోధిస్తుంటే రెండవవాడు ఆలోచనారహిత ఆలోచన గురించి బోధిస్తూ ఉండేవాడు. ఈ రెండు స్థితులు బౌద్ధయోగా నికి, మొదటి రెండు దశలు. తరువాతకాలంలో అరూపధాతు యోగ విధా నాలు రూపొందించారు. దురదృష్టవశాత్తు ఇప్పుడు అలార కలామ, ఉద్ధత రామ పుత్రప్రచారం చేసిన బోధనలు మనకు అందుబాటులో లేవు. ఆరేళ్ళ పాటు వారిద్దరి ప్రభావంలో జ్ఞానసాధనకు కఠినమైన పరిశ్రమ చేసిన అనం తరం బుద్ధగయ వద్దనున్న బోధివృక్షం దగ్గర ఆయనకు జ్ఞానోదయం కలి గిందని HAJIMI NAKAMURA పేర్కొన్నాడు. క్రీ. పూ. 531 సం వత్సరం బోధివృక్షం దగ్గర ఆయనకు జ్ఞానోదయం కలిగిందని చరిత్ర కారులు చెబుతున్నారు. అనంతరం ఆయన వారణాసిలో మృగవనానికి వెళ్ళి తాను పొందిన జ్ఞాన సారాన్ని మొట్ట మొదట సారిగా 5 గురికి బోధించాడు అని నకమొరా చెప్పాడు.

సర్ మోరియర్ విలియమ్స్ తనప్రసిద్ధమైన 'బుద్ధిజం' అనే గ్రంథంలో బోధివృక్షం వద్దకు చేరకముందు విషయాలు చెబుతూ ఇలా అన్నారు.

"His first halting place is Raja-griha (now Raj-gir), the chief city of Magadha which with Kosola, afterwards became the holy land of Buddhism. There he attaches himself as a disc—iple to two Brahmans named Alara (in Sanskrit Arada, with epithet Kalapa or Kalama) and Uddaka who imbue him with their own philosophical tenets and theory of salvation. Sufficient evidence exists to warrant a belief in this part of the story.

బుద్ధుడు మొట్ట మొదట మగధకు ముఖ్యపట్టణమైన రాజగృహంలో మజిలీ చేశారనీ, అక్కడ ఇద్దరు బ్రాహ్మణ గురువులైన అలార, ఉద్ధకుల వద్ద శిష్యరికం చెదిపాడని సర్‌మోనియర్ విలియమ్స్ తన బుద్ధిజం గ్రం థంలో పేర్కొన్నాడు. ముక్తికి సంబంధించినవారు ఆయనకు బోధనలు చేశారు.

---

(1)Buddhism—sir M .MONIER WILLIAMS page—29

బుద్ధుని బౌద్ధ తత్వ వికాసం గురించి (TREVOR LING) ప్రొ॥ ట్రవర్ లింగ్ ఇలా అన్నారు. నది ఒడ్డునగల బోధివృక్షం క్రింద జ్ఞానంలో నిమగ్నమైన గౌతమునిలో వచ్చిన మార్పును గురించి సంప్రదాయ బద్ధంగా అయితే గౌతముడు బుద్ధుడు అవడంగా అభివర్ణిస్తారు.మరి బౌద్ధ సాహిత్యంలో ఈ మార్పును అత్యాద్భుతమైన పరిణామంగా అభివర్ణించారు. ఎంతో కవితాత్మకంగా ఉత్ప్రేక్షలతో కూడిన వర్ణనలను జోడించారు. అయితే తొలి బౌద్ధ సాహిత్యంలో ఈ సంఘటనను సాదాసీదా వచనంలో వివరించారు.ఈ వచన బద్ధమైన వివరణ వలన ఈ జ్ఞానోదయ సంఘటన ఏ మతపరమైన అలౌకిక ఆలోచనలకు అందదు. ఇశ్రాయేలు ప్రవక్తలు అనుభూతి చెందినట్లుగాను, యేషయా ప్రవక్త భగవంతుడి సన్నిధిని అనుభవించినట్లుగాను దాన్ని వర్ణించలేదు. ఏసు క్రిస్తు విషయంలో జరిగినట్లుగా ఏ ఆకాశవాణి పలకలేదు. మహమ్మదు ప్రవక్త విషయంలో దేవదూత దిగివచ్చి నీవు దేవుని ప్రతినిధివ చెప్పలేదు. ఇది కేవలం గౌతముడు తన అనుభావాలను విశ్లేషించుకొని ఒక నిర్ణయానికి రావటమే. ఇది కొత్తజ్ఞానం కేవలం మానవ సాధనం."[1]

బుద్ధుడు బోధవృక్షం దగ్గరకు చేరేవరకు అతడు స్వయంగా అనేక సిద్ధాంతాలను అధ్యయనం చేసి తానొక దర్శనాన్ని కనుగొన్నాడు. ఇందులో అభూతమైంది ఏమిలేదు. అంతా స్వయం అనుభవమే.

బోధివృక్షాన్ని చేరక ముందే బుద్ధుడు తాత్విక అధ్యయనం చేసినట్లు అంబేడ్కర్ పేర్కొన్నారు. రాజగృహ నుంచి ఆయన ప్రయాణమై వెళ్ళేమార్గంలో సాంఖ్యశాస్త్రాన్ని ఆయన అభ్యసించాడు. సాంఖ్యం బుద్ధుడ్ని తర్కబద్ధమైన ఆలోచనకు పురిగొల్పింది. జ్ఞానం ధ్యానం నుంచి వచ్చేది కాదని అది తర్కబద్ధమైందనీ, హేతువివేచనా పూర్ణమైందనీ ఆయన గ్రహించాడు సాంఖ్య దర్శనం భారతీయ తత్వశాస్త్రాల్లో హేతుబద్ధమైనది. భౌతిక వాదంతో కూడింది. ఈ దర్శనాన్ని రచించిన కపిలుడు జ్ఞానతత్వ దార్శనికుడిగా పేరొందాడు. కపిలుని గురించి కేత్తు మహా పండితుడు వ్రాస్తూ కపిలుడు తత్వశాస్త్ర జ్ఞానములో ప్రముఖమైన పాత్ర నిర్వహించాడనీ ఆయనకు తత్వశాస్త్రంలో అంతరూ శిష్యులేనని పేర్కొన్నాడు .తత్వశాస్త్ర రంగములో

---

1. TREVORLING—THE BUDDHA page—109

అయితే దేవతలు లేదా ఆయన శిష్యులు మాత్రమే ఉన్నారనీ కేత్తుపండి తుడు పేర్కొన్నాడు. సాంఖ్యదర్శనం గౌతమునీ, ఆయనలోని భావవాద ఛాయలను ప్రక్షాళనం చేసింది. ఆయనలో జ్ఞాన సంపదనూ, హేతుబద్ధతనూ కార్యాకారణశీలతను, బోధనాశక్తినీ, గ్రహణశక్తినీ, విశ్లేషణాశక్తినీ పెంచింది. సాంఖ్యం అతిప్రాచీనమైన దర్శనం.

నిత్యో నిత్యానాం చేతనశ్చేతనానా
మేకో బహూనాం యోవిదధాతి కామాన్
తత్కారణం సాంఖ్య యోగాది గమ్యం
జ్ఞాత్వా దేవం ముచ్యతే సర్వపాశై ॥ (శ్వే. 6—13)

అనిత్యములలో నిత్యమును అచేతనములలో చేతనమును. అనేకములలో ఏకమును కామప్రధాతయగు సత్యములను సాంఖ్యయోగములచే ఎవ్వడు తెలుసుకొనునో అతడు స్వర బంధములనుండీ విముక్తి గలడు. అని సాంఖ్యం చెబుతోంది. ముఖర్జీ అన్నట్టుగా Philosophy is the self comprehension of reality.

సత్యజ్ఞాన పరోక్షత్వమే తత్వశాస్త్రం. బుద్ధుడు దానికోసం అన్వేషించాడు. ప్రధానంగా ఆయన శరీరాన్ని శుష్కింపచేసుకొనే తపస్సువల్ల ఏమీరాదు అని తెలుసుకున్నాడు. అలా తెలుసుకోడానికి సాంఖ్యదర్శనం ఆయనకు ఎంతగానో ఉపకరించింది. ఎండలో, వానలో, గాలిలో, మంచులో, చలిలో నిరాహారంగా తపస్సుచేసి శరీరాన్ని శుష్కింప చేసుకొన్నప్పటికి మనసుకు శాంతిగాని, జ్ఞానంకాని లభించక పోయేటప్పటికి జ్ఞాన సముపార్జనకు ఇదిమార్గం కాదని తెలుసుకున్నాడు. ఆతరువాత మామూలుగా ఆహారం తీసుకొని తగిన విశ్రాంతి పొంది ముందుకు నడిచాడు.

సాంఖ్య దర్శనాన్ని అధ్యయనం చేయటంలో ఆయనకు జ్ఞానాన్ని పొందవలసిన విధానం బోధపడింది. భౌతిక వాద తత్వం ఆయనకు వంటబట్టింది.

బుద్ధుడు తాత్వికంగా తన సొంత దర్శనాన్ని రూపొందించు కోవడానికి సాంఖ్య దర్శనం తన వంతు పాత్రను నిర్వహించిందనుట చారిత్రక సత్యము.

బుద్ధుడు తాత్వికంగా ఒక మార్గాన్ని అన్వేషించే కాలంలో వైదిక, అవైదిక భావ జాలాల మిశ్రత్వం, సంఘర్షణలు కూడా ఒక ప్రక్క జరుగుతున్నాయి. ప్రధానంగా అవైదిక దర్శనాల్లో చార్వాక, సాంఖ్య, జైనాలు ప్రధానమైనవి. వైదిక దర్శనాలకు సంబంధించిన ఆశ్రమవాసం తపస్సు, వర్ణ ధర్మం, అస్పృశ్య ఆచరణ, యజ్ఞయాగకర్మకాండ మొదలగు అంశాలకు తర్కం, హేతువు, కార్యాకారణ వివేచన, ప్రశ్న, సామాజిక వాస్తవికత పరిసర జ్ఞానం, జీవిదృష్టి పరిణామదృష్టి వీటికి మధ్య ఒక పెద్ద తాత్విక ఘర్షణ జరుగుతోంది. బుద్ధుడు మొదట ఈ వైదిక భావజాలాన్ని అధిగమించాడు. అవైదిక భౌతికవాద తాత్వికవాదం నుండి సామాజిక అన్వయాన్ని సాధించి బోధిసత్వుడిగా మారాడు. ఆయన జ్ఞానోదయాన్ని పొందిన విషయాన్ని ఎడ్విన్ అర్నాల్డ్ "మొదటిదశలో ఆయన హేతువుతో పరిశోధనచేశాడు. ఏకాంతం అతనికి అనుకూలించింది. రెండవ దశలో ఏకాగ్రతను జోడించాడు, మూడవ దశలో సమచిత్తుడయ్యాడు. నాల్గవ దశలో పవిత్రత, శాంతిని సాధించాడు " అనితన 'లైట్ ఆఫ్ ఏసియా' గ్రంథంలో వర్ణించాడు.ఇదే విషయాన్ని ట్రెవర్ లింగ్ వివరిస్తూ "This consisted first of his entry into and progress through four successively deeper stages of meditation; the emphassis here lies upon the purification of the mind which was necessary In this way he is said to have achieved concentration, equanimity and dispassion. 1

దీనిని బట్టి బుద్ధుడు వైదికమార్గాన్ని అధిగమించటానికి ఆనాటికి అవైదికంగా ఉన్న సిద్ధాంతాలన్నిటి ప్రభావానికి గురయ్యాడు,

బుద్ధుడు బౌద్ధతత్వాన్ని ఆవిష్కరించడానికి ముందు కొన్ని తాత్విక శాఖలు వైదికేతరంగా పనిచేస్తూ వుండేవి. అందులో శ్రమణుడుముఖ్యుడు వీరు పుట్టుకతో బ్రాహ్మణులైన వైదిక సాహిత్యాన్ని వేదాల ఆది పత్యాన్ని తిరస్కరించి భౌతికవాదం ప్రధానంగా కలిగిన వైద్యశాస్త్రాన్ని అభివృద్ధి చేశారు. వీరిలో ఒక్కొక్క శ్రమణుడు ఒక్కొక్క విధంగా తనదైన తత్వాన్ని బోధించాడు. ప్రధానంగా ఇల్లు వాకిలి లేకుండా సంచార జీవితాన్నే అవలంభించారు. వారిలో ప్రధానమైన బృందం 'ఆజీవకులు' బుద్ధుని కాలానికి కొద్దికాలం

TREVOR LING, THE BUDDHA Page 108

ముందుగా వీరి ప్రభావం సమాజం మీద విస్తృతంగా వుంది. సాధారణ జీవితానికి ప్రత్యమ్నాయంగా ఒక ప్రత్యేకమైన తరహాలో జీవించడమే 'ఆజీవక' సిద్ధాంతం. కఠినతరమైన జీవితాన్ని బానిసత్వాన్ని వెట్టి చాకిరీని, కుటుంబ సమస్యల్ని అదిగమించి ఏ బంధాలు లేని కొత్త జీవితాన్ని గడపడానికి ఎంతో మంది ఆజీవక సిద్ధాంతంతో ప్రేరేపితులై సంచార వైద్యులుగా మారారు. జబ్బులకు అర్థం తెలియక మంత్ర తంత్రాలతో చేస్తున్న పూజలు యజ్ఞయాగాలకు ప్రత్యమ్నాయంగా వైద్యానికి ప్రాధాన్యత తెచ్చారు. బుద్ధుడు రంగంమీదకు వచ్చేనాటికి సమకాలీన సామాజిక జీవితంలో పరివ్రాజక వైద్యులు ప్రతిచోట కనిపించేవారు. వారిలో ప్రసిద్ధుడైన వాడు మక్కలి ఘోశాలుడు. మక్కలి ఘోశాలుడు అంటే పశువుల కొట్టంలో పుట్టిన వాడని అర్థం. మక్కలి ఘోశాలుడు ప్రచారం చేసిన 'నియతి' వాదం ఆనాటికి బాగా ప్రచారంలో ఉంది. మక్కలి ఘోశాలుని ప్రభావం బుద్ధునిపై స్పష్టంగావుంది.

తరువాత అవైదిక దర్శనాల్లో ఒకటైన జైనం దాని మత కర్త మహావీరుడు, మక్కలి ఘోశాలునితో చాలా దగ్గర సంబంధం కలిగి వుండేవారని అర్థం అవుతుంది. ఇద్దరు ఎంతో సన్నిహితంగా స్నేహపూర్వకంగా వుండేవారని తమ అభిప్రాయాలలో పరస్పర ప్రభావితం చేసుకొనే వారని అర్థమవుతుంది. మక్కలి ఘోశాలుడు వర్ధమానుడు ఆరేండ్ల పాటు కలిసి జీవించారు, తమతమ సిద్ధాంతాలను చర్చించారు. ఆజీవక సిద్ధాంతం బోధించే నియతి వాదంతో విభేదించిన మహావీరుడు తరువాత మక్కలి ఘోశాలునితో విడిపోయి పదహారు సంవత్సరాల అనంతరం మళ్ళీ కలుస్తాడు. ఈ సారి మక్కలి ఘోశాలుని నియతి వాదాన్ని స్పష్టంగా ఖండించటానికే మహావీరుడు ఈ కలయికను ఉపయోగించుకొన్నాడు. జైనతత్వశాస్త్రం మొత్తం ప్రపంచాన్ని రెండుగా విభజించింది. ఒకటి జీవులు, రెండు నిర్జీవులు. జైనతత్వశాస్త్రంప్రకారం ప్రపంచం ఆద్యంతాలు లేనిది.మానవుల ఆచరణలోని మంచి చెడుల వల్లనే సుఖదుఃఖాలు లోకములో సంభవిస్తాయని వారు పేర్కొన్నారు. జైన సాధువులు నాలుగు విధాలైన నియమాలను పాటించారు. ఒకటి నీటిని వాడటం వలన నీటిలోని జీవాలు చనిపోతాయి కాబట్టి నీటిని వాడరాదు. అన్ని రకాల పాపకార్యాలకు దూరంగా ఉండలి. అలా ఉంటూపాప రహితుడు కావాలి. ఈ విధమైన సంయమనాన్ని పాటిస్తాడు కాబట్టి జైన సాధు

వుసు గతాత్మ, స్థితాత్మ, మతాత్మఅంటారు. జైనదర్శనానికి మూలసిద్ధాంతాలు తపస్సు, సంయమనం. మానవుడు వివిధ రకాల హింసలకు దూరంగా వుండాలనేదివర్ధమానుడి సిద్ధాంతం.నీరు, మట్టిలాంటి చేతనా చేతన పదార్థాల్లో సహితం ప్రాణులు ఉంటాయి కాబట్టి వాటిని కూడా ఉపయోగించరాదని జైన తత్వ శాస్త్రం చెబుతుంది. అందుకే జైన మతం అవలంభించిన వారు వ్యవసాయ వృత్తిని పూర్తిగా విడనాడి వ్యాపారస్తులుగా ఉండిపోయారు.

ఈ సిద్ధాంతాలు ప్రజలకు ఆచరణీయంగాలేవు. ఇందులోని అతి వ్యాప్తి దోషాలను బుద్ధుడు తొలగించాడు. అయితే జైనం ప్రభావం బుద్ధుని మీద బలంగా ఉంది. జైనం ఈ హిందూ హింసకు వ్యతిరేకంగా తీవ్రమైన అహింసా ఉద్యమాన్ని చేపట్టింది. హిందూ హింస రక్తపు టేరులు ప్రవహిస్తున్న రోజుల్లో నీటిలోని సూక్ష్మ జీవులనే చంపకూడదన్న తీవ్ర అహింసా వాదానికి వెళ్ళవలసి వచ్చింది.

మహావీరుడు సూత్రీకరించిన సిద్ధాంతాన్ని చాతుర్యం సంవాప వాదం అనవచ్చు. ఈ వాదం ప్రకారం ఆత్మ చెడు కర్మల ఫలితంగా పునర్జన్మను పొందుతుంది. కాబట్టి ఈ చెడుసు నిర్మూలించడానికి ప్రతి ఒక్కరు తపశ్చర్యను అవలంభించాలి. అందుకు నాలుగు ధర్మాలనీవిధంగా పాటించాలి. 1. జీవహింస చేయకుండ ఉండటం. 2. దొంగిలించకుండా ఉండటం. 3. అసత్యములు పలుకకుండుట. 4. సొంతఆస్తి లేకుండుట. 5. బ్రహ్మచర్యాన్ని పాటించుట. ఈ సిద్ధాంతం భౌతికవాద పునాదులపైనే అభివృద్ధి చెందినప్పటికి ఆత్మ 'నరకం' 'పునర్జన్మ' ప్రస్తావన రావటంలో భావ, భౌతిక వాదాల మధ్య సంఘర్షణకు ప్రతిరూపంగా జైనం మిగిలింది.

బుద్ధుడు ఇందులోని అంశాలు తన దర్శనాన్ని రూపొందించు కోవడానికి అవసరమైన మేరకు గ్రహించారు. అవైదిక సిద్ధాంతాల్లోముఖ్యమైంది లోకాయత. ప్రాచీన భారతదేశంలో భౌతిక వాదాన్ని ప్రచారం చేసిన మొదటి తత్వదర్శనం చార్వాకం. ఈ భౌతికవాద సిద్ధాంతం జ్ఞాన సిద్ధాంతంపైన ఆధారపడి ఉన్నది. వీరు ఇంద్రియజ్ఞానమే ఏకైక జ్ఞానసముపార్జనా మార్గమని అదే అసలైనజ్ఞానమని విశ్వసించారు. మీమాంస తదితర సిద్ధాంతాలను తిరస్కరించారు. చార్వాకుల వాదం ప్రకారం ప్రపంచంలో నాలుగు

అంశాలు మాత్రమే ఉనికిలో ఉన్నాయి. భూమి, నీరు, గాలి, నిప్పు, ప్రపంచంలో ఈ నాలుగు లేనిది ఏది లేదు. అదేవిధంగా దేవుడనే పదార్థమే లేదు.

లోకాయతుల భౌతికవాదానికి ప్రాథమికమైన అంశం దేహవాదం. ఆత్మ అంటే దేహంతప్ప మరేమికాదని చైతన్యం దేహం యొక్క ఒకానొక చర్య మాత్రమేనని వారు ప్రచారం చేశారు. ప్రపంచానికి మూలభూతమైన ఈ నాలుగు అంశాలు ఒక క్రమపరిణామంలో కలసి పరస్పర చర్యలకు గురైనప్పుడు జీవం పుడుతోందని చైతన్యం జీవం ఒకటేనని వారు ప్రబోధించారు. మనస్సు శరీరం నుండి పుట్టిందేనని శరీరం అంతరించి పోయిన తరువాత మనస్సు కాని ఆలోచనలుగాని ఉనికిలో ఉండవుకాబట్టి అంతిమ వాస్తవికత పదార్థం మాత్రమేనని వారు చాటారు. వీరివాదాన్ని ఆ నాడు ప్రముఖుడైన ఏ ఋషీ అంగీకరించలేదు. వీరిని రాక్షసులని సుఖవాదులని దుష్ప్రచారం చేశారు.

ఈ సిద్ధాంతాల ప్రభావాలన్నీ బుద్ధుని మీద పని చేశాయి. అయితే ఈ సిద్ధాంతాలన్నింటితో ఆయన పూర్తిగా ఏకీభవించలేదు. వాటిలో కొన్ని అంశాలతో తీవ్రంగా విభేదించాడుకూడా. అయితే వాటన్నింటిని సంశ్లేషించి తనదైన నూతనదర్శనాన్ని రూపొందించు కొన్నాడు. ఈవిషయాన్ని గూర్చి చెబుతూ, ట్రివర్‌లింగ్ ఇలా అంటున్నాడు.

" What was common to these various schools of thought found among the shramans, of whom the Buddha also was one, was their rejection of the practices, beliefs and social system of the hereditary Vedic priesthood, But, as we have seen, they differed among themselves, and the Buddhists certainly differed, to greater or less degree, from all of them We shall be in a better position to appreciate the points of difference between the doctrines of these other shramanas and the doctrine of the Buddha when we have considerede to circumstances of the Buddha's life. It will then be possible the evaluate his role in relation to the religious, ideological, political and economic conditions of the time.1

... వివిధరకాలుగా ప్రచారమైన అనేక తాత్విక ధోరణులన్నింటి సాధారణ లక్షణము వైదిక పురోహితవాద తత్వానికి వ్యతిరేకంగా వుండటం. బౌద్ధం

---

1) TREVOR LING THE BUDDHA page—83

కూడా అందులో ఒకటి. వారసత్వంగా వస్తున్న వైదిక పౌరోహిత్యాన్ని, అది నిర్దేశించిన సామాజిక నియమాలను ఈ వాదాలు తిరస్కరించాయి.

ఈ క్రమంలో పరస్పరం ప్రభావితం చేసుకున్నాయి. అదే సమయంలో తమలో తాముకూడా ఈ దర్శనాలు విభేదించు కున్నాయి. బౌద్ధమూ ఇతర శ్రమణ సిద్ధాంతాలతో విభేదించింది. బుద్ధుని జీవితాన్ని, ఆయన సిద్ధాంతాన్ని, బోధనలనూ, ఆనాటి సమకాలీన ఆర్థిక, రాజకీయ, భావజాల మతపరమైన రంగాలలో బుద్ధుని పాత్రనూ అంచనా వేయటానికి ఈ అంశాల పరిశీలన ఎంతైన అవసరం.

బుద్ధుడు తనదైన దర్శనాన్ని రూపొందించుకోవడానికి అప్పటికి ఉనికిలో ఉన్న అన్ని దర్శనాలను అధ్యయనం చేశాడు. కొంతకాలం వాటితో నడిచాడు. అందులోని వైఫల్యాలను గమనించాడు. సమాజం అందులో వేటిని ఆచరించలేక పోతుందో అర్థం చేసుకున్నాడు. సమాజానికి నూత్న దర్శనాన్ని రూపొందించడానికి తాను సిద్ధార్థుడి నుండి బుద్ధుడు కావడానికి తీవ్రమైన ప్రాయోగికమైన పరిశీలనకు పూనుకొన్నాడు. ఈ విషయంపై దాస్ గుప్తా తన 'ఏ హిస్టరీ ఆఫ్ ఇండియన్ ఫిలాసఫీ' లో ఇలా అన్నాడు.

" There were thus at least three currents of thought· firstly the sacrificial Karma by the force of the magical rites of which any person could attain anything he desired; secondly the Upanisad teaching that the Brahman, the self, is the ultimate reality and being, and all else but name and form which pass away but do not abide. That which permanently abides without change is the real and true, and this is self. Thirdly the nihilistic conceptions that there is no law, no abiding reality, that everything comes into being by a fortuitous concourse of circumstances or by some unknown fate. In each of these schools, philosophy had probably come to a deadlock. There were the Yoga practices prevalent in the country and these were accepted partly on the strength of traditional custom among certain sections, and partly by virtue of the great spiritual. intellectual and physical power which they gave to those who performed them. But these had no rational basis behind them on which they could lean for support. These were probably them just tending towards being

affiliated to the nebulous Samkhya doctrines which had grown up among certain sections. It was at this juncture that we find Buddha erecting a new superstructure of thought on alltogether original lines which thenceforth opened up a new avenue of philosophy for all posterity to come. If the Being of the Upanisads, the superlatively motionless, was the only real, how could it offer scope for further new speculations, as it had already discarded all other matters of interest? If everything was due to a reasonless fortuitous concourse of circumstances, reason could not proceed further in the direction to create any philosophy of the unreason. "

భారతదేశ తాత్విక సంస్కృతికీ సమాజానికీ బుద్ధుడు చేసిన విశిష్ట మైన సేవలలో, కృషిని అంచనా కట్టాలంటే ఖచ్చితంగా మనం ఆనాడు నెల కొని ఉన్న తాత్విక వాతావరణాన్ని గూర్చి తెలుసుకోవాలి.

అప్పటికి మూడు ముఖ్యమైన ధోరణులు కొనసాగుతున్నాయి. మొద టిది కర్మ సిద్ధాంతం యాంత్రిక విధుల ద్వారా తాను కోరుకున్న దాన్ని పొం దటం. రెండవది ఉపనిషత్తులు పేర్కొన్న ఆత్మవాదం. అహం బ్రహ్మాస్మి. మూడవది సకలవాదాలనీ తిరస్కరిస్తూ దానికే కట్టుబడి ఉండాల్సిన అవస రం లేదనే భావనలు. బహుశా ఈ మూడు ధోరణులలోనూ తత్వం ఒక్క చివరి దశకు చేరుకున్నది. యోగాన్నీ సాంఖ్యంనూ కొన్ని వర్గాలవారు ఆచ రిస్తూన్నారు. అయితే ఇవి నిలదొక్కుకోవటానికి, బలపడటానికీ కావలసిన ఆధారమేదీ లేని దశలో బుద్ధుడు వాస్తవికత మీద ఆధారపడి ఒక సరి కొత్త తాత్విక స్రవంతికి మార్గం తెరిచాడు.

అందుకే విల్ డ్యూరాండ్ బుద్ధుడు దేవుణ్ణి అంగీకరించలేదు. మాన వాళిలోవున్న బోధకుల్లో ఉత్తముడిగా ముందుకొచ్చాడని అన్నాడు.

సమకాలీనంలో కూడా బుద్ధుణ్ణి కొంతమంది తత్వవేత్తలు ప్రభావితం చేశారు. పూర్ణకాశ్యపుడు తన అక్రియవాదంలో వైదిక దర్శనాలను పేర్కొ న్నాడు. కర్మవలన ఆత్మకు ఎటువంటి లాభనష్టాలు చేకూరవని ఆయన పేర్కొన్నాడు. మనుషులు చేసే మంచి కార్యాల వల్ల ఆత్మకిగాని శరీరానికి

1) SURENDRANADH DAS GUPTA, A HISTORY OF INDIAN PHILOSOPHY Page - 80

గాని ఎటువంటి మేలు జరుగదని అలాగే చెడ్డపనుల వలన ఎటువంటి నష్టం జరుగదని ఆయన సిద్ధాంత సారాంశం. పరలోక మనేది లేదు అని చెప్పడానికే అక్రియ వాదాన్ని పూర్ణకాశ్యపుడు చెప్పాడు. ఇతడు క్రీ. పూ 523 సంవత్సరానికి ముందు జీవించాడు. ఇతడు బుద్ధుని కంటె వయస్సులో పెద్దవాడని తెలుస్తుంది. అసితకేశకంబళి దర్శనాన్ని గురించిన ప్రస్తావన బౌద్ధ త్రిపిటకాల్లో చాలా చోట్ల వచ్చింది. దానం, యజ్ఞం, హోమం ఇవన్నీ వ్యర్థం. పాపపుణ్యాల తాలుకు ఫలితం లేదు, వుండదు. లోకం పరలోకం గాని తల్లిగాని, తండ్రిగాని దేవతలు గాని ఇంకా ఎవరు లేరు. బ్రాహ్మణులైన ఈ లోకంలో సత్యాన్ని చేరుకోగలిగిన వారు ఎవరూలేరు. మానవుడు నాలుగు మహాభూతాల చేత నిర్మించ బడ్డాడు. మనిషి చనిపోయాక పృథ్వి పృథ్విలోను, నీరు నీరులోను, నిప్పు నిప్పులోనూ, వాయువు వాయువులోనూ, కలిసిపోతాయి అని చెప్పారు. అసితకేశకంబళి దర్శనం విరోధులు చేత ఉదహరించబడింది. నిందా పూర్వకంగా దాని పై దుష్ప్రచారం చేయబడింది. ఇతని ప్రభావం బుద్ధుని మీద అతని అనుయాయులమీద వుంది.

ప్రకృత కాత్యాయనుడు నిత్య పదార్థవాది. ఈయన బుద్ధుని సమకాలీనుడు. మక్కలి గోశాలుని పూర్ణకాశ్యపుని వాదాలకు ఈయన వాదం దగ్గరగా వుంటుంది. ప్రతి వస్తువు అచలమైందని నిశ్చలమైందని కాబట్టి మంచిపని గాని చెడ్డపనిగాని ఆయా వస్తువుల మూల ధర్మాలలో ఎటువంటి మార్పు తీసుకురాదని ఆయన వాదం. ఈయన భూమి, నీరు, నిప్పు, గాలి ఈ నాలుగు భూతాలతో బాటు చైతన్యం సుఖం దుఃఖం అనే మూడింటిని కూడా ప్రత్యేక తత్వాలుగా చెప్పాడు.

సంజయ వేలంత్తిపుత్త కూడా బుద్ధునికి సమకాలికుడే. మహావీరుడు సంజయ వేలంత్తిపుత్త ఇద్దరు అనేకాంతవాద సిద్ధాంతాన్ని విశ్వసించారు. అయితే మహావీరుడు 'అవును'కు ప్రాధాన్యత ఇస్తే సంజయ వేలంత్తిపుత్త 'కాదు'కు ప్రాధాన్యత ఇచ్చాడు.

పరలోకం దేవతలు కర్మఫలితం గురించి వైదిక సిద్ధాంతాలు చేసిన ప్రచారాన్ని ఈయన అవహేళన చేశాడు.

ఈయన నుండి బుద్ధుడు ప్రశ్న నేర్చుకున్నాడు. సిద్ధార్థుడు బోధిసత్వుడిగా మారటం బోధిసత్వుడి నుండి బుద్ధుడుగా రూపొందటం అదొక తాత్విక ఘర్షణ. తత్వశాస్త్రం అంటే జ్ఞానాసక్తి, ఈ ఆసక్తిని ఆచరణాత్మకంగా నిర్వహించాడు బుద్ధుడు. తత్వశాస్త్రాన్ని శాస్త్రాలకు రాణి అన్నారు. తమకు ముందున్న ఆలోచనా ప్రవంతుల్ని తాను జీర్ణించుకొని, సమకాలీన వాస్తవంలోనుంచి భవిష్యత్ సమాజానికి ఒక మార్గాన్ని నిర్దేశించ గలిగిన వాడు దార్శనికుడు. బుద్ధుడు భారత ఉపఖండలో ఒక దార్శనికుడిగా రూపొంద గలిగాడు. అది కేవలం వ్యక్తితనకు సంబంధించిన విముక్తికోసం కాకుండా సామాజిక ముక్తికోసం ఒక తాత్విక విప్లవాన్ని ఆయన తీసుకు వచ్చాడు. తత్వశాస్త్రానికి జీవంగా ఉన్న పరిణామ సూత్రాన్ని ఆయన తన దర్శనానికి మూలాధారంగా చేసుకున్నాడు. బుద్ధుడు సత్యం ఎక్కడున్నా స్వీకరించాడు. సత్యానికి అడ్డువస్తున్న ప్రతి అంశాన్నీ ధైర్యంతో తొలగించాడు. అంతకు ముందున్న తర్కవిశ్లేషణ వాదాలన్నింటికీ దార్శనిక రూపాన్ని ఆయన సంతరింప చేయగలిగాడు. ప్రపంచపరిణామక్రిమాన్ని సామాజిక పరిణామ క్రమానికి అన్వయించటం ద్వారా బుద్ధుడు సమకాలీన సమాజంలో ఉన్నసంక్షోభానికి బుద్ధిద్వారా, వివేచన ద్వారా మార్గాన్ని నిర్దేశించగలిగాడు. ఆయన జీవితం తత్వశాస్త్ర ప్రయెగశాలైంది. అందుకే బుద్ధినిసమాజాన్ని ఏకకాలంలో మార్చగలిగిన అంతసూత్రాలను ఆయన కనిపెట్ట గలిగాడు. అప్పటివరకూ సమాజాన్ని అసమంగా, అసహనంగా, దుఃఖభరితంగా రూపొందించిన హిందూ ఆధ్యాత్మిక వాదానికి ప్రత్యామ్నాయంగా వాస్తవమైన నూత్న దర్శనాన్ని రూపొందించగలిగాడు. అందుకనే బుద్ధగయలో బోధి వృక్షం కింద బుద్ధుడు పొందిన జ్ఞానం 'Anti-thesis'కాకుండాthisisగా రూపొందింది అది వాస్తవికత (Reality) నుండి హేతువు(Reason) నుండి సహజత (Instinct) నుండీ సృజనాత్మక పరిణామం (creative evulution) నుండి సంపూర్ణత్వం (Totality) నుండే, అప్పటి వరకూ సమాజంలో ఉన్న అహేతువు (IRRATIONAL) భావజాలాన్నంతా హేతువు తత్వంలో నిరోధించి (self evident truth) స్వయం సిద్ధసత్యాన్ని ఆవిష్కరించ గలిగాడు. అందుకే బుద్ధుడు బుద్ధుడిగా రూపొందటం ఒక పరిణామం, ఒక దార్శనిక రూపం. అందుకే బుద్ధుడు ఒక వ్యక్తికాదు. ఒక తత్వశాస్త్రం. ఆ తత్వశాస్త్రంలో సాగిపోదాం.

బుద్ధుని క్రాంతి దర్శిత్వం

బోధి వృక్షం క్రింద తత్వ దర్శనాన్ని ఆవిష్కరించుకొన్న బుద్ధుడు క్రీస్తుపూర్వం ఆరవశతాబ్దంలో ఆనాటి ప్రజల ప్రాపంచిక దృక్పథంగా బౌద్ధ దర్శనాన్ని ఆవిష్కరించారు.

బౌద్ధ దర్శనం ఆవిష్కరించడానికి ఒక నూత్నమైన సామాజిక ఆర్థిక రాజకీయ వాతావరణం దోహదపడింది. మానవుల జీవన స్థితిగతులు వారి అనుభూతులు సుఖం, దుఃఖం, మరణం, ఎడతెగని జీవన సంఘర్షణ, జీవితానికి పొసగని వ్యాఖ్యానాలు వీటన్నింటిని మథించి ఒక సరికొత్త జీవన దర్శనాన్ని బుద్ధుడు ఆవిష్కరించాడు, బౌద్ధ దర్శనం పైన అంతవరకూ సమాజంలో ప్రభవించిన దర్శనాల అన్నింటి ప్రభావం ఉంది. అట్లని బౌద్ధ దర్శనం కేవలం పూర్వదర్శనాల కొనసాగింపు మాత్రమే అనుకోవడం పొరపాటు. ప్రాథమికంగా బౌద్ధదర్శనం ఒక నూతన ఆవిష్కరణ అని డాక్టర్ బి.ఆర్. అంబేడ్కర్ తన బుద్ధ అండ్ హిజ్ ధమ్మలో ఇలా అన్నారు.

His religion is a discovery in the sense that it is the result of inquiry and investigation into the condition of human life on earth and understanding of the working of human instincts with which man is born, the moulding of his instincts and dispositions which man has formed as a result of history and tradition and which are working to his detriment.'1

బుద్ధుని మతం కచ్చితంగా ఒక నూతన ఆవిష్కరణ. ఎందుకంటే భూమి పైన మానవుని జీవన గమనమూ, మానవుడు పుట్టుకతో పాటు సహజాతంగా సంతరించుకున్న స్వాభావిక లక్షణాలనూ పరిశోధించి, పరిశీలించి ఆవిష్కృతమైనదే బౌద్ధ దర్శనం. చారిత్రిక సాంప్రదాయ కారణాలవలన మానవుల స్వభావంలో ఎటువంటి మార్పులేర్పడతాయో అవి ఎలా తనకు హాని కలిగిస్తాయో విచారించి పరిశోధించడమే ఈ ఆవిష్కరణ.

బుద్ధునికి జ్ఞానోదయం అయిన తర్వాత మృగవనం వైపు ప్రయాణం అయివెళ్ళాడు. మొట్ట మొదటి సారిగా తన జ్ఞాన బోధను ఐదుగురు శిష్యులకు చేశాడు.

ఆయన బోధి వృక్షం క్రింద ఏకాగ్రతతో సాధించిన దర్శనమే బౌద్ధ దర్శనం.

ఒక మనిషి బోధిసత్వుడుగా పరిణామం చెందాలంటే పది దశలు చెప్పారు.

మొదటి దశలో 'ముదిత' అవుతాడు. అనగా ఆనందం పొందుతాడు. రెండవ దశలో 'విమల' అవుతాడు. అనగా స్వచ్ఛతను పొందుతాడు. మూడవ దశలో 'ప్రభాకరి' అవుతాడు. అనగా తేజస్సును సాధిస్తాడు. నాల్గవ దశలో 'అర్చిస్మతి' అవుతాడు. అనగా దర్శనం వైపు అతని దృష్టిని మరల్చుతాడు. ఐదవదశలో 'సుదుర్జయ' గామారతాడు. అనగా అజేయస్థితిని పొందుతాడు. ఇందులో తాత్వికుడు నిరాపేక్ష, సాపేక్ష అంశాలమధ్యగల సంబంధాన్ని పూర్తిగా అర్థం చేసుకోగలిగిన స్థితికి చేరతాడు. ఆరవదశలో 'అభిముఖి' గామారతాడు. అనగా మనస్సులోని భావవాద దశలను దాటి

Dr. B. R. Ambedkar, The Buddha and his Dhamma
Dr. Babasaheb Ambedkar writings and speeches Vol—2
Page 217 - 218

పదార్ధం, వికాసం వాటికారణాలు గ్రహించగలుగుతాడు.ప్రాపంచిక దార్శనిక దృష్టి ఈ దశలోనే అతనికి వస్తుంది. ఈదశను అంబేడ్కర్ చాలా ముఖ్యమైన దశగా పేర్కొన్నాడు.

"In his sixth life he becomes Abhimukhi. In this stage the Bodhisatta is now prepared fully to grasp the evolution of things, its cause, the Twelve Nidanas; and this knowledge, called Abhimu-khi, awakens the most profound compassion in his heart for all beings blinded by Avidya."1

ఈ ఆరవ దశలో బోధిసత్తుడు అభిముఖిగా మారతాడనీ, ఈదశలో పదార్ధ పరిణామాన్నీ, దాని కారణాలనీ, పన్నెండు నిదానాలనూ తెలుసుకుంటాడనీ అంబేడ్కర్ చెప్పారు. ఈ జ్ఞానంతో అవిద్య వలన మూసుకుపోయిన హృదయ కవాటాలను తెరచుకొని గొప్పకరుణ అతనిలో మేల్కొంటుందని ఆయన అన్నారు.

ఏడవదశలో 'దూరంగయ' గా మారతాడు, ఇది చాలా అత్యున్నతమైన దశ. బోధిసత్వుడు ఈ దశలో కాలానికి, స్థలానికీ అతీతుడవుతాడు. అతను తన కోరికలను జయిస్తాడు. అతడు సమాజాన్నీ, సమాజంలో వున్న దుఃఖాన్నీ నివారించడంపై దృష్టి సారిస్తాడు, అతడుదానం, ఓర్మి, యుక్తి, శక్తి, ప్రశాంతతలు అత్యున్నత దశకు చేరతాడు. ఈ దశలో అతడు బోధకుడు అవుతాడు. ఈ బోధలో అతడు 'తన'ను జయిస్తాడు.

సంఘాన్నీ, సంఘధర్మాన్నీ అతడు శాస్త్రీయంగా అర్ధం చేసుకొని, సంఘాన్ని మేల్కొల్పగల స్థాయికి అతడు ఈ దశలో వస్తాడు. ఎనిమిదవ దశలో అతడు అచలుడు అవుతాడు. ఈస్థితిలో బోధిసత్వుడు సమాజాన్ని తనవెంట నడుపుకోగలుగుతాడు.తొమ్మిదవ దశలో 'సాధుమతిగా' మారతాడు. ఈ దశలో అతను నూత్నదర్శన రూపకల్పన చేయగలుగుతాడు. పదవ దశలో అతడు 'ధర్మమేఘుడు' గా మారతాడు. సమాజానికి ధర్మాన్ని వర్షించడమే తప్ప తనకోసం ఏమీ మిగుల్చుకోడు.

బుద్ధుడు తన జీవిత కాలంలో తనలో వచ్చిన పరిణామాలనే ఈ పది దశలుగా విభజించగా తర్వాత సాంప్రదాయ బౌద్ధులు ఇవి ఒక జన్మలో సాధించేవి కానట్లూ, పది జన్మలకు ఈ దశలు పొందునట్లూ వ్యాఖ్యానిం

---

1. Ibid page-77

వారు. నిజానికి హిందూ చాతుర్వర్ణ వ్యవస్థకూ, హిందూ ఆశ్రమ పద్ధతికీ ప్రత్యామ్నాయ జీవన విధానం. హిందువుడు తన జీవితాన్ని బాల్య, యవ్వన, కౌమార, వృద్ధ దశలుగా విభజించుకొని అందులో చతురాశ్రమాలు బ్రహ్మచర్య గృహస్త, వానప్రస్త, సన్యాస ఆశ్రమాలుగా విభజించుకొని స్వార్థపూరితమైన జీవితానికి వారు తమ హిందూ జీవన వ్యవస్థను సోపానం చేసుకున్నారు.

హిందూ ధర్మశాస్త్రాలు మానవుని జీవితాన్ని సంకుచితంగా, అసమంగా రూపొందించడానికి తమ ధార్మిక సూత్రాలను రూపొందించారు. దానికి భిన్నంగా ఒక వ్యక్తి బోధకుడిగా, దార్శనికుడిగా, త్యాగధనుడిగా వ్యక్తి తత్వ శాస్త్రంగా మారి సమాజాన్ని పునరుజ్జీవింప చేయగలిగిన నిరంతర శక్తిగా రూపొందాడు. జీవన పరిణామాన్ని ఆయన కనుగొన్నాడు.

బోధి సత్వుని జీవితంలో గృహస్తాశ్రమంలేదు. వాన ప్రస్తమూలేదు. నిరామయమైన సన్యాసమూలేదు. హిందూ ఆధ్యాత్మిక జీవన విధానానికి మొత్తానికి మూలకేంద్రం మోక్షం.

స్వర్గమక్షే మిచ్ఛితః - స్వర్గలోకమును కోరుటకు ఇహలోకములో జీవితం. మోక్షాన్ని పొందడం కోసమే చతురాశ్రమాలు. బుద్ధుడు వీటిని నిరాకరించాడు. దృష్టిని మోక్షం నుండి సంఘం మీదకీ, భోగం నుండి త్యాగం మీదకీ మరల్చాడు. ఈ జీవితంలోని నూత్న విధానంలో అప్పటి వరకూ ఊహాత్మకమైన మోక్షంకోసం కర్మ కాండను నిర్వహిస్తున్న హిందూ సామాజిక జీవనంలో నూత్న సామాజిక విప్లవం వచ్చింది. పరలోక ముఖ్యాంశం పితృకర్మలు. ఒకడు బోధిసత్వుడైనాక ఇక పితృ, పితృకర్మలూలేవు.

హిందువులు ఇలా బోధిస్తున్నారు.
"కుర్యా దహ రహః శ్రద్ధమన్నా ద్యేనోదకేనవా
పయోమూల ఫలైర్వాసి పితృభ్యః ప్రీతి మావహన్"

ప్రతి గృహస్తుడూ రోజూ పితృదేవతల ప్రీతికై అన్నాదులచే గానీ ఉదక దానముచేగానీ, పాలు, దుంపలు, ఫలములు వీనిచే గానీ శ్రాద్ధములు చేయవలెను.

'ఏక మప్యాశయే ద్విప్రం పిత్రర్థే పాంచయజ్ఞికే'
న వైవాత్రాశయేత్కం చిద్వైశ్యదేవం ప్రతిద్విజమ్'

పంచ యజ్ఞములలో చేరిన పితృయజ్ఞమున ఒక్క బ్రాహ్మణునికైనను ప్రతి దినము భోజనము పెట్టవలెను. వైశ్వదేవమున ఒక బ్రాహ్మణునికైన అన్నమిడక పోయినను బలిమాత్రము వేయువలెను." భుక్తికీ, రక్తికీ, హిందూ ఆధ్యాత్మిక వాదాన్ని మొత్తం మలుచుకొన్న హిందూ సామాజిక జీవిత కట్టుబా లను బుద్ధుడు తన నిర్మాణాత్మక సూత్రాలతో కూల్చివేయడానికి ప్రయత్నం చేశాడు.

బుద్ధుడు పేర్కొన్న జీవన దశలు ఆచరణాత్మకమైన ఘర్షణ నుంచి ఉత్పన్నమైనాయి. పరాన్న భుక్కులుగా మారిన బ్రాహ్మణవాదుల నుండి ఆయన ఈ సమాజాన్ని రక్షించి మనిషి తన్నుతాను ప్రక్షాళన చేసుకొని సమాజాన్ని పునర్నిర్మించగల శక్తి నిపొందడమెలాగో నేర్పాడు. ఇది మొత్తం ప్రపంచ దార్శనిక చరిత్రలోనే ఒక నూతనాధ్యాయాన్ని సృష్టించింది. అంతే కాకుండా బోధిసత్వుని పది దశల జీవన పరిణామాన్ని హిందూ దశావతా రాలకు కూడా ఆయన ప్రత్యామ్నాయంగా చెప్పాడు. హిందూ దశావతారాల్లో వ్యక్తి హింస, రాజ్యహింస ప్రధానంగా వున్నాయి. ఒకణ్ని సంహరించడం కోసమే ఒక అవతారమెత్తడం. అవతారం హింసకోసం, సంహారం కోసం, నిర్మూలన కోసం అనేది దశావతారాల్లో వుంది. అయితే బుద్ధుని జీవన విధానం నిర్మాణం కోసం. విధ్వంసానికీ, నిర్మాణానికీ ఉండే వైరుధ్యమే హైందవ, బౌద్ధ వైరుధ్యంగా ముందుకు వచ్చింది. హిందూవాదులు బౌద్ధాన్ని హైంద వీకరించడం కోసం బోధిసత్వుని పది దశలను పది జన్మలుగా చిత్రీకరించారు. కానీ వాస్తవంలో అదినిజంకాదు. ప్రధానంగా బుద్ధుడు పరివ్రాజకుడి నుండి బుద్ధుడిగామారే క్రమంలోని ఆరు సంవత్సరాల్లో పడిన ఘర్షణే ఈ పదిదశలు.

---

1. మనుస్మృతి–బాల సరస్వతి బుక్ డిపో ప్రచురణ పేజి - 117 (మనుస్మృతి బుద్ధునికితర్వాత కాలంలో కూర్చబడింది. అయితే ఈ ఆలోచ నలు బుద్ధుని సమకాలం నుంచే వున్నాయి.)

హిందూవాదం సామాజిక వైరుధ్యాలను పెంచేదిగా వస్తున్న క్రమంలో వాటిని పరిష్కరించేదిగా బౌద్ధవాదం వచ్చింది. నిజానికి గ్రీకు తత్వశాస్త్రంలో కూడా ఇదే పద్ధతిలో రెండువాదాల మధ్య ఘర్షణ జరిగింది. ఈ విషయాన్ని బెట్రండ్ రస్సెల్ తన హిస్టరీ ఆఫ్ వెస్ట్రన్ ఫిలాసఫీ' ఉపోద్ఘాతంలో వ్యాఖ్యానిస్తూ ఇలా అన్నారు.

'Throughout this long development, from 600 B.C to the present day, Philosophers have been divided into those who wished to tighten social bonds and those who wished to relax them. With this difference others have been associated. The disciplinarians have advocated some system of dogma, either old or new, and have therefore been compelled to be, in a greater or less, degree hostile to science since their dogmas could not be, proved empirically. They have almost invariably taughtthat happiness is not the good, but that 'nobility' or 'heroism' is to be preferred. They have had a sympathy with the irrational parts of human nature, since they have felt reason to be inimical to social cohesion. The libertarians, on the other hand, with the exception of the extreme anarchists, have tended to be scientific, utilitarian, rationalistic, hostile to violent passion, and enemies of all the more profound forms of religion. This conflict existed in Greece before the rise of what we recognize as philosophy, and is already quite explicit in the earliest Greek thought. in changing forms, it has persisted down to the present day, and no doubt will persist for many ages to come.

క్రీస్తుపూర్వం 600సంవత్సరాల నుండి ఈనాటి వరకూ తత్వవేత్తలం దరూ రెండు శిబిరాలుగా చీలిపోయి వున్నారు. ఒకశిబిరం తత్వవేత్తలు సామాజిక బంధనాలను పెంచడాన్ని అభిలషిస్తే రెండవశిబిరం తత్వవేత్తలు సామాజిక వైరుధ్యాలను పరిష్కరించడానికి కృషి చేశారు. మొదటి తరహా తత్వవేత్తలు కొత్తవో, పాతవో పిడి సూత్రాలను ప్రచారం చేశారు. అవి శాస్త్ర విజ్ఞానానికి భిన్నమైనవి. వారి దృష్టిలో మనుషులు సంతోషంగా వుండడం కన్నా వారు ఉదాత్తులుగా వుండడం ఎక్కువ అవసరం. వారికి మానవ

1. Bertrand Russel — History of western philosophy page 21—22

స్వభావంలోని అహేతుక అంశాలంటే మక్కువ ఎక్కువ. అయితే దానికి. భిన్నంగా శాస్త్రీయమైన, హేతుబద్ధమైన ఆదర్శవంతమైన దార్శనికులు మత మౌఢ్యాన్ని నిరసిస్తూ తమ శాస్త్రాన్ని అభివృద్ధి పరిచారు. ఈ విధమైన తాత్విక ఘర్షణ గ్రీసులో ప్రస్తుతం మనం తత్వశాస్త్రం అని పిలుస్తున్నది పుట్టుక ముందునుండి వుంది. ఇంకా రాబోయే కొన్నితరాలపాటు కొనసాగుతుంది.

భిక్షు సంఘర్షిత తన 'బుద్ధిజం' అనే వ్యాసంలో బుద్ధుని జ్ఞానోదయం గురించీ, బౌద్ధం గురించీ రాస్తూ యిలా అన్నారు.

Matters of everyday social ethics apart, the social teachin-gs of Buddhism concentrate upon two vitally important issues; caste and means of livelihood. The Buddha rejected the system of hereditary caste. A man's position in society, he maintained, is determined not by birth (jati)but by worth, by conduct (char_ana), and by character(charitra) rather than by descent. Brahma-nical pretensions to hereditary holiness were therefore dismissed with ridicule, and membership of the Buddhist community, wheth-er as monks of lay devotees, was thrown open to all who took refuge in the Three Jewels and were prepared to observe the sila appropriate to their vocation. Means of livelihood (ajiva) are of two kinds, right (samyak) and wrong (mithya). The Buddha ref used to concede that a man's life could be compartmentalized; with his professional conduct governed by one set of standards, and his private life by another"

దైనందిన సామాజిక నైతికసూత్రాలు గాక ప్రధానంగా బుద్ధుడు రెండు ప్రధానమైన విషయాలపై తనబోధనను కేంద్రీకరించాడు. ఒకటి కులవ్యవస్థ, రెండుజీవనానికై అనుసరించేపద్ధతి. ఆయన వంశపారంపర్యంగా వచ్చేకులవ్యవస్థను తిరస్కరించాడు. హిందువులు పుట్టుక వలన మనుష్యులు అధికులు, నీచులుగా పుడతారని చెబుతారు. అయితే బుద్ధుడు మనిషి ఉచ్ఛనీచాలవారి పుట్టుక వలన వారి కాక నడవడిక, గుణాలవలన వస్తాయని చెప్పాడు. బౌద్ధరామాలల్లో ప్రవేశం కులప్రాతిపదికన ఆయన ఇవ్వలేదు.

1. A Cultural History of India—Ed. A. L. Basham page 97—98

లేదు. అందరికీ ఆయన ప్రవేశాన్నిచ్చాడు. అదేవిధంగా మనుష్యులలోవుండే ద్వంద్వ ప్రవృత్తిని ఆయన తీవ్రంగా ఖండించాడు. సమాజానికికీడుకలిగించే వృత్తులద్వారా జీవనం సాగించరాదని ఆయన శాసించాడు. మనిషి వ్యక్తిగత జీవితానికీ, వృత్తికీ మధ్యవిలువల్లో ఏ భేదము ఉండరాదని ఆయన బోధించాడు.

భిక్షు సంఘర్షిత పేర్కొన్నట్టు బుద్ధుడు రూపొందించిన సూత్రాలు హిందు సామాజిక జీవనవిధానానికి ఆచరణాత్మకమైన ప్రత్యామ్నాయాన్ని ఇవ్వగలిగాయి.

బుద్ధుడు ప్రవచించిన పంచశీల మొత్తం వైదిక భావజాలానికే ప్రత్యామ్నాయంగా నిలిచింది.

పంచశీల

1. ప్రాణాతి పాతా వేరమణి - ప్రాణం తీయడం నుండి దూరంగా వుండడం.
2. అదిన్నా దానా వేరమణి-తనకివ్వని ధనం నుండిదూరంగా వుండడం.
3. కామేశ మిచ్చార వేరమణి - కామంలో చెడుమార్గానికి దూరంగా వుండడం. (వ్యభిచరించకుండడం)
4. ముసావాదా వేరమణి - అసత్య ప్రలాపాల నుండి దూరంగావుండడం
5. సురా, మేరయా, మజతకు దట్టానా వేరమణి - సురా మత్తుపానీయాలు తీసుకొవద్దని ఆయన బోధించాడు. ఇదే పంచశీలం.

ఈ ఐదు సూత్రాలద్వారా మొత్తం హిందూ జీవన విధానానికి ప్రత్యామ్నాయం బోధించగలిగాడు.

ఆయన ఇంకా ఇలా బోధించాడు, ప్రపంచంలో మూడువాస్తవాలు ఉనికిలోవున్నాయి. ఒకటి బాధ. రెండు అనిత్యతత్వం. మూడువది అహం లేకపోవడం. ప్రతివిషయలోనూ దుఃఖం ప్రధానపాత్ర వహిస్తుంది. ప్రతిదీ దుఃఖంతోనే మొదలవుతుంది. కాబట్టి దుఃఖాన్ని నిర్మూలించడం సమస్యకు

పరిష్కారం. పుట్టుక, వృద్ధాప్యం, వ్యాధి, ప్రియమైనదానివియోగం ఇవి దుఃఖానికి కారణం. వీటిని తొలగించడమే సమస్యకు పరిష్కారమని బుద్ధుడు బోధించాడు.

ప్రతి వస్తువూ నిరంతరం పుడుతూ, పెరుగుతూ, మారుతూ అంతర్ధానం అవుతూవుంటుంది. ప్రతిదీ స్థిరంగా వుండక నిరంతరం చలనంలో వుంటుంది. మానవ శరీరం సహితం నిరంతరమైన మార్పులకు గురవుతూ వుంటుంది. ప్రతిరోజూ అనేక జీవకణాలు పుడుతూ మారణిస్తూ వుండటంవలనే మానవుడు బాల్యంనుండి వృద్ధాప్యంవరకు అనేక మార్పులకు గురై మరణిస్తున్నాడు.

అహంలేక పోవడం మానవుడు సుఖదుఃఖాలకు అతీతుడుగా స్థిరవిత్తులై ధీరోదాత్తులుగా ఉంటారనేది అబద్ధం. మానవుడు సుఖ దుఃఖాలకు అతీతుడుకాదు. ఈ మూడు వాస్తవాలుగా ఆయన చెప్పాడు.

నాలుగు సత్యాలు

బుద్ధుడు నాలుగు సత్యాలను పేర్కొన్నాడు. ఒకటి ప్రపంచంలో దుఃఖం వుంది. రెండు దుఃఖానికి హేతువు వుంది. మూడు దానికి విరోధం వుంది. నాలుగు దానికి మార్గం వుంది. ఈదుఃఖాన్ని ఉపశమింప చేయడానికి బుద్ధుడు చెప్పిన మార్గమే అష్టాంగ మార్గం.

అష్టాంగ మార్గం:

ఈ మార్గంలో ఎనిమిది అంగాలున్నాయి.

1. సమ్మదిత్తి - సమ్యక్ ధృష్టి - సమ్యక్ అంటే మంచి అని అర్థం. బుద్ధుడు చెప్పిన నాలుగు సత్యాలనూ చక్కగా తెలుసుకున్న జ్ఞానం. హెచ్చు తగ్గులు, ఉచ్ఛనీచాలు లేని, అతిశయోక్తులులేని సమమైన ఎరుకే సమ్యక్‌దృష్టి.

2. సమ్మ సంకల్పో - సమ్యక్ సంకల్పం - సముచితమైన సంకల్పము. అందరి ఎడల మేలు తలపెట్టే ద్రోహచింతనలేని సంకల్పము.

క్రోధాన్ని విడనాడి, నిర్దయలేకుండా వుండడం, కపటం లేని క్రియాశీలమైన ఆలోచన చేయడం.

3 సమవక్కా - సమ్యక్ వచనము - సరైనా వాక్కు ప్రేమ పూర్వకమైన, పిరియమైన, ప్రశాంతమైన, సత్యమైన పలుకు.

4 సమ్మఖముతో - సమ్యక్ కర్మ - సరైనపని - హానిలేని ప్రవర్తన దొంగతనం, వ్యభిచారం చేయక సరైన నడవడి కలిగి వుండడం.

5. సమ్మ ఆజీవో - సమ్యక్ ఆజీవము - ఆజీవమంటే వృత్తి-సమాజానికి కీడు కలిగించని జీవన వృత్తులను ఆచరించడం.

6. సమ్మ వ్యామో - సమ్యక్ వ్యాయామం - మంచి ప్రయత్నం - సత్యప్రాప్తి కోసం సాధన చేయడం.

7. సమ్మస్పాతి - సమ్యక్ స్మృతి - సరైన జాగ్రత్త. వర్తమానానికి అవసరమైంది మాత్రమే జ్ఞప్తికివుంచుకొని నిత్యం జాగరూకతతో సమయస్ఫూర్తితో ఉండడం. లోభ మోహాలను వదలి జ్ఞానయుక్తంగా వుండడం.

8.సమ్మ సమాధి—సమ్యక్ సమాధి—సరైన ధ్యానము

1. అకుశలాన్ని వదలి సవిచార వివేకాలతో ప్రీతి సుఖాన్ని అనుభవించడం.
2, నిర్వితర్క—నిర్విచార స్థితిలో ఏకగ్రతగా అంతశ్శాంతితో సుఖాన్ని పొందడం.
3. లోకం లోని ఏవస్తువును కూడానేను, నాది అని తలచకుండా జ్ఞానయుక్తంగా నిరాపేక్ష ధ్యానంలో వుండడం.

ఈ ఎనిమిది మార్గాల ద్వారా దుఃఖాన్ని ఉపశమింప జేసుకొని సుఖాన్ని పొంద వచ్చునని బుద్ధుడు చెప్పాడు.

ఈ అష్టాంగ మార్గంలో ఒక క్రాంతి దర్శత్వం వుంది. దుఃఖాన్ని ఎవరో వచ్చి నివారించరు. దు:ఖం ఏర్పడేటోటే దుఃఖనివారణా కారణాలుంటాయిఅనేది ఇది క్రాంతి దర్శిత్వం, ట్రవర్‌లింగ్ బౌద్ధాన్ని గూర్చి వ్యాఖ్యానిస్తూ —

Buddhism is, therefore, in a certain sense, secular. It is certainly secular, if the sacred is defined in theistic terms, for neither the Buddhist diagnosis, or the putting into effect of the Buddhist prescription-morality and meditation-is in any way dependent on belief in a god or gods in a personal power of any kind, and Buddhism does not necessarily or in principle entail any practices of a traditional religious kind, cultic or ritualistic, such as sacrifices to the gods, reading the holy scriptures, sacred meals, prayers and so on.

బౌద్ధం చాల స్పష్టంగా లౌకికమతం. సమస్యను బౌద్ధం విశ్లేషించే పద్ధతిలో గానీ, దాని పరిష్కారానికి అది చూపే మార్గంలో గానీ దేవుడు లేక దేవుళ్ళ ప్రసక్తే వుండదు. దేవుళ్ళపైన అది ఆధారపడలేదు. మామూలు మతాచారాలలాగా బౌద్ధం ఏవిధమైన ఆచారాలకూ, మతగ్రంథాలనూ బలులూ, యజ్ఞయాగాదులను చెప్పదు. కనీసం ప్రార్ధన చెయ్యడం తీర్ధ ప్రసాదాల గురించికూడా చెప్పదుఅని ట్రెవర్‌లింగ్ అభిప్రాయపడ్డారు.

అది కచ్చితంగా భౌతిక సూత్రాలపైన ఆధారపడి లౌకికమైన పరిష్కార మార్గాన్నే ఇచ్చింది. సమాజంలో వున్న దుఃఖాన్నీ సామాజిక ఘర్షణలనూ, సామాజిక వైరుధ్యాలనూ పరిష్కరించడం బౌద్ధంలక్ష్యం. మతపరమైన అంశాల్లో బౌద్ధధర్మం శాస్త్రీయమైన ధృక్పధాన్ని రూపొందించుకోడానికి ప్రయత్నించింది. అధికృతా భావంపైన బౌద్ధం పోరాడుతూ వచ్చింది. చిక్కుముడిగా వున్న భావజాలాలను విడదీసి బౌద్ధం స్పష్టతకోసం ప్రయత్నించింది. బౌద్ధం వ్యక్తి స్వామ్యానికి వ్యతిరేకంగా నూత్న సమాజం కోసం ఈప్రయత్నం చేసింది.

It was an appeal also to realize this in the actual reorganization of human affairs, a reorganization directed towards a new, non individualistic society.

---

1. Trevor Ling, The Buddha page 120 — 121

అందుకే అంబేద్కర్ 1956 మే నెలలో బి. బి. సి లో మాట్లాడుతూ "నాకు బౌద్ధమతం అంటే ప్రజ్ఞ, కరుణ, సమానత—ఈ మూడు సిద్ధాంతాల కారణంగా ఎక్కువ యిష్టం. ఈశ్వరుడు గానీ, ఆత్మగానీ సంఘాన్ని దాని అధోగతి నుండి కాపాడలేరు. బౌద్ధమతమే వ్యక్తినీ, సంఘాన్నీ పతనం కాకుండా కాపాడగలదు. బుద్ధుడి ఉపదేశం రక్తరహిత క్రాంతి ద్వారా సామ్యవాదాన్ని తేగలదు."[1]

అంబేద్కర్ బౌద్ధం ద్వారా సామ్యవాదాన్ని ఆశించారు. బుద్ధుని ధర్మంలో అంతర్లీనంగా వున్న సమతాభావం అంబేద్కర్‌ని ప్రభావితం చేసింది. అంబేద్కర్ బౌద్ధ దర్శనం ద్వారా తన సమాజానికి విముక్తి లభిస్తుందని విశ్వసించాడు. అందుకే ఆయన మోజస్ ఎలాగ తన వారిని ఈజిప్టు నుంచి బయటకు తెచ్చి వారికి ప్రత్యేకమైన పాలస్తీనాలో నివాసం ఏర్పాటు చేశాడో అలాగానే నేను నా జనానికి స్వాతంత్ర్యం తెస్తాను అని అన్నారు.

తత్వశాస్త్రం సమాజాన్ని వివరించడం కాదు. సమాజాన్ని మార్చాలి. అని మార్క్స్ సూత్రం ప్రకారం కూడా హిందూసమాజాన్ని, జీవిత విధానాన్ని పూర్తిగా మార్చ గలిగిన శక్తి బౌద్ధానికి ఉందని ప్రపంచ చరిత్ర అనేక సార్లు నిరూపించింది.

బుద్ధుని దార్శనిక చింతన మొత్తం అనిత్యం, దుఃఖం, అనాత్మ అన్న మూడు శబ్దాల్లో ఇమిడివుందని రాహుల్ సాంకృత్యాయన్ అన్నారు. విశ్వ పదార్థాన్నంతటినీ బుద్ధుడు మూడుభాగాలుగా విభజించాడు.

1. స్కందాలు 2. ఆయతనములు 3. ధాతువులు.

ఈ మూడింటిలో దేనికో ఒక దానికి చెందని పదార్థం లేదని బుద్ధుడు చెప్పాడు.

స్కందాలంటే—రూపం, వేదన, సంజ్ఞ, సంస్కారం, విజ్ఞానం

1. డా॥ బాబాసాహెబ్ అంబేద్కర్—వసంతమూన్ పేజి 24

రూపం అంటే పృథ్వి మొదలైన నాలుగు భూతాలు. వేదన అనగా సుఖం, దుఃఖం తాలూకు అనుభవం. సంజ్ఞ అంటే స్పృహ. సంస్కారం అంటే మనస్సుపైన నిలిచివున్న అనుభూతి. విజ్ఞానం అంటే మనస్సు లేక చైతన్యం. బుద్ధుడు ఈ స్కందాలను అనిత్యమైనవని, క్షయలక్షణం కలవని చెప్పాడు.

ఆయతనములు:–ఆరు ఇంద్రియాలు వీటి విషయాలు ఆరు కలిసి పన్నెండు.

చక్షు, శ్రోత్రు, ఘ్రాణ, జిహ్వ, త్వక్, మనస్సు –ఈ ఆరు ఇంద్రియాలు రూపం, శబ్దం, రసం, స్పర్శ, ధర్మం - ఈ ఆరు ఇంద్రియాల తాలూకు విషయాలు.

ధాతువులు: ఇంద్రియాల - విషయాల సంపర్కంవల్ల ఏర్పడే ఆరు విజ్ఞానాలు కలసి 18 ధాతువులు అవుతాయి. చక్షుజ్ఞానం, శ్రోత్రుజ్ఞానం ఘ్రాణిజ్ఞానం, జిహ్వ విజ్ఞానం, త్వక్ విజ్ఞానం, మనస్సు విజ్ఞానం. ప్రపంచంలోని సమస్త వస్తుజాలం స్కంధం, ఆయతనం, ధాతువు ఈ మూడింటిలో దేనికోఒక దానికి చెందుతుంది. వీటి అనిత్యతను గురించి బుద్ధుడు ఇలా అంటున్నాడు.

"ఇది తిరుగులేని నియమం. రూపం, వేదన, సంజ్ఞ, సంస్కారం' విజ్ఞానం ఇవి అనిత్యాలు. క్షయధర్మం కలవి. నిత్యమైనవి కావు. ఇవి నశించే తత్వం కలవి. అలాగని పండితులు చెప్తున్నారు. ఇందరు చెప్పినప్పటికీ తెల్సుకోలేనివాడు- చూడలేనివాడు - మూర్ఖుడు. అలాంటి అజ్ఞానానికి .... అంధుడికి మనం చేయగలిగింది ఏముంటుంది?"

రూపం (భౌతిక పదార్థం) యొక్క అనిత్యాన్నీ, క్షణభంగురతనూ, మనం చూడవచ్చును. కానీ విజ్ఞానం - మనస్సు–యొక్క క్షణికతను తెల్సుకోడం- అర్థం చేసుకోడం కష్టం. ఐతే భౌతిక పదార్థం కంటే కూడా మనస్సు మరీ క్షణభంగురమైనది అంటాడు బుద్ధుడు. ఈ విషయాన్ని విశదీకరించడానికి—

"భిక్షువులారా! అజ్ఞాని అయిన మానవుడు నాలుగు మహా భూతాలని పృథ్వి, గాలి, నీరు, అగ్ని - శాశ్వతమైనవని అనుకుంటే అనుకోవచ్చును ఎందుకంటే భౌతిక పదార్థంలో మార్పును కొన్ని సంవత్సరాలకు గానీ గమనించలేం. కానీ మనస్సు (చిత్తం, విజ్ఞానం) విషయం అలాంటిది కాదు. ఇది ప్రతిక్షణం నశిస్తుంది. ప్రతిక్షణం కొత్తది పుడుతుంది." 1

రాహుల్ సాంకృత్యాయన్ బుద్ధుని వాదాన్ని క్షణిక అనాత్మక వాదంగా పేర్కొన్నాడు. ఆయన బుద్ధుని దార్శనిక దృక్పథాన్ని చారిత్రక తాత్విక దృష్టినుండి వ్యాఖ్యానించాడు.

బుద్ధుని తాత్వికవాదాన్ని 'ప్రతీత్యసముత్పాదం' అనవచ్చునని కూడా రాహుల్ చెప్పాడు.

బౌద్ధతత్వాన్ని గురించి HAJIME NAKAMURA వివరిస్తూ

Early Buddhists took up the empirical facts which directly confront men. Everything changes (anicca)' Nothing is permanent. It is wrong to assume any metaphysical substance that exists, transcending changes in the phenomenal world. Based upon this standpoint another very important teaching of Early Buddhism comes out, that is the one of Nonself. The ultimate purport of the teaching of Non-self was to get rid of selfish desires.

ఈ భూమి మీద ఏదీశాశ్వతం కాదు. ప్రతిదీ పరిణామం చెందుతున్నదని బుద్ధుడు సూత్రీకరించాడు. రాహుల్ సాంకృత్యాయన్ బుద్ధుని పరిణామవాదాన్నే అనిత్యవాదంఅని పేర్కొన్నాడు.

బుద్ధుని తత్వశాస్త్రం అనుభవైకవేద్యమైనది, బుద్ధుడు చేసింది సామాజిక తపస్సు, అందులో ఆయన తెలుసుకున్న సత్యాలు నిత్యసత్యమైనవి. నవభావోజ్వలమైనవి. ఆయన కనుగొన్న దుఃఖం సామాజికతత్వం అది సమాజంలోవున్న వైరుధ్యాల వల్ల అసమానత్వం వల్ల ఉద్భ

1. రాహుల్ సాంకృత్యాయన్ - భారతీయ దర్శనం - పేజీ-136

1. Hajime Nakamura—Indian Buddhism page—63
Motilal Banarsidass publishers Delhi.

పిస్తున్న దుఃఖం ఈ దుఃఖాన్ని కనుగొనడం, నివారించడానికి చేసిన ఆచరణతోకూడిన చర్యంతాకూడా తాత్వికమైనదే.

తత్వశాస్త్రం చార్వాకుల తర్వాత జైనుల తర్వాత సాంఖ్యుల తర్వాత కొలిమిలో కాల్చబడి శక్తిగామారింది. బుద్ధునికాలంలోనే అది ఆయుధంగారూపొందింది. అది అప్పటివరకు వున్న సమాజపు కొనసాగింపు కాకుండాపునర్నిర్మాణానికి పూనుకొంది. అది దాని సజీవత.

బుద్ధం శరణం గఛ్ఛామి
ధర్మం శరణం గఛ్ఛామి
సంఘం శరణం గఛ్ఛామి.

బుద్ధం శరణం గచ్ఛామి

బుద్ధుడు తన తాత్విక సిద్ధాంతాలను ఆచరణాత్మకంగా ముందుకు తీసుకువెళ్ళే ప్రయత్నంలో తనను తాను ఉన్మీలనం చేసుకున్నాడు. సమీక్షించు కున్నాడు. దార్శనీకరించుకున్నాడు. దానితో ఒక నూత్నకాంతి జనించింది. అంతకు ముందున్న ఆచరణ రహిత బోధలకు, బుద్ధునికి పూర్తి వైవిధ్యం ప్రస్ఫుటమవుతుంది. బుద్ధుని బోధలోని అంతస్సారం ప్రజలకు సులభంగా అర్థం కావడానికి కారణం బోధకంటే ముందు ఆచరణ రూపం అభివ్యక్తి కావడం. అందుకే అదొక ఉద్యమ రూపం దాల్చింది. అదొక సంస్కృతిగా ప్రవహించింది.

అయితే బుద్ధుని బోధనలను వక్రీకరించడానికి బ్రాహ్మణవాదం తీవ్రంగా ప్రయత్నించింది. దాన్ని బౌద్ధ సాహిత్యం అంతే తీవ్రంగా ఎదుర్కొంది. స్థావిరవాదంలో బుద్ధుని బోధనలు బ్రహ్మద్వారానే అనువర్తితమవుతాయని కథలు సృష్టించే ప్రయత్నం జరిగింది. ఈ విషయాన్ని A. K. WARDER తన ''INDIAN BUDDHISM''లో ఇలా వివరణ ఇచ్చారు.

మొట్ట మొదట బుద్ధుడు తాను కనుగొన్న సత్యాలను బోధించాలని సంకల్పించాడు. ఆ నిర్ణయాత్మకమైన సమయంలో ఇతరులు తన బోధన లను అంగీకరించరేమోనన్న సందేహంతో బుద్ధుడు తటపటాయించాడని స్థావిరవాదం పేర్కొంది. బుద్ధుడు ఆవిధంగా తటపటాయిస్తుండగా బ్రహ్మకు ఈ విషయం తెలిసి బుద్ధుడి బోధనల ప్రబోధం జరగక పోతే ప్రపంచం నాశనమై పోతుందికాబట్టి తటపటాయింపును వదిలిపెట్టి ఆబోధన లను ప్రపంచానికి చాటి చెప్పాలని అడుగుతాడు. బ్రాహ్మణమతానికి చెందిన బ్రహ్మ బుద్ధుడికి మార్గదర్శకత్వం వహించినట్టు కన్పించడం విచిత్రంగా వుంటుంది. అయితే ఇందులో బ్రహ్మను బుద్ధుడు వేడుకొనేవాడిగా, తక్కు వగా చూపించడమే లక్ష్యంగా కన్పిస్తుందని వార్డర్ పేర్కొంటాడు. ఇతర బౌద్ధరచనల్లోకూడా బ్రహ్మ కన్పిస్తాడు. బహుశా అది ఆనాటి బ్రాహ్మ ణమతాన్ని ఎదుర్కొనడానికి వ్యంగాత్మక చిత్రణ అయివుండవచ్చని వార్డర్ అభిప్రాయం. ప్రపంచం మొత్తానికే సృష్టికర్తగా చెప్పబడుతున్న బ్రహ్మ తన సృష్టినాశనం అవుతుందనీ, దాన్ని కాపాడాలనీ వేడుకోడం ఈ రచనల్లో కన్పిస్తుంది.

అయితే ఇదంతా పుక్కిటి పురాణమే అని చెప్పవచ్చు. బుద్ధునికి జ్ఞానో దయం అయిన తర్వాత తాను ఆవిష్కరించిన సిద్ధాంతాన్ని ఆరాదుడికీ, ఉద్రకుడికీ బోధించాలని తలచాడు. అయితే వారు అప్పటికే చనిపోయా రని తెలిసి అంతకుముందు తనకు పరిచయమైన ఐదుగురు సహచరులకు జ్ఞానబోధ చేయాలని తలంచి వారణాసివద్దనున్న సారనాథ్‌కు బయలు దేరతాడు. దారి మధ్యలో ఉపకుడనే ఆజీవకుడు ఎదురై కుశలప్రశ్నలు వేసి ఇప్పుడు ఎవరి దగ్గర శిష్యరికం వహిస్తున్నారని అడుగుతాడు. దానికి బుద్ధుడు తాను జినుడనైనానీ, అన్ని బంధాలను అధిగమించగలి గాననీ చెపుతాడు. అనంతరం సారనాథ్‌లోని ఐదుగురికి తన జ్ఞాన బోధ చేస్తాడు. మొదట బుద్ధుణ్ణి లెక్కచేయని ఆ ఐదుగురు బుద్ధుడి ప్రశాంత మైన బోధనలనూ, అతని వ్యక్తిత్వాన్నీ చూసి ఆయన సిద్ధాంతాన్ని అంగీ కరించి బుద్ధుడు శిష్యులుగా మారతారు.

బుద్ధుడు సత్యాన్వేషణ కోసం ఎంతగా శ్రమించాడో అంతగా తాను కనుగొన్న సత్యాలను ప్రచారం చేయడానికి శ్రమించాడు. అందరూ వెంటనే బౌద్ధాన్ని ఆమోదించలేదు. అనేక తర్క వితర్కాలకు గురయిన తర్వాత, అనేక పరీక్షలకు గురయిన తర్వతనే బౌద్ధాన్ని ఆమోదించి ఆయన శిష్యులుగా మారారని మనకు అర్ధం అవుతుంది.

బుద్ధుడి జ్ఞానం ఏదో అభూతం నుండి పుట్టిందికాదు. అది ఒక తాత్విక మైన మధనం నుండి ఆవిర్భవించింది. బుద్ధుడికి ముందున్న 62 అదిభౌతిక వాదాలలో వున్న వాస్తవాంశాలను గ్రహించే బౌద్ధం రూపొం దించ బడినట్లు దిఘనకాయనుడు చెప్పున్నట్లు ప్రసిద్ధ బౌద్ధతత్వవేత్త, చరిత్ర కారుడు DAVID. J. KALUPAHANA వివరించారు.

"The wide variety of philosophical speculation in India before the advent of Buddhism indicates a vast range of experimentation with different sources of knowledge. The Buddhist discourse that refers to sixty-two metaphysical views regarding the nature of self and the world maintains that these were the products of two primary sources ; experience and reason.1'

బౌద్ధం ఆవిర్భావానికి ముందు తాత్విక జ్ఞానానికి సంబంధించి అనేక మైన ప్రయోగాలు భారతదేశంలో జరిగాయి. ప్రకృతి మనిషి అహంకు సంబంధించి 62 అధిభౌతిక వాదాలను పరిగణలోనికి తీసుకున్నట్లు బౌద్ధగ్రంథాలు పేర్కొంటున్నాయి. ఇవన్నీ ముఖ్యంగా రెండు అంశాలను పరిగణలోకి తీసుకున్నాయి. మొదటిది అనుభవం. రెండవది హేతువు.

బుద్ధుడు తాను వాస్తవ జ్ఞానాన్ని సమీకరించుకున్న తాత్విక చరిత్రక నేపథ్యాన్ని ఈ విధంగా సమీక్షించాడు. బుద్ధుడు తన సిద్ధాంతాన్ని ఆవి ష్కరించడానికి అంతకుముందున్న పరిస్థితులపైన వ్యాఖ్యానించాడు. కేవలం అనుభవాలకే పరిమితం కావడమో, యోగముద్రలో మనసుకు

---

1. DAVID. J. KALUPAHANA—A HISTORY OF BUDDHIST PHILOSOPHY—page—30

తోచిన తార్కిక అంశాలకుమాత్రమే పరిమితం కావడమో రెండూ సరైనవి కావని బుద్ధుడు అభిప్రాయపడ్డాడు. దీని 'అధి వత్తిపాత' (అతిశయోక్తి)గా బుద్ధుడు పేర్కొన్నాడు. ఈ అధిభౌతికవాదాల సూత్రీకరణలను 'అతిశయోక్తులుగా' పేర్కొనడంలో అనేక ప్రశ్నలు తలెత్తుతాయి. అనుభవానికీ, అనుభవానికి సంబంధించిన వ్యాఖ్యల మధ్య సంబంధం ఏమిటి? అన్ని అనుభవాలూ వాస్తవమై వాటికి సంబంధించిన వ్యాఖ్యలు తప్పా? ఏది సరైన నిర్ణయమో, ఏదికాదో, ఏదిఅతిశయోక్తో నిర్ణయించడం ఎలా? ఈ ప్రశ్నలన్నీ బుద్ధుడు వేసుకున్నాడు. ఎందుకంటే బుద్ధుడు తనకు ముందున్న సిద్ధాంతాలు, తత్వాలను పరిశీలించి వాటి మంచిచెడుల్ని అధ్యయనం చేశాడు. బుద్ధునికిముందు ప్రధానంగా బ్రాహ్మణవాద సిద్ధాంతం భౌతికవాద సిద్ధాంతం, ఆజీవక సిద్ధాంతం, జైన సిద్ధాంతం వున్నాయి. ఇవన్నీ తాత్విక వివరణకు అంతిమ వాస్తవికతను వెదుకుతున్నాయి. ఇవన్నీ తమ తాత్విక అన్వేషణలో మానవ దృక్పథానికి తక్కువ ప్రాధాన్యత నిచ్చి వస్తుగత తత్వానికి ఎక్కువ ప్రాధాన్యతనిచ్చాయి.

విశ్వాసమో, నమ్మకమో జ్ఞానానికి ప్రాతిపదికగా మనం స్వీకరిస్తే దానివలన మనం ఒక్కొక్కసారి గుడ్డివారిగా మారిపోయే ప్రమాదం వుంది. ఎందుకంటే ఒక విశ్వాసాన్ని తిరస్కరించగల ఆధారం లభించినప్పటికీ మనం విశ్వాసాన్నే పట్టుకొని వేలాడుతుంటాం. జ్ఞానానికీ, ప్రపంచ విశ్లేషణకూ విశ్వాసం మీద ఆధారపడితే అది మనల్ని రెండుదిశలుగా నడిపిస్తుంది. మనం కంటికి కనిపించే విషయాల వర్ణనే జ్ఞానమని నమ్ముతాం లేదా ఒక సూత్రాన్ని పట్టుకొని అదేజ్ఞానమని అనుకొంటాం.

కాబట్టి విశ్వాసం మీదనో, కోరికలు, అభిరుచుల వలనో, సాంప్రదాయాలూ, రూపప్రతిఫలనం, భావాల ప్రక్షాళనం మొదలైన అంశాలవల్ల వచ్చే జ్ఞానం తప్పనిసరిగా వాస్తవమైనది కానక్కరలేదని బుద్ధుడు అంటాడు. అందుకు ఆయన పైనాలుగు తాత్విక శాఖలను పరిశీలించాడు. దాంతో ఒక భావాన్ని ఏర్పర్చుకోడానికి మొదట ఇంద్రియజ్ఞానాన్ని అధ్యయనం చేశాడు. ఆతర్వాత దాన్ని విశ్లేషించాడు. విశ్లేషణలో తేలిన అంశాలను హేతుబద్ధమైన తర్కానికి గురిచేశాడు ఈ ప్రయత్నాన్ని బుద్ధుడికి

ముందు ఏ తాత్వికుడూ చేయలేదు. మొట్టమొదటి సారిగా భారత భూభాగం మీద ఇంద్రియ జ్ఞానాన్ని హేతుబద్ధమైన పరీక్షలకు గురిచేసి జ్ఞాన సూత్రాలను ఆవిష్కరించినవాడు బుద్ధుడే. ఈ రకమైన జ్ఞానావిష్కరణ బుద్ధుని సమకాలంలో ప్రపంచంలో కూడా ఎక్కడా మనకు కన్పించదు. దీనితో బుద్ధుడు 'మానవ మనస్తత్వం, మానవ ప్రవృత్తి' పైన మొదట సారిగా పరిశోధన చేసిన తత్వవేత్త అయినాడు.

బుద్ధుని ఈ తాత్విక అన్వేషణ ఒక నూతన్న దర్శనాన్ని ఆవిష్కరించింది. తన్నుతాను తెలుసుకోవడం. తన చుట్టూ ఉన్న ప్రపంచాన్ని కార్యకారణ సంబంధాలతో విశ్లేషించడం, ఇంద్రియ జ్ఞానానికి తాత్విక పునాదిని సమకూర్చడం బుద్ధుడు చేశాడు. అంతకుముందు అటు అనుభవ జ్ఞానం, ఇటు యోగజ్ఞానం రెండూ సమాజానికి ఇంతబలంగా అన్వయింపబడలేదు. సమాజేతరంగా వున్న ఏ జ్ఞానమైనా ఘనీభవించి ప్రవాహశీలతను కోల్పోతుంది. ప్రవాహశీలత లేని జ్ఞానం స్వచ్ఛతనుకోల్పోయి సమాజ పరిణామాన్ని అడ్డుకుంటుంది. సమాజపరిణామాన్ని త్వరితం చేసే త్వరితం చేయగలిగిన జ్ఞానం కావాలి. అదే బుద్ధు సాధించింది.

తన జ్ఞానం ఆచరణలో శక్తిగా మారింది. అందుకే తనకు ముందున్న తాత్వికాంశాలన్నీ సమాజాన్ని ముందుకు నడిపించే చోదక శక్తులుగా బుద్ధుడులో వ్యక్తమయ్యాయి. అందుకే బుద్ధుని తత్వం ధర్మంగా పరిణామం చెందింది. అందుకనే బుద్ధుడు దార్శినికుడై సమాజ పరిణామకర్తగా కూడా రూపొందాడు.

ప్రొఫెసర్ O. H. De. A. WIJESEKER తన 'బుద్ధిస్ట్ అండ్ వేదిక్ స్టడీస్' లో ఈ విధంగా వ్యాఖ్యానిస్తున్నారు. బుద్ధుని సామాజిక పరివర్తనా కర్తృత్వాన్నీ, దార్శనికతనూ గురించి చెప్తూ ఆయన ఈ విధంగా అన్నారు.

"It is necessary to point out before taking up for actual discussion the Buddhist view of society that almost all the fundamental brahmanistic concepts relating to social organisation we-

re radically transformed by the Buddha, and in that sence no one can justly deny that the part played by the Buddha as a social reformer, both in ideology and in practice, in India in the sixth century B.C., was remarkable for such an age. Considered in this way the most radical change brought about by the Buddha was in the method of approach he adopted in dealing with the socio-moral problems of the day on which the brahmanas, the kings and the commoners constantly sought his advice. He was the first thinker of India, not to say of the whole world, to give up the theological approach and adopt a rational attitude in such matters.

బౌద్ధం సమాజాన్ని అర్థంచేసుకొన్న దృక్పధాన్ని చర్చించేముందు అంతకుముందున్న సామాజిక నిర్మాణానికి సంబంధించిన బ్రాహ్మణవాద భావజాలాన్ని బుద్ధుడు పరివర్తన చేశాడనేవిషయాన్ని గుర్తించడం అవసరం. ఆ అర్థంలో బుద్ధుడు సమాజ నిర్మాణంలోనూ, భావజాలరంగంలోనూ మహత్తరమైన మౌలిక మార్పులు తెచ్చినవాడన్న విషయాన్ని ఎవరూ కాదనలేరు. బుద్ధుడు అసలు సమస్యలను, పరిస్థితులను విశ్లేషించే పద్ధతిలోనే మౌలికమైన మార్పును తీసుకు వచ్చాడు. ఆయన సామాజిక నైతికసూత్రాలను అధ్యయనం చేసి బోధించడం మొదలు పెట్టాడు. అందుకే బ్రాహ్మణులు, రాజులు, సామాన్యులు తమదైనందిన సమస్యల పరిష్కారానికై ఆయన వద్దకు సలహాలకోసం వచ్చేవారు. ఆయన, ప్రపంచం మొత్తంలో అనకపోయినప్పటికీ, భారత దేశంలోనే మొట్ట మొదట సారిగా సామాజిక, నైతిక అంశాలను ఆధ్యాత్మిక వ్యాఖ్యానాలను తిరస్కరించి హేతుబద్ధమైన వైఖరినీ, దృక్పధాన్నీ అభివృద్ధి చేసినవాడు.

అందుకే బుద్ధతత్వం చలనశీలమైందే కాక వర్తులాకారంలో అభివృద్ధి చెందుతున్న క్రమం అని ప్రొఫెసర్ O. H. De A. WIJESEKERAఇలావివరించారు.

---

1. Prof. O. H. De A. WIJESEKERA Buddhist and Vedic Studies — Page—55
Motilal Banarsidass Publishers Private Limited Delhi

"Another important fact that emerges from a scrutiny of the above discussed suttantas is that Buddha viewed social progress not only as being dynamic, but also as a cyclic process, periods of degeneration being as a rule followed by periods of regeneras-tion. This fact is symbolically expressed by the famous metaphor of the wheel (cakka), found in the conception of the four wheels (catu-cakka) of prosperity, and the cyclic process of the eight vicissitudes of man's life (atthalokadhamma): viz., gain and loss, esteem and disgrace, censure and praise, comfort and discomfort.

మరొక ముఖ్యమైన అంశం ఏమిటంటే పైన చర్చించిన అంశాలను బేరీజు వేసుకొన్న తర్వాత బుద్ధుడు సామాజిక ప్రగతిని చలనశీలమైందే కాక వర్తులాకార క్రమంగా గుర్తించాడు. క్షీణదశలను వెన్నంటే అభివృద్ధి దశలు కూడా ఒక నియమంగా వస్తాయని ఆయన పేర్కొన్నారు. ఈ వాస్తవాన్ని వివరించడానికి ధర్మ చక్రాన్ని ప్రతీకగా చెప్పారు. మనిషి జీవితంలో వర్తులాకార క్రమంగా వచ్చే ఎనిమిది లోక ధర్మాల్లో, సుసంపన్నతను చెప్పే నాలుగు ధర్మ చక్రాలూ ఇందుకు ప్రతీక. లాభం-నష్టం, ప్రతిష్ట- అప్రతిష్ట, తిట్లు - పొగడ్తలు, సౌకర్యం- అసౌకర్యం ఎనిమిది లోక ధర్మాలు.

బుద్ధుడు గతంలోని నైతిక సాంప్రదాయాలను పరిశీలించి ధర్మాన్ని రూపొందించాడు. ధమ్మ అనే పాళీ మాటతో ఆయన దాన్ని ఉపయోగించాడు. అంగుత్తర నికాయలో ఇది పొందుపర్చబడివుంది. ధమ్మ అంటే మంచిమనుషులు ఆచరించే ధర్మం, అందువలన దాన్ని సద్ధర్మ అని పిలిచారు. నైతిక దృష్టికోణం నుండి దీనిని కుశల అన్నారు. ధర్మాన్ని పాటించడాన్ని సమక్రియ, కుశల క్రియ పూర్ణక్రియ అని పేర్కొన్నారు.

బుద్ధుడి అభిప్రాయం ప్రకారం సామాజిక జీవిగా మనిషి కేవలం భౌతిక, పర్యావరణ పరిస్థితులనే గాక మానసిక పరిస్థితులను కూడా ఎదుర్కొంటున్నాడు. మనిషిని కేవలం ఆర్థిక,భౌతిక జీవిగానే బుద్ధుడు పరిగణించలేదు. బుద్ధుని దృష్టిలో మనిషంటే ఆలోచనలున్న సామాజిక, భౌతిక, ఆర్థిక

I bid page 59

శ్రీకాశ బుద్ధుడు ఆరోగ్య . పరిసస్థలను చూస్తూ ఈ దృష్టితోనే చూశాడు.
చూస్తూ అనారోగ్యాన్ని శారీరక రుగ్మతలు, మానసిక రుగ్మతలుగా విభజిం
చాడు. ఆయన దృష్టిలో సమాజం మూడు రకాలైన అవలక్షణాలను (ఆబాధ)
ఎదుర్కొంటుంది. అవి కోరిక (ఇచ్ఛ)లు, ఆకలి (అనాశనమ్) క్షీణత (జర)
సామాజికంగా బాగుండాలంటే వీటిని నిరోధించ వలసివుంది. దానికి బుద్ధుడు
ఆత్మపరీక్ష, ఆత్మపరిశీలన (అత్తనవా అత్తన ఏక్క వేణాతి) అవసరమని
చెప్పాడు. అందుకు ఆత్మ నియంత్రణ (దమ) మానసిక ప్రశాంతత (సమ)
లను సాధించాలని బుద్ధుడు చెప్పాడు. మనసును స్వాధీన పర్చుకోవడం
అనేది బౌద్ధ భిక్షువులకే కాక మామూలు సామాన్యులకు కూడా ఆరోగ్యరీత్యా
ఎంతో అవసరమని ఆయన చెప్పాడు. ప్రముఖ మానసిక వైద్యులుగా పేరొం
దిన రాబర్ట్. హెచ్. థోలిస్ బుద్ధుడి గొప్పతనాన్ని సామాజిక రుగ్మతలను
తొలగించడానికి ఆయన చెప్పిన మార్గాన్ని గురించి చెప్తూ "Across the
gulf of twenty-five centuries we seem to hear in the voice of the
Buddha the expression of essentially modern mind."

అత్యంతాధునికమైన మనస్సు వ్యక్తీకరించే అంశాలను మనం 25
శతాబ్దాలకు పూర్వమే బుద్ధుడి గొంతు నుండి విన్నాం అని ఆయన మాన
సిక పరివర్తనతో రుగ్మతలను తొలగించే అత్యంత ఆధునికమైన పద్ధతిని
బుద్ధుడు 2500సంవత్సరాలకు పూర్వమే అభివృద్ధి చేశాడని ఆయన మార్గాన్ని
కొనియాడాడు. అందువల్లే బౌద్ధభిక్షువులు కూడా క్రాంతి దర్శులుగా
తమ ధ్యానాన్ని వాస్తవికాంశాల నుంచి కొనసాగించారు. ఒక బౌద్ధ భిక్షువు
తమ ధ్యానాన్ని ఇలా కొనసాగిస్తున్నాడని దిఘనకాయన చెప్తున్నాడు.

"బౌద్ధ భిక్షువు మంచి చెడుల విచక్షణ తెలిసినవాడై వుండి తన ఆలో
చనకు, జ్ఞానానికీ, దృక్పథానికీ అభివృద్ధికై ఈ విధంగా ధ్యానిస్తున్నాడు.
1 ఈ నా శరీరం భౌతికమైనది. అది నాలుగు భూతముల చేత నిర్మితమైనది.
అది తల్లి దండ్రుల కలయిక నుండి జనించింది. నిరంతరం అన్నం చేత,
రసాల చేత పునః సృష్టి చేయబడుతూ వచ్చింది. దాని సహజగుణం అశాశ్వ

1. Robert H. Thollies

తత్వం. అది అభివృద్ధికీ, క్షీణతకూ పాత్ర మైనది. ఈ నా చైతన్యం కూడా దానిపైన ఆధారపడే తదనుగుణంగా పరిణమిస్తుంది." (దిఘనకాయం 1-76)[1]

బుద్ధుడు మనిషిని కేవలం భౌతిక జీవిగానేకాక చైతన్యయుతమైన భౌతిక జీవిగా గుర్తించాడు. మనిషి అస్తిత్వం చైతన్యంతో పరిపూర్ణమవుతుందని ఆయన చెప్పాడు.

భౌతిక వాదులు మనిషి చైతన్యాన్ని గుర్తించారు. పదార్థేతరంగా ఏమీలేదని తేల్చారు. భావవాదులు, ఆధ్యాత్మిక వాదులు శరీరాన్ని ఇహ పర సౌఖ్య సాధనంగా వ్యాఖ్యానించారు. కానీ బుద్ధుడు భౌతికవాదుల చైతన్యసూత్రాన్ని మానవుడికి అన్వయించడంలో మరింత ముందుకు సాగాడు.

While the heterodox teachers attempted to provide an objective explanation of the human personality by focusing on either the physical body or physcial action, which they felt to be easily and objectively identitiable, the Buddha here introduced consciousness as an inalienalbe part of the human personality, even though it is not so objectively identified and analyzed. Thus he rejected the purely physicalistic explanation of the human personality as well as human behaviour.

బుద్ధుడికి ముందు భౌతికవాద బోధకులు మానవ వ్యక్తిత్వానికి వస్తుగతమైన వివరణను ఇవ్వడానికి ప్రయత్నించారు. అందుకు భౌతిక శరీరం పైన గానీ, భౌతిక చర్యల పైన గానీ దృష్టిని కేంద్రీకరించారు. తేలికగానూ వస్తుగతంగానూ గుర్తించే వెసులుబాటును వారు ఉపయోగించుకున్నారు.

అయితే బుద్ధుడు చైతన్యాన్ని మానవ వ్యక్తిత్వం నుండి విడదీయరాని అంశంగా పేర్కొన్నాడు. అది వస్తుగతంగా కనిపెట్టి విశ్లేషించడం వెంటనే సాధ్యం కాక పోయినప్పటికీ చైతన్యాన్ని మానవ వ్యక్తిత్వం నుండి వేరు చేసి చూడరాదని ఆయన చెప్పాడు. దీంతో కేవలం భౌతికవాద వివరణతో మాత్రమే మానవ వ్యక్తిత్వాన్ని ప్రవర్తననూ అర్థంచేసుకొనే పద్ధతిని బుద్ధుడు తిరస్కరించాడు.

---

1. A History of Buddhist philosophy
David. J. Kalupahana - page 39

బౌద్ధం ప్రకారం సామాజిక నైతిక ధర్మాన్ని రాజ్యం తన రాజకీయ ఆర్థిక వ్యవహారాల్లో అన్వయించాలి. బుద్ధుడు బ్రాహ్మణుల నుండి సామాన్యుల వరకూ ఒకే విధంగా అనువర్తితమయ్యే సామాజిక నియమావళిని రూపొందించి ప్రవచించాడు.

క్రీస్తుపూర్వం ఆరవశతాబ్దంలో బౌద్ధం ఆవిష్కరించబడినప్పుడు ఉత్తర భారతదేశం ఒకరాజ్యంగా కాక అనేక చిన్నచిన్న రాజ్యాలుగా, గణతంత్రాలుగా వుంది. ఉజ్జయినిలో ప్రజలుఎన్నుకొన్న కొంత మంది పెద్దలు పరిపాలించేవాళ్ళు. ఇటువంటి ఉదాహరణలు పాళీసాహిత్యంలోఎన్నో కనబడతాయి. బౌద్ధ సాహిత్యంలో ఎక్కడా ఒకరికంటే ఒకరు అధికులు అన్న భావనే కనబడదు. బుద్ధుడు రాజ్యపరిపాలనకు సద్ధర్మ వర్తనుడైన వ్యక్తి అర్హుడని పేర్కొన్నాడు. రాజ్యానికి నాయకుడిగా వున్నవ్యక్తిఅధర్మవర్తనుడైతే ప్రజలుకూడా అధర్మవర్తనులు అవుతారు కాబట్టి రాజుతప్పనిసరిగా బౌద్ధ నియమాలను అనుసరించాలి. రాజులక్షణాలను గురించి దిఘనకాయం ఈ విధంగా పేర్కొంటుంది.

రాజు తప్పనిసరిగా ధర్మంపట్ల విశ్వాసం కలిగివుండాలి. తన నివాసంలో అందరికి సమానహొదానిచ్చి గౌరవించే ఉదార స్వభావుడై వుండాలి. భూత, భవిష్యత్, వర్తమాన కాలాలకు సంబంధించిన అంశాలను కార్యకారణ వివేచనతో అన్వయించగలిగిన జ్ఞానవంతుడై వుండాలి. రాజుహింసను, దొంగతనాన్ని, వ్యభిచారాన్ని, మాదకద్రవ్యాలసేవనను తాను త్యజించి ప్రజలకు మార్గదర్శకుడిగా వుండాలి. ఒక తండ్రి తన పిల్లల భవిష్యత్తుపట్ల ఎంత ప్రేమగా వ్యవహరిస్తాడో రాజు తన ప్రజల పట్లఅలా వ్యవహరించాలి. తన స్వార్థ ప్రయోజనాల కోసం ప్రజలను పీడిస్తూ విలాసవంతంగా గడిపే రాజుల ప్రవర్తనను బౌద్ధం తీవ్రంగా ఖండించింది. రాజు అందుకే శిక్షించేవాడుకాదని, ప్రజలను ధర్మానువర్తులనుచేసి రక్షించేవాడని బౌద్ధం వ్యాఖ్యానించింది.

న్యాయ విచారణలో రాజు న్యాయ సూత్రాలకంటే మానవతా దృక్పథానికి ఎక్కువ విలువ ఇవ్వాలని బౌద్ధం పేర్కొంది. న్యాయసూత్రాలు

మనిషి కోసం నిర్మితమవుతాయే తప్ప మనిషి న్యాయసూత్రాలకోసం పుట్టడు కాబట్టి న్యాయనిర్ణేతలకు న్యాయసూత్రాల పరిజ్ఞానంతో పాటు మానవ ప్రవృత్తి, ప్రవర్తనానియమాలు తెలిసి వుండాలని బౌద్ధం పేర్కొంది.- మనుషులు భౌతిక ఆర్థిక జీవులేకాక అంతకంటే ఎక్కువగా మానసిక జీవులుకూడా కాబట్టి సమగ్ర వివేచనతో న్యాయనిర్ణయం జరగాలని బౌద్ధం చెప్పింది.

ఉజ్జయిని గణతంత్ర ప్రముఖులను ఉద్దేశించి బుద్ధుడు మాట్లాడుతూ ఇలా అన్నాడు.

"పరిపాలకులు నిరంకుశ, నిరాపేక్ష అధికారాలను కలిగివుండటం కంటే సామాజిక నీతి ప్రమాణంగా కలిగిన రాజ్యాంగ నియమావళిని రూపొందించుకొని వానికనుగుణంగా పరిపాలన సాగించాలని ప్రతి విషయంలోనూ సంఘసభ్యులందరు చర్చించి నిర్ణయాలు తీసుకోవాలని ప్రేమ, కరుణ అనే మానవ విలువలు రాజ్య ఆర్థిక విధానంలో ప్రతిష్టించాలని సలహా ఇచ్చారు." (దిఘనకాయం II 73-4) బౌద్ధ సంఘం స్వయం సంపూర్ణమైన పాలనావ్యవస్థగా అభివృద్ధి చెందిన విధానాన్ని గురించి జి. టి. గారేట్ సంపాదకత్వం వహించి 'దలెగసీ ఆఫ్ ఇండియా' అనే పుస్తకంలో Marquess of zetland ప్రస్తుతం మనం అనుసరిస్తున్న పార్లమెంటరీ వ్యవస్థ ఇంకా అద్భుతమైన పద్ధతుల్లో రెండువేల సంవత్సరాలకు పూర్వమే బౌద్ధ సంఘాల్లో అమలయిందనీ, ఒక గౌరవనీయమైన స్పీకర్ ఉండేవాడనీ, చర్చను ప్రారంభించే సాంప్రదాయం ఉండేదనీ, చీఫ్‌విప్ ఉండేవాడనీ, సభ్యులు చర్చకు తీర్మానాన్ని ప్రతిపాదించడం ఒక సాంప్రదాయంగా వుండేదనీ, ఒక అంశాన్ని సామాజిక నియమంగా మార్చడానికి మూడు సార్లు చర్చ జరిగేదనీ అనంతరమే అది తీర్మానంగా చట్టంగా ఆమోదించబడేదనీ పేర్కొన్నాడు.

ఈ ప్రజాస్వామిక దృక్పథాన్ని బుద్ధుడు ఆనాడే సంఘంలో ప్రవేశపెట్టడం గణవ్యవస్థలో పాతుకొంటున్న రాచరిక భావజాలం మీద గొడ్డలిపెట్టయ్యింది. బుద్ధుడి ధర్మాలు సరళంగా వుంటూనే ఆ ధర్మానికి వ్యతిరేకంగా వుండే వటవృక్షాలను కూల్చగలిగి వుండేవి. మనిషి, మనస్సు, సంఘం, సమిష్టితత్వం, సమానత్వం అనేభావాలు సజీవంగా మనగలిగాయి.

పాటి వ్యక్తిత్వం బలపడి- ప్రజలమనసుల్లో- నాటుకొని సహజపరివర్తనతో ప్రజలు సామాజిక కార్యకలాపాల్లో భాగస్వాములయ్యేట్టు చేశాయి.

అందుకే బుద్ధుడు 'నాధర్మం నిరాశావాదం కాదు. అది దుఃఖాన్ని గుర్తించమని చెపుతుంది. దాన్నితొలగించే విషయాన్ని కూడా నొక్కి చెబుతుంది. దానిలో ఆకాంక్ష, లక్ష్యం వున్నాయి. దాని ఉద్దేశం అవిద్య (అవిజ్ఞ) ను తొలగించడం. అవిద్య అంటే దుఃఖమున్నదన్న జ్ఞానం లేక పోవుటయే' అని తనధర్మాన్ని వివరించాడు.

బుద్ధుడి ధర్మాన్ని స్వీకరించిన వారిలో రెండు రకాలకు చెందిన వారు ఉండేవారు. మొదటి రకం భిక్షువర్గం. రెండవ రకం ఉపాసన వర్గం. ఈరెండు వర్గాలకు వేర్వేరు నియమాలు ఉండేవి. అయితే జీవన విధానం ధర్మాచరణలో ఇద్దరికీ భేదం లేదు బౌద్ధ దీక్షకు తన దగ్గరకు వచ్చిన వారి సిద్ధపాటునుబట్టి బుద్ధుడు భిక్షువులుగానో, ఉపాసకులుగానో స్వీకరించేవాడు.

భిక్షువు విధిగా బ్రహ్మచారియై, స్థిర నివాసం లేనివాడై బౌద్ధ ధర్మ ప్రచారం గావిస్తూ సంచరిస్తూ వుంటాడు. భిక్షువుకు ప్రతిజ్ఞలుంటాయి. వాటిని ఉల్లంఘిస్తే భిక్షు స్థాయిని కోల్పోతాడు. భిక్షువుకు స్వంత ఆస్తి వుండకూడదు.

అయితే ఉపాసకులు గృహస్థులై వుండవచ్చు. బౌద్ధం ఆదేశించిన నియమానుసారంగా జీవితాన్ని గడపాలి. ఉపాసకుడు తాను సిద్ధపడి కోరుకున్నప్పుడు భిక్షువుగా మారవచ్చు. భిక్షువులతో బౌద్ధసంఘం ఏర్పడింది. ఉపాసకులు సామాజకులై వుండేవారు.

బుద్ధుని బోధనలతో ఉత్తేజితులైన వారు ఎంతోమంది భిక్షువులుగా మారి బౌద్ధసంఘాలను ప్రజాస్వామిక విలువలతో అభివృద్ధి చేశారు. మరెందరో స్త్రీ, పురుషులు ఉపాసకులుగా మారారు. బుద్ధుడు కులం, మతం, స్త్రీ, పురుష, ధనిక, పేద, తేడాలేవీ లేకుండా అందరికీ సమానంగా తనదీక్షను ఇచ్చి, ప్రతి మనిషికీ ఒకే రకమైన విలువను

ఇచ్చే ప్రజాస్వామిక జీవన విధానాన్ని 25శతాబ్దాలకు పూర్వమే మన భారత భూభాగంలో అమలుచేశాడు.

అన్ని వర్గాల ప్రజలు బుద్ధుడ్ని అనుసరించడానికి తాపత్రయపడ్డారు.

బుద్ధుడు ఒక వ్యక్తిగా, వ్యవస్థగా, సంఘంగా, సమధర్మంగా, సంస్కృతిగా తాను జీవించిన కాలంలోనే ఖండ ఖండాంతరాలు తనవైపు చూడగలిగేంత ప్రతిభావంతంగా సమతాధర్మాన్ని ప్రవచించాడు. అనాడు ఉచ్ఛనీచ తేడాలులేకుండా, బుద్ధం శరణం గచ్ఛామి అనకుండావుండలేని పరిస్థితి ఏర్పడింది. బుద్ధం శరణం గచ్ఛామి నుండే సంఘం శరణం గచ్ఛామి ఆవిర్భవించింది. ఆవేపు సాగిపోదాం.

ధమ్మ పదం - దార్శనిక మార్గం

ప్రపంచ దర్శనాలన్నింటిలో అత్యుత్తమైంది, ఆదర్శమైంది, దార్శనికమైంది, మానవుణ్ణి అగ్నిపుటంలో వేసి సువర్ణంలా తీర్చిదిద్ది మానవ మనుగడకు నూతన మార్గాన్ని నిర్మించింది ధమ్మపదం. ఇందులో పేర్కొన బడని అంశంలేదు. మానవునకు సమాజం,పరిసరాలు, వ్యక్తిత్వం, పంచేంద్రియాలు, మనసు, సుఖం, దుఃఖం, నీతి వర్ణతత్వం, ఉచ్ఛనీచాలు, ఉన్మాదం, సన్మార్గం, శాంతి అన్ని విషయాలు లోతుగా ఉదాహరణాత్మకంగా పరిశీలించ బడ్డాయి. మానవుడు తన్ను తాను వెలిగించుకోటానికి ఒక మహోజ్వల ధార్మిక కాంతి పుంజం ధమ్మ పదంలో ఉంది. ప్రతి మనిషి మరొక మనిషిని అవమానించే, నిర్దించే, అణిచివేసే సమాజానికి ప్రత్యామ్నాయంగా, ప్రతి మనిషి తన్నుతాను జయించే, తన్నుతాను నియంత్రించుకునే, నిగ్రహించుకునే, నిర్మించుకునే సూత్రాలు ధమ్మపదంలో ఉల్లేఖింపబడ్డాయి. మహోదాత్తమైన శైలి, సహజమైన నియమాలు, నీతినిబద్ధమైన సూత్రాలు, మానవత్వ పరిమళాలు ఇందులో గుభాళించాయి. కాగితపుపూలలా కృత్రిమంగా కాకుండా నిర్మలమైన నదీప్రవా

హంలా సజీవ జలంలా అది ప్రవహించింది. ఎందరికో జ్ఞానతృష్ణ తీర్చింది. ఆ ధమ్మ పదం ఖండఖండాంతరాల వరకు నిర్మించబడటానికి కారణం ఆచరణలో నుండి ప్రభవించడమే. ఆచరణే దానికి ఆయుస్సు. బుద్ధుని ప్రతిమాట ఆచరణ నుండి ఉద్భవించింది. కఠోరమైన జీవన మార్గం, సత్యనిష్ఠమైన జీవిత శైలి ఆయన్ని ప్రబోధకుడిగా నడిపించాయి. ధమ్మపథం బౌద్ధసారం. మానవునికి తగిలించబడిన అన్ని సంకెళ్ళను ఛేదించింది. మానవుణ్ణి బంధవిముక్తుణ్ణి చేసింది. నవ్యంగా తీర్చిదిద్దింది.

ధమ్మ పదం పాళీభాషలో రచించబడింది. పాళీ ఆనాటి సామాన్య జన భాష. సంస్కృతం తరువాత ఆభాషను అణిచివేయడానికి ప్రయత్నించింది. బుద్ధుడు పాళీలోనూ మగధలోనూ తనబోధనలను అందించాడు. రాజాస్థానాలకే పరిమితమైన సంస్కృత భాషలో బుద్ధుడు బోధించలేదు. పైగా ఆభాషను ఈసడించి, అది మృతమవుతుందని చెప్పాడు. ఏ జాతికైనా తమ నిత్యవ్యవహారంలో చేసిన బోధలే సజీవస్రవంతులవుతాయి. అవి జనంలో నుండి పుట్టి జనాన్ని ప్రభావితం చేస్తాయి. బుద్ధుడు తన బోధల్లో కరుణ రసార్ద్రమైన భావాలను వెలువరించడంతో అతని చుట్టు ముట్టారు. ముందు ప్రజలు వెంబడించిన తరువాత అంతఃపురాలు కూడా కదిలివచ్చాయి .ఆయన భావాల్లో గాంభీర్యంతో పాటు సౌందర్యం కూడా ఉంది. బుద్ధుని బోధనల లయాత్మక సాహితీ రూపమే ధమ్మపదంగా రూపొందింది. ఇందులో ఇరువై ఆరు అధ్యాయాల్లో నాలుగు వందల ఇరవై మూడు 'గాథ' లున్నాయి. ఈ ధమ్మపదం ప్రభావం ఆ తరువాత వచ్చిన భారతీయ మతాలన్నింటి మీద పడింది. హిందూ ధమ్మ గ్రంథాలుదీనికి ప్రత్యామ్నాయ సూత్రాలతో మానవ సమాజాన్ని అమానవీకరించిడానికి ప్రయత్నించాయి. భగవద్గీత వంటి రాజ్య హింసకు సంబంధించిన గ్రంథాలు ధమ్మ పదానికి వ్యతిరేకవాదాన్ని ప్రబోధం చేయడానికి ప్రక్షిప్తం చేయబడ్డట్టివే. ధర్మ గ్రంథాలకు ప్రత్యామ్నాయంగా అధర్మ గ్రంధాల నిర్మాణాన్ని వారుగావించారు. గీతను ధమ్మపదానికి ప్రత్యామ్నాయంగానే ప్రక్షిప్తంగా భారతంలో చేర్చారు. ఈ విషయాన్ని ప్రస్తావిస్తూ కొశాంబి "రెండు పెద్దసైన్యాలు పరస్పరం తలపడ్డానికి సిద్ధమై రథాలు బరిలోకిదిగిన తరువాత నైతికతత్వంపై సుమారు మూడు గంటల పాటు ఉపన్యాసం చెప్పడమే చాలా అసంగతంగా ఉంది.

కనుక 'గీత' ఆ తరువాత చేర్చబడినదేకాని ప్రాచీన గ్రంథం కాదు. తక్కువ పరిమాణంలో ఉన్నపాత గ్రంథాన్ని విస్తరించడం వల్ల తయారె నది కూడా కాదు. ఇది తయారైన చాలా శతాబ్దాల తరువాత గాని దీనికి ప్రాముఖ్యత రాలేదు. తామే చెప్పే మాటలను కింద వర్గాల జనం వినాలి. ప్రాచీన యుద్ధగాథలను, వీరగీతాలను వినడానికి వాళ్ళు చాలా ఇష్టపడతారు. అందువల్ల పురాణాలను తిరిగిరాయడంకన్నా కొత్తగా రాసి పాతవని బొంకడం కన్న తమ సిద్ధాంతాలను ఇతిహాసాల్లో ఇరికించి చెప్పడం బ్రాహ్మ ణులకు సులభ పద్ధతిగా కనిపించింది.

ప్రాకృత భాషలు పెక్కు ప్రాంతీయభాషలుగా విడిపోతుండిన కాలమిది· పైవర్గాలవారు సంస్కృతాన్ని ఉపయోగించడం ఎక్కువవుతున్న కాలం' సన్యాసులు, వ్యాపారులు ఉపయోగించిన వ్యావహారిక భాష (వింగ్యాప్రాంకా) లో నేకుషానులు, శాతవాహనులు శాసనాలు వేయించారు. కానీ క్రీ.శ. 150 సం॥ తరువాత కొత్త రాజులు ముఖ్యంగా రుద్రదమనుని వంటి విదేశీయులు తమ విజయాల గురించి ఆడంబరమైన సంస్కృతంలో రాయడం మొదలు పెట్టారు. వారికి సంస్కృతంలో ప్రవేశం ఉండడం కూడా వారిగొప్పతనంలో భాగమైంది. బౌద్ధులు కూడాసామాన్య ప్రజల భాషలో బోధించాలన్న తమగురువు మాటలు విస్మరించి సంస్కృతం పుచ్చుకున్నారు. 'అశ్వఘోషుని' రచ నల వంటి మతపరమైన ఉద్రేక భరితనాటకాలు, కావ్యాల్లో ప్రామాణిక సం స్కృత సాహిత్యంలో ఉచ్ఛదశ మొదలైంది. ఆనాటి ప్రభువర్గం సంస్కృ తంలో ప్రవేశం సంపాదించింది.

పాత గ్రంథాల్లో ఒక కథనో, ఉపకథనో ప్రక్షిప్తంగా చేర్చినా ఎవరూ అభ్యంతరం పెట్టేవారుకాదు. అసలు మహాభారతం సంగతేమిటి? సంజయుడు ధృతరాష్ట్రునికిలా చెప్పాడని జనమే జయునికి వ్యాసుడు చెప్పాడు. వ్యాసు డిలా చెప్పాడని నైమిశారణ్యంలో ఉగ్రశ్రవుడనే కవిగాయకుడు తనచుట్టూ చేరిన ఋషులతో చెప్పాడు. కనుక బ్రాహ్మణులు గీతప్రామాణికత్వం బాధప డలేదు. దాని వల్ల తామాశించినంత ప్రయోజనం చేకూరదని మాత్రం అసం తృప్తి చెందారు. అందుకే 14 వ (అశ్వమేధ) పర్వంలో మరో 'అనుగీతను' చేర్చాడు. కృష్ణుడు భారత యుద్ధానికి ముందు తనకు చెప్పిందంతా మరచి పోయానని, మళ్ళీ చెప్పాలని అర్జునుడు అడుగుతాడు. కృష్ణుడు దాన్నిమొత్తం

జ్ఞాపకం చేసుకోవడం తనకు కూడా సాధ్యం కాదంటాడు. దానికి బదులు రెండో 'గీత' పేరిట పరమ చెత్త మాట్లాడతాడు. కాకపోతే ఇది బ్రాహ్మణు లను ఆకాశానికెత్తేస్తుంది. ఈనాడు దాన్నెవరూ చదవరు. దాన్ని మొదట 'గీత' తో పోల్చడానికి వీలులేదు. అయినా సవరణ కర్తలు అది అనాడెంతో అవసరమని భావించారు. ఈ విధంగా 'భగవద్గీతలు' అణుగీతలు సృష్టించారు. బౌద్ధంలో కూడా బ్రాహ్మణులు చొరబడి బౌద్ధ సూత్రాలను, కథలను సంస్కృ తీకరించ చూశారు. ప్రజలభాషను దెబ్బతీసి గుప్తులు మళ్ళీ సంస్కృతాన్ని హిందూ సంస్కృతిని పునర్వ్యవస్థీకరించ ప్రయత్నం చేశారు. బౌద్ధంలో ఆచ రణాత్మకమైన నిర్మాణాత్మక సూత్రాలను వైదిక హిందూ అసమభావ జాలం సామాన్య ప్రజల మనోగతం నుండి తొలగించ లేక పోయింది. అవి సదా క్కులుకాగా ఇవి కేవలం అభూత కల్పనలు. బౌద్ధ సూత్రాలు ప్రజల బలహీ నతలు తొలగించగా, వైదిక పురాణ గాథలు ధర్మసూత్రాలు ప్రజల బలహీన తలను బలపర్చడానికి ప్రయత్నం చేశాయి.1.

అందుకే ధమ్మపదం నిరంతర అధ్యయనం చేయవలసిన జీవన ధర్మ సూత్ర నిధి. హిందూ అధర్మ భావ జాలంపై యుద్ధం చేయడానికి ఓడించ డానికి ఇదే సరైన ఆయుధం. ధమ్మ పదానికి 'మాక్స్ ముల్లర్' ఇంట్రడక్షన్‌లో ఇలా వివరించాడు.

"The title of 'Dhammapada' has been interpretedt in various ways. It is ambigeous word andhas been accepted as such by the Buddhists them selves. Dhamma has many meanings. Under one aspect it means religion, particularly the religion taught by Buddha, the law which every Buddhist should accepted and observe. Under another aspect Dhamma is virtue, or the realisation of the law"2

ధమ్మ పదం అనేపదం అనేక విధాలుగా అనేక అర్థాల్లో వర్ణించబడు తుంది. 'ధమ్మ' అనే పదానికి అనేక అర్థాలున్నాయి. బుద్ధుడు ప్రబోధించిన

---

1 భగవద్గీత - చారిత్రక పరిణామం- డి. డి. కోశాంబి- 6 పేజి
"ఎంక్వైరీ" పత్రిక 1959- సంచిక నుండి తెలుగు అనువాదం

2. The Dhammapada Introduction - (p.l i i i)A collecton of verred (1992)

(Sacred Books of the East, val — 10 — 1

మార్గాన్ని ధమ్మ పథమని కూడా అంటారు. ధర్మం యొక్క పునశ్చరణే ధమ్మ పదంగా రూపొందింది.

ధమ్మ పదంలో సూక్తాలు.

ధమ్మ పదంలో మొదటిది యమకమార్గం. దానిలో మనస్సు యొక్క ప్రాముఖ్యాన్ని తెలిపారు.

"All that we are is the result of what we have thought ; It is founded on our thoughts, it is made up of our thoughts. If a man speaks or acts with an evil thought pain follows him, as the wheel follows the foot of the ox that draws the carriage" - 1 చేసే ప్రతి దానికి మనసే ప్రధానమైందని ధమ్మ పదం ప్రబోధించింది. మనసే సర్వం మనసే ప్రధానమని ఈ నిర్వచించింది మన చేతలుగా దుఃఖాలుగా ఎద్దులగిట్టను వెంబడిస్తున్న బండి చక్రాలుగా ఉంటాయని ధమ్మ పదం చెప్పింది. " For hatred does not cease by hatred at any time; hatred ceases by Love, this is an old rule"2 పగతో పగ చల్లారదు. ప్రేమ వల్లనే పగ చల్లారుతుంది, ఇది పాత సూత్రమే. అనే ధమ్మ పదం ఆ సూత్రాన్నే పదే పదే నిర్వహిస్తుంది. ధమ్మ పదంలో ప్రధాన అంతర్వాహిక ప్రేమ అనే సత్యం. ప్రేమతో పాటు సత్యాన్ని కూడా ధమ్మ పదం విశ్లేషిస్తుంది. " they who know truth in truth, and untruth in untruth, arrive at truth, and follow true desires."3సత్యాన్ని సత్యంగా అసత్యాన్ని అసత్యంగా తెలుసుకోగలిగిన వాడే జ్ఞానవంతుడు అని ధమ్మ పదం నిర్ధారించింది. ధమ్మపదం ప్రధానంగా ఆచరణను నొక్కి చెప్పింది. ఆచరణ లేనిదే కర్తృత్వం ఏమీ ఉండదని ధమ్మ పదం వివరించింది.

" the thoughtless man, even if he can recite a large portion (of the law), but is not a doer of it, has no share in the priesthood, but Is like a cowherd counting the cows of others"4 ఎన్ని ధర్మ

I bid - 2 Page - 5-5
Page 6-12
Page 8-19

శాస్త్రిలు పాఠాలు వల్లించినా, అవి ఆచరణలో పెట్టనివాడు ఇతరుల గోవుల లెక్కించే ఆలకాపరి వంటివాడు. వాడెప్పటికీ బోధిసత్త్వుడు కాడు. అని ధమ్మ పదం ఆచరణ శీలినే బోధకుడిగా అంగీకరిస్తుంది. ఎంత చదివాడు అనేది కాదు ఏమి ఆచరిస్తున్నాడు అనేది బౌద్ధంలో ముఖ్యం.

''The follower of the law, even if he can recite only a small portion (of the law) but, having for saken passion and hatred and foolishness, possesses true knowledge and serenity of mind, he, caring for nothing in this world, or that to come, has indeed a share in the priesthood''1 శాస్త్ర పరిజ్ఞానం కంటే కూడా ధమ్మపదం జీవితంలో ఆచరణ కెక్కువ విలువనిచ్చింది. ఆచరించేవాడే బోధకు అర్హుడని అందునా రాగ, ద్వేష మోహములను విడిచిపెట్టగలిగిన వాడే శ్రమణులలో ఒకడు కాగలడని ధమ్మపదం పేర్కొంది.

బౌద్ధంలో స్థిరత్వానికి స్థిరమతిత్వానికి ప్రాధాన్యం ఇచ్చారు. ఈ విషయాన్ని ధమ్మ పదం ఇలా వ్యాఖ్యానించింది By rousing him self, by earnestness, by restraint and control, the wise man may make for himself an island which no flood can over whelm''2

స్థిరమతిత్వంతో, సంయమనంతో, కోపరహితుడిగా ఉండి. నిబ్బరంగా, నిజాయితీగా, ఉండే విజ్ఞాన వంతుడు వరదల ధాటికి మునగని దీవిలా ఉంటాడని, అలా ఉండగలిగిన స్థిరత్వాన్ని బౌద్ధులు సాధించాలని ధమ్మ పదం బోధించింది.

చంచలమైన మనస్సును అదుపులో పెట్ట వలసిన అవసరం ఉందని ధమ్మపదం నొక్కి చెప్పింది. మనసుకు చంచలత్వం అనే స్వభావం సహజమైనప్పటికీ దానిపై అదుపును సాధించిన వారే సుఖాన్ని పొందుతారని ధమ్మ పదం పేర్కొంది.

" It is good to tame the mind, which is difficult to hold in and flighty, rushing wherever it listeth a tamed mind brings happiness.''3 ధమ్మపదంలో మనస్సుకు ఎక్కువ ప్రాధాన్యముంది. మనస్సు అనేక కోరికలు కోరుతుంది. అయితే వాటిని నియంత్రించి మనసుకొక గమ్యాన్ని లక్ష్యాన్ని నిర్దేశించుకోగలిగితే అది జ్ఞానానికి మార్గమవుతుంది.

Dhammapada - chap 1 page 8 20 (శ్లోకం) page 10 – 25 (శ్లోకం)

అప్పమి చేసుహితాం భాసమానో । ధమ్మస్స కోటి అనుధమ్మచారీ

రాగఞ్చ దోసఞ్చ పహాయ మోహం ।

3 chap III p - 12 - 35

ఈ విషయాన్ని విశ్లేషిస్తూ ప్రసిద్ధ బౌద్ధ రచయిత ప్రొ॥పి. లక్ష్మీనరసు ఇలా అన్నారు. "సంకల్ప రాహిత్యం మనస్సును నిర్వీర్యం చేస్తుంది. రక్ష కుల కొరకై మానవులు ఎదురు చూస్తారు. బోధను ఆశించేవాడు తన భవి ష్యత్తుకుతానే అధినాధుడు కావాలి. అతడొక సమరశీలయోధుడు దుష్టచింత నలను, తన మనస్సునుండి నిత్యం పారదోలే సమరంలో పాలుపంచుకోవాలి. దుష్టమైన పునాదులనుండి వచ్చే ప్రమాదాలను భరించి, ఎదిరించి ఓడించాలి. నిరంతర కృషి ద్వారా సంకల్ప బలం పెరుగుతుంది." 1

శరీరాన్ని మట్టి కుండతో పోల్చి మనసును కోటగా ఉపమించి జ్ఞానాన్ని ఖడ్గమని పేర్కొంది ధమ్మపదం. తన విజయానికి జ్ఞానమే మార్గ మంటుంది ధమ్మపదం. శత్రువు కంటే కూడా పెడదారిన పడిన మనస్సు పెట్టే కష్టాలే మనకు హాని కలిగిస్తుందని ధమ్మపదం పేర్కొంది." ధమ్మపదం విషయ వాంఛలను నిరాకరించింది. ఈ విషయాన్ని ఉపమానాత్మకంగా ధమ్మ పదంయిలా చెప్పింది.

"Death carries off aman who is gathering flowers, and whos mind is districted, as a flood carries off a sleeping village."2

నిదురిస్తున్న పల్లెను వరదొచ్చి ముంచినట్లు విషయ వాంఛలనే పూల కోసం వెంపర్లాడే చంచల చిత్తుణ్ణి వేటాడి పట్టి మరణం దిగమింగుతుంది. ఆచరణ విషయంలో ధమ్మపదం ఎన్నో సూత్రాలను చెప్పింది. మాటలకూ

---

1. knowing that this body is (fragile) like a jar, and making his thought firm like a fortress, one should attack Mara (the tempter) with the weapon. of knowledge, one should watch to him when conquered, and should never rest."1

2. Chap IV—page 17—47

చేతలకూ పొత్తులేకుండా ఎన్ని సూక్తులు వల్లించినా, ఫలంలేదని, అట్టి సూక్తులు రంగు రంగులతో సుందరంగా కనిపిస్తూ సువాసనలేని పూలవలే నిరర్థక మైనదని ధమ్మపదం చెప్పింది.

Like a beautiful flower, full of colour, but without scent' are the fine but fruitless words of him who does not act accordingly."1

లోని పరిమళం కన్నా సత్పురుషుల మంచితనం మిన్న అని పరిమళం గాలికి ఎదురీదలేదని సత్పురుషులు తమకెదురొస్తున్న అడ్డంకులను తట్టుకొని తమ ఆశయాలను అన్ని దిక్కులకూ ప్రసరింపజేయగలరని ధమ్మ పదం వ్యాఖ్యా నించింది. ధమ్మ పదం బౌద్ధుల సిద్ధాంతాలను సామాన్య జనంలోకి తీసుకెళ్ళ డం మీద ఎక్కువ దృష్టిపెట్టింది. సామాన్య జనంలోకి సిద్ధాంతాలు ప్రవ హించాలంటే శీలవంతుడై బోధకుడుండాలని (మోచశీల వతమ్ గన్ధోమతి దేవేసుఉత్తమో) ఆ బోధకుని బోధ సుగంధ పరిమళమై ప్రసరించాలని ధమ్మ పదం చెప్పింది. బుద్ధగణం పండితుల మధ్యలో సంచరించడం కాకుండా సామాన్య జనంలోకి బురదలో దారి పక్కన విరిసిన తామర పూవు లాగా సుబోధాల సుగంధాలు అందించాలని ధమ్మ పదం పేర్కొంది.

As on a a heap of rubbish cast upon the highway the lily will grow. Full of sweet perfume and delight. thus among those who are mere rubbish the disciple of the truly enlightened Buddha shines forth by his knowledge above the blinded worlding,'

బౌద్ధులు తమ సూత్రాలను ప్రజల మెదడుకు హృదయానికి చేరే భాషలో చెప్పారు. అందుకే వారు తీసుకున్న ఉపమానాలు కూడా ప్రజల నిత్య జీవితంలోనివే. బుద్ధుని ఆలోచనలు ప్రజల్లోకి ప్రవహించటానికి ఇదే ప్రధానకారణం. బుద్ధుణ్ణి వ్యతిరేకించే వారు కూడా ఈ విషయాన్ని అంగీకరిం చారు. బౌద్ధాన్ని లోతుగా పరిశీలించిన ప్రొఫెసర్ పి. లక్ష్మీనరసు బౌద్ధాన్ని తీవ్రంగా వ్యతిరేకించే "భక్తలేమి సెంట్ హిల్లర్" మాటలు ప్రస్తావిస్తూ "ఏసుక్రీస్తును మినహాయించి, బుద్ధుని కంటే పవిత్రుడు, ఆకర్షణీయమైన మత ప్రవక్త మరొకరు" లేరు అన్నారు. ఈ విషయాన్ని విశ్లేషిస్తూ ఆయన బుద్ధ

2: Chap—IV page 18—51
chap - Iv page - 19 - 58. 59,
బౌద్ధం అంటే ఏమిటి? లక్ష్మీనరసు- పేజి (7)

నిలో అత్యున్నత రాజలక్షణాలు, మానుల జ్ఞానసంపద లక్ష్యానికై సర్వం త్యాగంచేసిన వీరుని దృఢ దీక్ష ఇవన్నీ మేళవించాయి. తన పూర్వీకుల మత శాఖలన్నిటినీ ఆయన స్పృశించి వదిలి వేశాడు. తనకుతానై అత్యున్నత మతాన్ని రూపొందించాడు. ఆయన బోధలు లోపరహితాలు, అలౌకికమైన అవతార సూక్తులు చెబుతున్నానని ఎప్పుడూ అనలేదు. మానవుడు స్వశక్తి ద్వారా నిర్వాణాన్ని సాధించగలడని, బాహ్య అలౌకిక శక్తుల అవసరంలేద దృఢంగా విశ్వసించినవాడు. తథాగతుడు నిజంగా విశ్వానికి వెలుగు" అని బుద్ధుని వ్యక్తిత్వాన్ని దృశ్యీకరింపజేసాడు.

పంచేంద్రియాలు ఏవిధంగా భౌతిక అంశాలను అవగాహన తెచ్చుకో గలవో హృదయం, మెదడు కూడా సత్య సూత్రాలను అలా అవగాహన చేసు కోగలిగి ఉంటాయని ధర్మపదం చెప్పింది.

"ముహుత్తమపి చేవిఞ్ఞూ । పణ్డితం పయిరుపాసతి
ఖిప్పం ధర్మం విజానాతి । జివ్హా సూపరసం యథా"

నాలుక స్పర్శ మాత్రాన్నే ఏవిధంగా షడ్రుచులు గ్రహించగలుగుతుందో. వివేకవంతుడు సుజనుల సాంగత్యంతో సత్యపథాన్ని కనుగొంటాడు. కూర అతో కలిసి ఉన్న గంటె ఏవిధంగా ఆ సువాసనలను గ్రహించలేదో మూర్ఖుడు జ్ఞానులతో ఎంతకాలం కలిసున్నా అతనికి అజ్ఞానం అబ్బదు. కాచనిపాలు పెరుగు కానట్టే అనుభవం కూడా మరగాలి. మూర్ఖుడికి కోరికలు ఎక్కువ. అతనిలోని మూర్ఖత్వం అతనిలో పెరుగుతున్న మంచి తనాన్నంత అణిచి వేస్తుంది. అతడు తనస్థాయికి మించిన కీర్తికై పాకులాడుతాడు. అతడు తన వాళ్ళల్లో కాకుండా అన్యుల్లో మాన్యుడనిపించుకోవాలని తాపత్రయపడతాడు. అందుకే ధమ్మపదం మూర్ఖత్వాన్ని నిరసించింది.

తన్ను తాను మనిషి ఎలా శిల్పించుకోవాలో ధమ్మ పదం నేర్పింది. ఆ మనిషే వక్తగా, ప్రవక్తగా, ప్రబోధకునిగా, పరివ్రాజకునిగా నిర్వాణం

వైపు ఎలాసాగిపోవాలో కూడా ధమ్మ పదం చెప్పింది. ఒక వ్యవసాయదారుడు కాలువనీరును పొలాలకెలా ప్రవహింపజేస్తాడో, ఒక విల్లును చేసే వడ్రంగి ఎలా వెదురును వంచుతాడో అలాగే ఉన్న తన్ను తాను శిల్పించు కుంటాడు1

ధమ్మ పదంలో ఉపమానాలు సామాన్య ప్రజల జీవన సంస్కృతి నుంచి తీసుకున్నాడు. అందుకే అవి ప్రజల గుండెలకు హత్తుకుంది. లోతైన నదిలో నీరు నిశ్చలంగా ఉన్నట్లే లోతైన హృదయం గలిగిన మనుషుల్లో కూడా భావాలు నిశ్చలంగా ఉంటాయి. ధమ్మపదం ప్రధానంగా ఉచ్చ నీచ భావాలను ఈసడించింది. మానవులు అందరూ ఒకటేనని చాటి చెప్పింది. దానికి స్థితప్రజ్ఞకావాలని, నేను ఒకడి కంటే అధికుణ్ణి అనేభావాన్ని విడనాడాలి. బోధకుడైన వాడు తన చిత్తక్లేశాలను జయించాలి అని ప్రబోధించింది.

బోధకుని జ్ఞానం వల్ల గ్రామమైనా అడివైనా కొండైనా అతడు నివసించు ప్రదేశమేదైనా అది రమణీయ మవుతుంది. బౌద్ధులు జేయు బోధల్లో వ్యర్థ పదలాలిత్యం కంటే అర్థవంతమైన పదజాలమే ఉంటుంది. అది సమాజాన్ని మేల్కొలుపుతుంది. యుద్ధ వీరుడంటే శత్రువులతో గెల్చినవాడు కాదు తన్ను తాను గెలిచినవాడు.

"మో సహస్సం స హస్సేన । సఙ్గామే మానుసేజినే
ఏకంచ జేహ్యా మత్తానం । సవే సఙ్గాము జుత్తమో"

జీవించడ మంటే వంద సంవత్సరాలు బతకటంకాదు, చరిత్రను సృష్టించే విధంగా ఒక్కదినం జీవించినా, అదే నిజమైన జీవితమవుతుంది. కుండలో పడుతున్న ఒక్కొక్కచినుకు కొంత కాలానికి కుండను నింపినట్లే మనం నిర్లక్ష్యంగా చేస్తున్న చెడ్డపనులు ఒక్కొక్కటీ పెరిగి మనల్నే ముంచేస్తాయి. పరుషమైన సంభాషణ వల్ల నీకుస్నేహితులు ఒనగూడరు. మృదువైన సంభాషణే మిత్రుల్ని సమకూర్చగలుగుతుంది.

ఉదకంహి నయన్తి నేత్తికా। దామం నమయన్తి, ఉసుకారా నమయన్తి తేజనం అత్తానం దమయని పణ్ణితా

ధమ్మపదం, సహస్సవగో -6 (పేజి-54)

ధమ్మ పదంలో శరీరాన్ని మరణాన్ని తాత్వికంగా విశ్లేషించాడు. నశ్వరమైన శరీరంకోసం ఇతరులను పీడించడాన్ని ధమ్మపదం నిరసించింది. శరీరానికి కండలు పెరగడం ముఖ్యంకాదు. జ్ఞానం పెరగాలి. నీలో బలహీనతలనే దుర్లభుడున్నాడు. వాణ్ణి ముందు నీవు కనుగొనాలి. ఆ తరువాత వాణ్ణి నిర్జించాలి. ఆత్మ నియంత్రణం అవసరమని ధమ్మపదం ప్రబోధించింది. నువ్వు మంచి చేయదలిస్తే నీకు కష్టాలెదురవుతాయి. వాటిని అధిగమించడమే నీముఖ్య దర్శనం. నీవు ముందు నిన్ను నీవు వెలిగించుకొని సమాజాన్ని వెలిగించడం నేర్చుకోవాలి. బౌద్ధమార్గం క్లిష్టమైనది. సాహసవంతంగా బౌద్ధ భిక్షువు త్రిశరణాలనుతప్పక పాటించాలని ధమ్మపదంచెప్పింది.

> మోచ బుద్ధఞ్చ ధమ్మఞ్చ ।సంఘఞ్చ సరణంగతో
>
> చత్తారి అరియసచ్చాని । సమ్మప్ప ఞాయ పస్యతి - 12

ఈ సూత్రాలను అనుసరించనివారు ఇహపరమైన కోర్కెల్లో ఇరుక్కుంటారని ఈ కోర్కెలు అగ్నివంటివని ఇవి మనిషిని దగ్ధం చేస్తాయని, ప్రేమ శోకానికి మూలమని, ప్రేమ వ్యక్తిగతం కాకుండా విశ్వ జనీనం కావాలన్నారు. నువ్వొక మార్గాన్ని ఎన్నుకొని అందులో పయనించాలంటే నీకు స్థిరమైన మనసుకావాలి. ఆకాశంలో మార్గం ఏర్పడదు. (ఆకాసేచన పదంనత్థి) తలనరవడం ముసలితనానికి చిహ్నం కాదు. బుద్ధి ముఖ్యం. అలాగే బిచ్చమెత్తితే భిక్షువు కాడు. ధర్మ మార్గంలో నడవటం ముఖ్యం. మౌనంగా ఉంటే మునికాడు, మంచి చెడులను వితర్కించ గలగాలి. విద్య వల్లే విద్వాంసుడు కాడు. మూర్ఖత్వం వదలాలి. అని ధమ్మపదం సుబోధం చేసింది.

ధర్మం జీవితసారమైనపుడు ఆచరణాత్మకమైనపుడు జీవన సంఘర్షణ లోంచి ప్రభవించినపుడు అది ప్రవహిస్తున్న సెలయేరు అవుతుంది. దాని పుట్టుక దాని అంతం ప్రాకృతకం సజీమవుతుంది, హిమలయాల నుంచి ఒక నదిపుట్టి సముద్రంలో కలుస్తుంది. సముద్రం మేఘాలకు తల్లి. మేఘాలు మళ్ళీ నదికి పురుడు పోస్తుంది. అందుకే నది నిత్యం ప్రవహిస్తుంటుంది. జననం ఉన్నచోటే మరణం ఉంది. మరణం ఉన్న చోటే జననమూ ఉంది.

బుద్ధ వగ్గో- పేజి - 96

ఈ రెండింటి యొక్క అంతఃసూత్రమే నిర్వాణం. ఈ నిరంతర ప్రవాహ శీలతని సంఘ ధర్మంలో రంగరించింది బౌద్ధం. ధమ్మ పదం ఒక మార్గం. ఆ మార్గం దుర్గమమైంది. సులభమైంది కూడా. ప్రయాణికుడు స్వార్థపరుడైతే అది దుర్గమం. ప్రయాణికుడు నిస్వార్థపరుడైతే అది సుగమం. అలాగే ప్రయాణికుడు బలహీనుడైనా ఐహిక ఇచ్ఛాపరుడైనా భోగలాలసుడైనా హింసా పరుడైనా ఆ మార్గం మరింత జటిలమవుతుంది. సామాజికజీవికి సద్ధర్మ పరునికి ఆచరణశీలికిఅది ఆయువవుతుంది. మనిషి తన్ను తాను జయించుకోడానికి అది ఆయుధమై, తన్ను తాను శిల్పించుకోడానికి అది ఉలియై తన్ను తాను చిత్రించుకోడానికి కుంచయై తన నిర్వాణానికి మార్గమవుతుంది. ధమ్మ పదం ఒక విముక్తి మార్గం. ప్రపంచంలో ఏయే అంశాలు దుఃఖాన్ని కలిగిస్తున్నాయో వాటన్నిటిని విముక్తి చేయగలశక్తి దానికుంది. ధమ్మ పదంలోని బోధనల్లో బుద్ధుడు రమ్యమైన ఉపమానాలు పేర్కొన్నాడు. తనను బేధించే వాడిని కూడా ధర్మ మార్గంలో నడిపించడానికి బుద్ధుడు ప్రయత్నించాడు డా॥ బి. ఆర్. అంబేద్కర్."1

బుద్ధుడు మరియు అతని ధమ్మం అనే గ్రంథంలో ధమ్మకు మతానికి ఉన్నతేడాను చర్చించాడు. మతం విశ్వాసానికి సంబంధించింది. ధమ్మం ఆచరణకు సంబంధించింది. ధమ్మంలో నీతి ఉంది. సామాజికతఉంది. ధమ్మ 'ఏకలక్ష్యసౌభ్రాతృత్వాన్ని అలవర్చుకోడానికి ఇది మార్గమని అంబేడ్కర్ పేర్కొన్నాడు. "ఇది విశ్వజన సోదరత్వా"నికి మరోపేరని దాని ఇంకోపేరే నీతియని, నీతియే ధమ్మం అని అంబేడ్కర్ నొక్కివక్కాణించాడు. అంబేడ్కర్ ఈ ధమ్మని మరింత వివరంగా విశ్లేషించాడు. స్వచ్ఛత మూడు రకాలని ఆయన చెప్పాడు. శారీరక స్వచ్ఛత అనగా హత్యచేయకుండా, దొంగతనం చేయకుండా పాపపంకిలమైన జీవితం గడపకుండా ఉండాలని, వాక్కులో స్వచ్ఛత అనగా అసత్యమాడకుండా ఉండాలని, మానసిక స్వచ్ఛత అనగా సోమరితనం, జడత్వం, ఉద్రిక్తత, దుందుడుకు తనం లేకుండా పరిశుభ్రంగా జీవించాలని అంబేడ్కర్ పేర్కొన్నాడు. జీవితంలో

---

1. ఇక్కడ పాపానికి అర్థం ఇంద్రియ సుఖాలు. బుద్ధుని బోధనల్లో పాపం లోక సంబంధమైనది. పరలోకాన్ని ఉద్దేశించిందికాదు.

పరిపూర్ణత్వాన్ని పొందడమే "ధమ్మం"అని, శారీరిక, మౌఖిక, మానసిక పరిపక్వతలో "ధమ్మం" వల్లే సాధ్యమని అంబేడ్కర్ విశ్లేషించారు. వ్యామోహం ధమ్మానికి వ్యతిరేకమని, ఈ వ్యామోహమే ధనాశకు ఆస్కారం కలుగజేస్తుందని, ధనాశ మానవ పతానానికి దారి తీస్తుందని, ధనాన్ని పోగు చేయాలనే తాపత్రయమే దురాశకు కూడా హేతువని ఈ దురాశ ఎదుటి వాడిని పీడించడానికి మనసును ప్రేరేపిస్తుందని అందుకే మోహానికి మూలమైన మానసిక దుర్బలత్వాన్ని విడనాడాలని అంబేడ్కర్ విశ్లేషించారు. ఈ క్రమంలోనే బౌద్ధనీతి ఎంత గొప్పదో వివరిస్తూ బౌద్ధతాత్వికుడు ప్రొ॥ పి. లక్ష్మీనరసు తన "ఎసెన్స్ ఆఫ్ బుద్ధిజం" లో ఈవిధంగా పేర్కొన్నారు.

"The goal of Buddhism is the freedom from sorrow and suffering. This cannot be attained except by the destruction of all selfish cravings. The self as such manifests its activity in "trishna, or grasping desire. If self is to be annihilated, trishna must be suppressed. For the annhilation of an organ really consists in reducing the interval of time between two inhibitory states of that organ. Accordingly, if the self, considered as the organ producing sorrow and misery, is to be annihilated, it can be effected only by the infinite prolongation of the state in which all trishna or upadana is absent, that is to say, only by the continual avoidance of all evil and the doing of good."[1]

దుఃఖం నుండి, బాధలనుండి విముక్తి నిర్వాణమే బౌద్ధమతంయొక్క గమ్యం. స్వార్థంలేకుండా ఉండటమే దీనికిమార్గం. స్వార్థాన్ని నిర్మూలించాలంటే మనిషిలోని తృష్ణను నాశనం చేయాలి. అప్పటికి హిందూవాదం బలంగా వేసిన పునాదులన్నింటికి బౌద్ధం ప్రత్యామ్నాయాన్ని రూపొందిస్తూ వచ్చింది. కులస్వార్థం, ధనస్వార్థం, రాజ్యస్వార్థం అన్ని మరో మనిషిని పీడించేవిగా ఉన్నాయి. సామాజిక అంతరాల విషయంలో ధమ్మం స్పష్టమైన లక్ష్యం కలిగిఉంది. బౌద్ధంలో కులం అసమానత లేదని చెబుతూ ప్రొ॥ లక్ష్మీనరసు "బూడిదకి బంగారానికి గుర్తించగల తేడా ఉందికాని బ్రాహ్మణుడికి చండాలుడికి అటువంటి తేడా ఏమీలేదు. ఎండు కట్టెల రాపిడివల్ల నిప్పు పుట్టినట్లు బ్రాహ్మణుడు పుట్టలేదు. ఆకాశంనుండి,

1 The Essence of Buddhism - By Lakshmi Narasu Page - 39

గాలిలోనుంచిగాని బ్రాహ్మణుడు ఊడలేదు. భూమి పొరలనుండి చీల్చు కుంటూ కూడా ప్రభవించలేదు. బ్రాహ్మణులు తల్లిగర్భంనుంచి చండాలుడు పుట్టినట్లుగానే పుట్టారు. మానవులందరికి అవసరాదాయం ఒకే విధంగా ఉంటుంది. వారు వేరు వేరు జాతులుగా ఎలా పరిగణింప బడతారు. ప్రకృతి మానవుల మధ్య ఉన్న ఏ ప్రత్యేక అసమానతలనైనా ప్రకృతి విభేదిస్తుంది.

"బ్రాహ్మణలనే వారు ప్రత్యేకంగా భారతదేశంలోనే కనిపిస్తున్నారు. చుట్టుపక్కల దేశాల్లో బ్రాహ్మణులనే వారు కనిపించరు. ధనికులైనవారు యజమానులుగాను పేదలు బానిసలుగాను కనబడతారు. భారతదేశంలో క్షత్రియులైనా, వైశ్యులైనా, శూద్రులైనా, ధనవంతులైతే బ్రాహ్మణులు కూడా వాళ్ళ ఆజ్ఞలకోసం ఎదురు చూస్తారు. వారి అవసరాలు తీర్చుకొనే దానికోసం, వారికంటేముందు లేచి వారు విశ్రమించే వరకు వేచి వుంటారు. కాబట్టి బ్రాహ్మణులు ఆపాదించుకున్నట్లుగా తామే అగ్రకులమనడం ఉత్త మాట."

ఈ అధికృత భావాన్ని పోగొట్టడానికి 'బుద్ద ధమ్మ' ఒక బలమైన ప్రయత్నం చేసింది. మానవ సంస్కృత నిర్మాణంలో అత్యున్నతమైన పాత్ర వహించిన గ్రంథమేదైనా ఉంటే వాటిలో మొదటిది బౌద్దధమ్మ.

ఈ రథాన్ని ముందుకు సాగించిన సిద్ధాంతకర్త కార్యశీలి, ఆచరణ కర్త, డా॥బి.ఆర్. అంబేడ్కర్ అనటంలో అత్యుక్తి లేదు. ఈయనకు ఆ బాట చూపినవాడు ప్రొ॥ పి. లక్ష్మీనరుసు. ఈనాటి సామాజిక వాస్తవి కతలో ధమ్మపదం నిరంతర అధ్యయన గ్రంథం కావాలి. బౌద్ధ సంస్కృ తిని, సూత్రాలని, వ్యక్తిత్వాన్ని ధమ్మపదం ఆవిష్కరించింది. కనుకనే అది చరిత్రలో దార్థిసానాన్ని ఈనాటికి నిలుపుకొని, ఇంకా ఇంకా ప్రజల్లో ప్రతిఫలిస్తూ ఉంది.

Ibid - 71

బౌద్ధం కులనిర్మూలనా దర్శనం

బౌద్ధ దర్శనం కులం పునాదుల్ని పెకలించడానికి ప్రయత్నం చేసింది. హిందూ ప్రత్యామ్నాయం సృష్టించడమంటే కులానికి ప్రత్యామ్నాయాన్ని సృష్టించడమే. తథాగతుని దృష్టిలోఎక్కువ తక్కువ భేదాలు లేవు. పండిత పామర భేదాలు, మంచివారు చెడ్డవారు అనే భేదాలూ ఆయనకు లేవు. ఆయన శిష్యవర్గం ఈవిషయాన్ని ఆచరణలో చూపారు.

ఆనందుడు ఆశిష్యుల్లో ముఖ్యుడు. ఆనందుడు ఒకసారి దారిన వెళుతూ మాదిగ కులానికి చెందిన అమ్మాయి నీళ్ళు తోడుకుంటుండగా ఆమెను తాగడానికి మంచినీళ్ళు అడిగాడు. ఉన్నత కులాలకు చెందిన వారు మాదగ్గర నీళ్ళు తాగితే కలుషిత మౌతారని అనుకొంటారు కదా! అంది. ఆనందుడు సోదరీ నీకులాన్ని గురించి అడగడం లేదు. నీవు తోడుకుంటున్న మంచి నీళ్ళ గురించి అడుగుతున్నాను అన్నాడు. చండాల యువతి సంతోషం పట్టలేక ఆనందునికి తాగడాని

నికి మంచినీళ్ళు ఇచ్చింది. ఆనందుడు ఆ నీళ్ళుతాగి కృతజ్ఞతలు చెప్పి తన దారిన తాను వెళ్ళాడు. కాని ఆ అమ్మాయి ఆనందుణ్ణి వెంబడించి బుద్ధుడున్న స్థలానికి చేరుకొంది.

ఆ ఆనందుని వెంట వచ్చిన యువతికి కళ్ళు తెరిపించి తన శిష్యురాలిగా బుద్ధుడు చేసికొన్నాడు

ఈ అమ్మాయిని చేర్చుకొన్నందుకు బ్రాహ్మణులు, రాజులు, క్షత్రియులు బుద్ధుడేదో తప్పుపని చేశాడన్నట్లు అడగడానికి వచ్చారు. బుద్ధుడు వారికి కులభేదాల గురించి వివరించడానికి కొన్ని ఉదాహరణలు ఇస్తాడు. బ్రాహ్మణుడు సహజంగానే జన్మిస్తాడు. అతనికి ప్రత్యేక జననం లేదు. అందరు మానవులకు లేని ప్రత్యేక అంగాలు ఏమైనా బ్రాహ్మణునికి వున్నాయా? భూమిలో పుట్టిన ప్రతివానికి ఏదోరకమైన ప్రతిభ వుంది కదా! స్నానం బ్రాహ్మణుణ్ని శుభ్రపరిస్తే, అదేస్నానం శూద్రులను ఎందుకు శుభ్రపరచదు. నీళ్ళు బ్రాహ్మణుణ్ణి అందరినీ కడిగినట్లే కడుగుతున్నాయి కానీ అదనంగా కడగటం లేదు కదా! అలాగే నిప్పులో తగలబడటంలో ఒక కులంలో పుట్టడం వలన ఏదైనా తేడా వస్తుందా? ఉన్నత కులంవాడైనా నీచకులం వాడైనా రెండు చెక్కలను రాపిడిచేస్తే ఒకే రకమైన మంట వస్తుంది కానీ మంటలో తేడాలేమైనా వుంటాయా?

కులాంతర వివాహాలు జరిగినపుడు పుట్టేపిల్లలకు మానవ లక్షణాలు లేవా? గుఱ్ఱాన్ని గాడిదని సంకరంచేస్తే 'మ్యూల్' జంతువును తెప్పించుటకు సాధ్యం అయ్యింది. మానవుల్ని అనేక జాతులుగా విభజించడానికి ఆధారాలున్నాయా?

ఒక మంచి బ్రాహ్మణుడంటే పురాణాల్లో ప్రావీణ్యత ఉండడమని చెప్పారు. కర్మకాండ, మంత్రాలు సహితం రానివాడు దానాలు చేయడానికి అర్హుడుగా ప్రకటించబడుతున్నాడు. ఒక మనిషి యొక్క పవిత్రత, అపవిత్రత అనేవి అతని ప్రవర్తన వలన మనకు తెలుస్తుంటే వంశం, జననం అనే అంశాలకు తావెక్కడుంది? మొక్కల్లో కాని,

కీటకాల్లో కాని, పాములు, చేపలు, పక్షుల్లో గాని వాటిజాతికి సంబంధించి ప్రత్యేక గుణాలు కలిగి వుంటాయి. కాని మనుషుల్లో ఆజాతి విభజన కనిపించడం లేదు. జుట్టు గాని, పుర్రెగాని, చర్మవర్ణంగాని, స్వరపేటికలోగాని మరే ఇతర శరీర భాగాల్లోగాని జాతివ్యత్యాసాలు తేడాలు కనిపించడం లేదు. ఉత్పత్తిలోగాని జననంలో గాని మానవులందరూ ఒకే రకంగావుంటారు. వైవిధ్యం ఒక వృత్తివద్దరే వస్తుంది. అది వారు సృష్టించుకొంది. కొందరు రాజులు, కొందరు దొంగలు, కొందరు పండితులు, కొందరు వర్తకులు తమ వృత్తులలో జీవిస్తున్నారు. ఒకే కులంలోని వ్యక్తులు కూడా అనేక వృత్తులను చేపడుతున్నారు. బ్రాహ్మణులలో సహితం రకరకాల వృత్తులలో వున్నారు. వైద్యులుగా కొందరు, మంత్రగాళ్ళుగా కొందరు, వ్యవసాయ దారులుగాను, వర్తకులగాను, బానిసలగాను, భూస్వాములు గాను, వరకట్నమే వృత్తిగా గల వారిగాను, దాతలు గాను, జ్యోతిష్కులు గాను, పండితులు గాను, ఇతరులపై ఆధారపడి జీవించేవారు గాను, దొంగలు గాను, భిక్షకులు గాను, బతకడం లేదా! అనిబుద్ధుడు ప్రశ్నించాడు.

"Have we not among the Brahmans ysicians; necromancers; musicians; merchants; agriculturists owning cattle, poultry and slaves; wealthy landholders wh give much wealth as the portion of their daughters, and receive much when their sons are married; butchers who kill their animals and sell their flesh: those that provide gratification for the lust of others, those who tell lucky hours; those who sit dharana; those who live like savages in the wilderness; those who get their livelihood after the manner of those who break into houses to steal, beggers with long hair, dirty teeth, immense nails filthy bodies and heads covered with dust and lice; and those who profess to be released from all desires and to be ready to release others also. 1"

తధాగతుడు వారితో ఇంకా ఈ విధంగా అన్నాడు. "నిశితంగా పరిశీలించినట్లైతే, రాజకుమారుని శరీరానికి, బానిస శరీరానికి వ్యత్యా

సమేమీ కనిపించదు. జ్ఞానంకలిగిన వాడు పేద వాడైనా గౌరవించ బడతాడు. ఎక్కువ తక్కువ కులాలు గాని, బ్రహ్మఏకైక పుత్రునిగా పవి త్రమైన బ్రాహ్మణుడు పరిగణింప బడటంగాని వట్టి మాట. నాలుగు కులాల్లో పుట్టిన వారు సమానమే.

నిజానికి ఎవరు చండాలుడవుతాడో చెబుతూ బుద్ధుడు—"He is a Chandala who cherishes hatred; who torments and kills living beings; who steals, or commits adultery; who does not pay his debts; Who maltreats aged parents, or fails to support them; who gives evil counsel and hides the truth; who does not return hospitality nor render it; who exalts himself and debases others; who ignores the virtues of others and is jealous of their success." 1

ఎవడు అందరి చేత ద్వేషింపబడతాడో, ప్రాణులను హింసించి చంపి క్రూర ఆనందాన్ని అనుభవిస్తాడో దొంగతనాలు, అవినీతి, అప్పులు ఎగవేయడం, వృధాప్యంలో వున్న తల్లి దండ్రులను నిర్లక్ష్యం చేయడం, చెడుసలహాలిచ్చి నిజాన్ని కప్పి పుచ్చడం వంటివి చేస్తాడో వాడు చండాలుడవుతాడు. పుట్టుక చేతగాక, ప్రవర్తనచేత చండాలుడన బడాలి, ఈ ఉపదేశంలో బుద్ధుడు ప్రధానంగా, మానవుడు తన ఆచరణ వ్యక్తిత్వం వల్ల ప్రకాశించాలని పుట్టుకకు అగ్రకులాన్ని ఆపాదించడం అశాస్త్రీయమైన పద్ధతని, జీవించడానికి భయపడేవాడు జీవన సంస్కృతిలోనుంచి నూత్న వెలుగుల్ని ఆవిష్కరించు కోలేక తన జననమే తన అగ్రత్వానికి, ప్రతిభకు మూలమని ప్రచారంచేసు కుంటాడు. నిజానికి తనను జీవింప జేసుకుంటూ మరొక జీవిని జీవింప చేయగలిగిన పునరుత్పత్తి లక్షణమున్న చండాలుడే నిజమైన మానవుడు. ఇతరుల శ్రమను దోచు కొనే పరాన్నభుక్కులు ఎవరి శ్రమను దోచుకుంటున్నారో వారికంటే అధికులు ఎలా అవుతారని బుద్ధుడు ప్రశ్నించాడు.

No by birth does one become an outcaste, not by birth one become a Brahman; by deeds one becomes an outcaste, by deeds one becomes a brahman.

The Essence of Buddhism - By Lakshmi Narasu Page - 73

మానవుడికి మానవత్వం కేంద్ర బిందువని అమానవత్వాన్ని, మాన తత్వాన్ని న్యూనతపరచే నిమ్నోన్నత పరచే, బలహీన పరచే వైరుధ్య పరచే సంక్షుభిత పరచే, సంకుచిత పరచే ఏ ఆలోచన అయినా సిద్ధాంతమైనా బోధైనా మానవ దుఃఖానికి అది మూలమవుతుందని ఈ దుఃఖ నిర్మూలనకు ఆచరణాత్మకంగా ముందుకు సాగాలంటే ఈదుఃఖానికి పునాదియైన వ్యవస్థను పునర్నిర్మించాలని బుద్ధుడు బోధించాడు.

బోధ వ్యధకు కారణం కాకూడదని బోధ ఒక ఔషధమని అది మాన వుడు అవమాన పరంగా గాయ పడినపుడు ఆ గాయాన్ని మాన్పగల్గి ఉండా లని, అందుకే ఆ నందుణ్ణి వెంబడించిన ప్రకృతికి బౌద్ధ దీక్ష ఇచ్చానని అ ఔషధ మీయడమే కాని అపచారం చేయడం కాదని బుద్ధుడు విశ్లేషించాడు. ప్రతిభ, నైపుణ్యం, శ్రమ, సృజన లేని బొతులు పండితులుగా చెలామణి అవడానికి బ్రాహ్మణ శబ్దాన్ని సృష్టించాయని బ్రహ్మజ్ఞాన మంటే వాస్తవేతర జ్ఞానంగా వాళ్ళు అర్థం చెబుతున్నారని వాస్తవం పదునైందనీ, అది అభూ తాన్ని అంతం చేస్తుందని, ఆలోచనకు మూలభూతమైన శరీరాన్ని వ్యామో హాలకు కేంద్రం చేయడం ధర్మం కాదని బుద్ధుడు చెప్పాడు.

అందువలన బోధలో హెచ్చు తగ్గులుండ కూడదని కులభావం మాన వులకు తగదని బుద్ధుడు చెప్పాడు. బౌద్ధ సాహిత్యంలో - జీవించి వున్న మానవుడు విజయశిఖరాలకు చేరాలంటే కులంతో ఎటువంటి సంబంధం లేదు అని చెప్పబడింది.

"They express idaas in the Buddhistic literature raise the feelings that caste has nothing to do either with material Success in life or with reward after death

అయితే జాతక కథల్లో బుద్ధునిక్కూడా కులం ఆపాదించ బడిన కథలు ప్రచారంలోకి వచ్చాయి. ఒకానొక కథ ఆధారంగా బుద్ధుడు తన పూర్వ జన్మలో క్షత్రియుడుగానో, బ్రాహ్మణుడుగానో పుట్టడానికి నిర్ణయించుకునే సమయంలో క్షత్రియునిగా పుట్టాలనే నిర్ణయించు కున్నట్లు చెప్పబడింది.

1. Caste and RACE IN INDIA G. S. Ghurye. page 70

కారణం క్షత్రియులు, బ్రాహ్మణుల కంటే అధిక వర్గంగా పరిగణించబడ్డారు. ఒక బౌద్ధ గ్రంథంలో బుద్ధునికి బ్రాహ్మణ బాలుడైన అతని శిష్యుడు అంబత్తునికి జరిగిన సంభాషణలో అంబత్తుడు ఈ విషయాన్ని గ్రహించినట్లు తెలుస్తుంది. ఒక క్షత్రియునికి బ్రాహ్మణ యువతికి జన్మించిన పుత్రుణ్ణి బ్రాహ్మణులు బ్రాహ్మణ కులానికి చెందిన వాడిగా స్వీకరిస్తారు. కాని క్షత్రియులు సమాన స్థాయిగల క్షత్రియులుగా స్వీకరించరు.

'లలిత విస్తార' అనే గ్రంథం బోధిసత్వులు చండాల, రథకార, వేణుకార, కుక్కస వంటి తక్కువ కులాల్లో జనించారని పేర్కొంది. బ్రాహ్మణులు, క్షత్రియులు అను రెండు వర్ణాల్లోనే బోధిసత్వులు జన్మిస్తారని అందులో పేర్కొన బడింది. ఆరోజుల్లో గురువులుగా బ్రాహ్మణ లేదా క్షత్రియ పండితులనే అంగీకరించేవారు. బుద్ధుడు జన్మించే కాలానికి క్షత్రియ గురువుల్నే పండితులుగా అంగీకరిస్తున్నారు. అందువలన క్షత్రియ వర్ణంలోనే బుద్ధుడు జన్మించాలను కొన్నట్లు మరో కథ వలన తెలుస్తుంది. ఒక జాతక కథ ప్రకారం ప్రతిభ వున్నవాడు తన కులాన్ని పట్టించుకోడు. తన ప్రతిభతోనే ముందుకువెళతాడు. వ్యక్తి సామర్థ్యం అతని ప్రవర్తన, ప్రజ్ఞపై ఆధారపడి వుంటుంది.

జాతక కథల్లో కొన్ని బుద్ధుని వ్యక్తిత్వానికి భిన్న మైన కథలున్నాయి' అవి బుద్ధుని కుల నిర్మూలనా వాదాన్ని భేదిస్తున్నాయి. బుద్ధుని మీద అనుకూలంగా ప్రతికూలంగా జరిగినంత చర్చ మరే చారిత్రక వ్యక్తిమీద జరగలేదు. బ్రాహ్మణ వాదులకు మూలమైన కులం పునాదిని కూల్చే బుద్ధుని ప్రయత్నం, హిందూ సమాజాన్ని కుదిపి వేసింది. అందుకే బుద్ధుని మీద కూడా అనేక కల్పిత కథలు అల్లి ప్రచారం చేశారు. బ్రాహ్మణ వాదుల్లో వున్న ప్రత్యేకత ఏమిటంటే, వారు తమ వాదం కంటే కూడా ప్రత్యర్థుల వాదాన్ని బ్రాహ్మణీకరించడంలో ఒక వ్యూహం ప్రకారం శ్రద్ధ తీసుకొంటారు. ఎదురు లేకుండ వారిని ధ్వంసం చేసే వ్యక్తిత్వం ఎదిగితే ఆవ్యక్తిత్వాన్ని సొంతం చేసుకోవడం కోసం ముందు ఆ వ్యక్తిత్వానికి లోబడి, ఆరాధించి లొంగ దీసుకొని, తరువాత తమ అవతారాల్లో కలుపుకొంటారు. బ్రతికున్న

కాలంలో ఆ వ్యక్తిత్వం వీరికి లోబడదు కాబట్టి, మరణించిన వెంటనే ఆ వ్యక్తిత్వాన్ని చుట్టుముట్టి అవతారం చేసి ఆవ్యక్తిత్వానికున్న ప్రత్యేకతను తొలగిస్తారు.

ద్వేషం, క్రౌర్యం, కక్ష వాళ్ళ నిత్య కృత్యం. ప్రతి అవతారం ఎవరినో సర్జించడానికే జనించింది. ఆ నిర్జింపబడిన వాళ్ళు ఎవరోకాదు. వాళ్ళు ఆనాటి దళిత నాయకులే. రావణాసురుడు ద్రావిడ నాయకుడు, బలి చక్రవర్తి దళిత రాజు వాలి గిరిజన రాజు. ఇలా అనార్యులలో ప్రసిద్ధి చెందిన వారిని చంపడమే ధ్యేయంగా వైదిక దేవుళ్ళు వ్యవహరిస్తే. బుద్ధుడు అందుకు భిన్నంగా ఒక మనిషి మరొక మనిషి చంపడం అనే అంశాన్నే కాక ఒక జీవి మరొక జీవిని చంపడం హింసిచడాన్ని నిరసించాడు. ఈ ధర్మమే కులాధిపత్యనిర్మూలనకు మూలభూతమైన సిద్ధాంతమైంది. బుద్ధుడు తన వ్యక్తిత్వాన్ని ప్రేమతో సౌజన్యంతో అభివృద్ధి చేసుకొన్నాడు. తన అనుయాయులు తన మార్గంలో నడవడానికి సంబంధించిన నియమావళిని స్పష్టంగా సూత్రీకరించాడు. బుద్ధుని ధర్మచక్రం కులాతీతమైంది. మానవతా పూర్ణమైంది. బౌద్ధంలోతైన జీవనవ్యవస్థ కలిగిన వుద్యమం అందులో జీవితం, సంఘం, మానవత్వం పెనవేసుకొని నడచాయి. కులం అనేది పునాది నుండి హిందువులు నిర్మించారు కాబట్టి, బౌద్ధం సామాజిక వ్యవస్థను మొత్తంగా పునర్నిర్మించే ప్రయత్నంచేసింది. బౌద్ధానికి వున్న ఆయువుపట్టు ఆచరణసూత్రం ఆచరణలో ప్రబలమైన శక్తిగా మారుతుంది. బుద్ధుడు ముందు ఏఅంతరాలు లేని మానవసమాజాన్ని ఆవిష్కరించడంకోసం ఆయన కొత్త సామాజిక నిర్మాణానికి ఆచరణాత్మకమైన కార్యక్రమాన్ని ప్రతిపాదించాడు. సంఘం అంటే కులరహిత సంఘమే. అలాగేధర్మం అంటే కులరహిత ధర్మమే అప్పటిహిందూ ధర్మసూత్రాలన్ని కులం పునాదులను గట్టి పరచడానికి వ్రాసుకొన్నట్టివే. అయితే బౌద్ధం మానవధర్మం ద్వారా ప్రత్యామ్నాయాన్ని ప్రతిపాదించగలిగింది. బుద్ధుడు హిందూదేవుళ్ళకు ప్రత్యామ్నాయం కాగలిగాడు. హిందూదేవుళ్ళు హంతకులు. బుద్ధుడు అహింసామూర్తి. బౌద్ధంలో కూడ కులంజొరబడిన సందర్భాలు వున్నాయి. అయితే అది హిందూవాదుల కుతంత్ర వలన జరిగిందని చెప్పవచ్చును.

బౌద్ధ దర్శనంలోని అంతస్సూత్రం నిర్మూలనమే. అందుకే బౌద్ధాన్ని కులనిర్మూలనా దర్శనం అనవచ్చును. డా॥ బి. ఆర్. అంబేడ్కర్ అందుకే కులనిర్మూలనను సాధించడంకోసం బౌద్ధధర్మ దీక్షను పొందారు. నేను హిందువుగా పుట్టినా, హిందువుగా మరణించనని ఆయన తాత్వికంగా చెప్పారు. కులనిర్మూలనా వాదాన్ని విజయవంతం చేయడానికి అంబేడ్కర్ బౌద్ధదర్శనాన్ని కులనిర్మూలనా దిశగా మరింత శక్తివంతంచేసి 'బౌద్ధధమ్మ' అనే పేరున ఆధునికయుగానికి అందించారు.

ఆ బౌద్ధ ధర్మమార్గమే
నూతన సమాజ నిర్మాణానికి ఆయువు.

అశోకుని బౌద్ధదర్శనం

మౌర్యసామ్రాజ్యంలో బౌద్ధం ఒక దార్శనిక విప్లవాన్ని రగిలించింది. మౌర్యులు తమ పరిపాలనను, జీవితాన్ని, ఆచరణను పెనవేసుకు నడిపారు. అందునా అశోకుడు బౌద్ధ జీవన శిల్పంగా చరిత్రలో నిలిచిపోయాడు. ఈ యుగం భారత ఉపఖండ చరిత్రలో నూత్న అధ్యాయాన్ని తెరిచింది. రక్త స్రవంతులకు ఆనకట్టలువేసి మానవ దర్శనాన్ని విస్తృత పరచింది.

అలెగ్జాండర్ భారత ఉపఖండంపై దండెత్తి తిరిగి వెళ్ళిన తరువాత భారతదేశం మొట్ట మొదటిసారిగా సమైక్యం చెందింది. ఇది క్రీ. పూ. సుమారు 317 నుండి 293వరకు మౌర్యవంశస్థాపకుడు చంద్రగుప్తుని వలన వేయబడింది. అర్థశాస్త్ర రచయితగా చెప్పబడిన కౌటిల్యుడు చంద్ర గుప్తుని మంత్రిగా వున్నాడు. చరిత్రలో యీ గొప్పతనమంతా హిందూ చరిత్రకారులు ఆయనకే ఆపాదించారు. సిరియానుండి చంద్రగుప్తుని ఆస్థానానికి పంపబడిన మెగస్తనీసు రచనలు గ్రీకుదేశంలో లభించాయి. ఇవి ఆనాటి చరిత్ర అధ్యయనానికి బాగా ఉపకరించాయి.

అశోకుని కాలంలో మౌర్యవంశ వైభవం ఉన్నత శిఖరాలనందుకొంది. భారతదేశ చరిత్రలో మొట్టమొదటి సారిగా బలమైన కేంద్రప్రభుత్వాన్ని నిర్మించటంలో అశోకుడు విజయం సాధించాడు. ఆసియాఖండం అంతటిలో మౌర్యవంశం కాలువలు, రహదారులు నిర్మించింది. ఇది బౌద్ధధర్మ వ్యాప్తికి కూడా ఉపకరించింది. అశోకుడు చెక్కించిన అనేక శిలాశాసనాలపైన ఆయా ప్రాంతీయభాషలలో పాలనా శాసనాలతోపాటు బౌద్ధధర్మం కూడా పెనవేసుకు పోయింది. అచర్య ఆ తరువాత వచ్చిన భారతీయ పాలకులకు మార్గదర్శకమైంది. రాజంటే క్రూరంగా ప్రజలను అణచివేసే స్వభావం కలవాడు కాదని, రాజు ధార్మికశక్తి కలిగివుండాలని ప్రవచించి అశోకుడు ఆర్యరాజులకు భిన్న సంస్కృతిని నెలకొల్పాడు.

అశోకుడు బుద్ధుని బోధనల్లో రెండు ముఖ్యమైన అంశాలను అధ్యయనం చేశాడు. ఒకటి మానవ చైతన్యాన్ని పునరుజ్జీవింప చేయటం, రెండవది మానవ సమాజాన్ని పునర్నిర్మించటం. పాళీసూత్రాలలో బుద్ధుడు మానవ చైతన్యాన్ని పునర్జీవింపచేసే అంశాలకు ఎక్కువ ప్రాధాన్యం యిచ్చినట్లు చెప్పబడింది. బుద్ధుడు తన బోధనల్లో అప్పటికున్న సమాజాన్ని పునర్నిర్మించే సూత్రాలమీద ఎక్కువ నొక్కు పెట్టాడు. ఆయన బోధనల్లో రాజ్యపాలకునికి కావలసిన ప్రజాశ్రేయో వ్యక్తిత్వాల రూపకల్పన గురించి చెప్పబడింది. రాజు వ్యక్తిత్వ రూపకల్పననుకూడా ఆయన మాత్మ దృక్పథంతో కావించాడు. బౌద్ధ సామాజిక స్వరూపాన్ని ఆయన తాత్వికంగా బోధించాడు. మానవ బౌద్ధిక అనారోగ్యాన్ని బాగుచేయటానికి సంబంధించిన బుద్ధబోధన ఒక సామాజిక ఔషధమని అశోకుడు భావించాడు.

అశోకుడు మానవతా పూర్ణమైన బుద్ధుని బోధనలనుండి తన వ్యక్తిత్వాన్ని సంతరించుకొన్నాడు. ఆయన బుద్ధబోధనలను సమకాలీనంగా మలిచాడు. బుద్ధుని బోధనలలోని పరిణామశీలత అశోకునికేకాక ఆయా సమకాలీన దార్శనికులకు ఆయాకాలాల్లో సమాజానికి అన్వయించే పాలభాన్ని కలిగించింది. బౌద్ధ దర్శనం నుండి అశోకుడు సుగుణమైనదానిని దర్శనంగా సద్గుణ శూన్యమైన దానిని చెడుగా గుర్తించాడు. కాని మంచి చేయాటాన్ని కష్టంగాను, చెడు చేయటాన్ని సులభంగాను భావించాడు. అందువల్ల రాజ్యం పట్టాన్ని మంచిని కలిగించటానికి చేయాలని రాజ్యం ప్రజలకు సంతోషాన్ని సమకూర్చాలని భావించాడు.

For king Asoka, law indentities itseif with good (sadhu)· evil is a lack of virtue (apunna). But is difficult to accomplish, while evil is easy to do. For this reason the state must assume the task of making law, or good, respected. The state must bring happiness to its subjects. " 1

రాజ్యవిధి నిర్వహణనేది చట్టానికంటే బలమైన నైతిక శక్తిగా అశోకునిచేత గుర్తించబడింది. రాజులకు వారిపాలనా యంత్రాంగాన్ని రెండు సరైన సిద్ధాంతాలను అశోకుడు అందించాడు. మొదటిది ప్రజలను బాధించి కాకుండా రంజింపజేసి వారిలో పరివర్తన తీసుకురావడం, పాలితుల శరీరాలను పీడించడంవలన ఏ ధర్మాన్ని బోధించలేము. వారి మనస్సులను జయించటం ద్వారానే అదిసాధ్యం. నైతిక పరివర్తన అనేది బుద్ధికి హృదయానికి సంబంధించిందికాదు. మనస్సు బుద్ధిపై సాధించే విజయం దేహం ప్రసాదించే విజయంకంటే విలువైంది.

రెండవ సిద్ధాంతం ఏమిటంటే నిజమైన పాలన హృదయాలకు సంబంధించింది కాని భౌతిక రాజ్యానికి సంబంధించిందికాదు అనేది ఈ విధంగా అశోకుడు, జీవితంలో ప్రతి దశలోను నైతిక విలువలను ఆదేశ సూత్రాలుగా ప్రతిష్ఠించాడు. జీవిత నిత్య కృత్యాలను రాజకీయాలను తాత్వికంగా రూపొందించగలిగాడు.

"Ashoka tried to instal Morality as the governing principle force in every sphere of life, and to spiritualize politics and indeed all life's activities. His new ideals and dootines express themselves in a new language, a variety of terms invented by him to indicate the new measures and institutions in which these had materialised."2

అశోకుని నూతన భావాలు సిద్ధాంతాలు ఆయన అత్యాధునికంగా అన్వేషించిన భాషలో బోధించబడ్డాయి. వానితోపాటు ఆయన రూపొందించిన కొన్ని ప్రమాణాలు సంస్థలద్వారా ఆచరణీకృతమయ్యాయి. అశో

1, INDIAN HAJIME NAKAMURA PAGE-94
Motilal Banarsidass Publishers private Limited, DELHI 1989

2. Asoka - RadnaKumud Mookerji
Moti al Bonarsidass Publishers private LTD, Delhi.
Page-74 - 1995

కుడు బౌద్ధతత్వాన్ని ప్రచారం చేయడానికి కనిపెట్టిన పదాల్లో, ధర్మమహా, ధర్మయాత్ర, ధర్మలిపి, ధర్మనియమ, ధర్మశ్రావణ, ధర్మఘోష, ధర్మ స్థంభ, ధర్మసంబంధ, ధర్మ సంస్థవ, ధర్మసంవిభాగ, ధర్మానుగ్రహ, ధర్మ దాన, ధర్మమంగళ, ధర్మవిజయ అనేపదాలు ముఖ్యమైనవి. అంతవరకు పరిపాలన పదజాలంగావున్న హిందూ పారిభాషిక పదాలకు ప్రత్యామ్నాయంగా అశోకుడు – రూపొందించగలిగాడు. ధర్మంతోనే ప్రజ లను సంతోషంగా కాపాడాలని, రక్షించాలని, పాలించాలని అశోకుడు తన అభీష్టాన్ని పలుసందర్భాలల్లో వ్యక్తపరచాడు. అలాగే ప్రజలుకూడా ధర్మంపై ఆధారపడాలని ధర్మంపట్ల భక్తిగలిగి వుండాలని భావించాడు. సద్గుణ సంపన్నమైన నైతిక జీవనాన్ని అశోకుని శాసనాల్లో 'ధర్మ' అనే పేరుతో రూపొందించటం జరిగింది. ఈధర్మం సంకుచితమైన పరిధిలో కాకుండా విశ్వజనీనంగా అన్వయించడానికి అనువైనదిగానూ అన్ని సిద్ధాం తాల సారంగాను రూపొందించబడింది. అంతేగాక ఆనాటి అన్నిమతాలను. ఈ 'ధర్మబోధ' అధిగమించగలిగి ఒక నూత్న మార్గాన్ని నిర్దేశించ గలిగింది. ఇది చరిత్రలో ఆవిర్భవించిన మొట్టమొదటి విశ్వజనీనమైన సిద్ధాంతం. ఆదిమ జాతుల్లోకూడా అశోకుని ధర్మబోధ ప్రవహించడానికి కారణం ఆరేత్య తరమైన మానవధర్మం కావడమే. ఈ విషయమై చెబుతూ రాధాకుముద్ ముఖర్జీ తన 'అశోక' అనే గ్రంథంలో ఇలా పేర్కొన్నారు.

"We can now easily understand how the dharma propo- und equally among the wild tribes, the unsubducd borders of his empire, among all classes and ranks of society. Followers of different seets and denominations, males and Females house- holders and ascetics, among the civilised people's of Hellesistic kingdoms in the west"1

ఇంతేగాకుండా సెక్యులర్ భావరూప కల్పనకుకూడా అశోకుడుఆద్యుడు లాల్‌మన్‌జోషి అశోకుని సిద్ధాంతాల గురించి చెబుతూ స్వతంత్ర భారత దేశంలో సంక్షేమరాజ్యం లౌకికరాజ్యాల భావనలు అశోకుని ధర్మబోధనల నుండే జయించాయని అన్నారు. రాజకీయపాలన వీలైనంత స్వేచ్ఛా యుతంగా వుండాలంటే లౌకిక భావన అవసరం అన్నాడు. సంకుచిత

1 Ibid : page-176

సిద్ధాంతాలకు లోబడ వలసినట్లుగా బలవంత పెట్టకుండవుండే వ్యవస్థనుగూర్చి అశోకుని లౌకికతత్వం ప్రభోదిస్తుంది. అశోకుని రాచరిక వ్యవస్థ సంక్షేమ రాజ్య భావనకు మూలమైంది.

అశోకుడు తనధర్మానికి అనుగుణంగా భారతదేశమంతానూతన నిర్మాణానికి పూనుకొన్నాడు. ఆయన అనేక బౌద్ధ నగరాలు, స్థూపాలు, విహారాలు, స్తంభాలు, శిలాశాసనాలు నిర్మించాడు. దివ్యవదనుడు అశోకుని నిర్మాణాలను గూర్చి అతని శిష్యుడైన ఉపగుప్తునితో ఈ విధంగాచెప్పారు.

"Those places which were in habited by tne lord Buddha thosə I shall visit, worship, and mark with memorials for benefit of remote prosperity." 1

బుద్ధుడు విహరించిన ప్రదేశాల్లో నేను తిరిగి పూజించి, స్మృతిచిహ్నాలుగా ఆ ప్రదేశాల్ని చిరస్మరణీయాలుగా రూపొందిస్తానని అశోకుడు నిర్ణయం తీసుకున్నాడు. అశోకుడు రెండు బౌద్ధ నగరాలను నిర్మించాడు. కాశ్మీర్ ముఖ్యపట్టణమైన శ్రీనగరం అందులో ఒకటి. శ్రీనగరంలో 500 బౌద్ధాశ్రమాలు నిర్మించాడు. ఈ విధమైన సమాచారం కల్హనుడు రచించిన రాజతరంగిణి మనకందిస్తుంది. కల్హనునికి ముందే కాశ్మీర్‌ని అశోకుడు బౌద్ధానికి దానం చేశాడని YUANCHWANG పేర్కొన్నాడు. ఈ చైనా యాత్రికుడు వందకి పైగా కాశ్మీరులోని బౌద్ధవిహారాలను సందర్శించాడు.రెండవ బౌద్ధనగరంనేపాల్ లో వుంది. అశోకుని కుమార్తె చారుమతి, ఆమెభర్త దేవపాలుడు ఆనగరంలో స్థిరపడి బౌద్ధాశ్రమాన్ని నడిపించారు. దేవపట్నంలో అశోకుని సందర్శనానికి చిహ్నంగా నాలుగు స్థూపాలు నిర్మించబడ్డాయి. అశోకుడు నగర నిర్మాణంలో ఒకనూత్న పద్ధతిని అనుసరించాడు. అంతకంటే స్థూపనిర్మాణంలో విజ్ఞానం చూపించారు. ఆ స్థూపాలు పర్వత శిఖరాలంత ఎత్తువుండేవని ప్రజలు కథలు కథలుగా చెప్పుకొనేవారు. 'మొగిలిపుత్రిస్సా'ని అశోకుడు ఈవిధంగా ప్రశ్నించాడు 2బుద్ధుడు ప్రబోధించిన ధర్మసారం ఎంతవిస్తృతమైంది' అని అందుకు

1. The studies in the Buddhistic culture of India - Lalmani Joshi- page-363

2, Ashoka - RadhaKumudMookerji - Page - 79

ఆయన 84000 భాగాలుగా విభజింపవచ్చు అనిజవాబు చెప్పాడు. వెంటనే దీనికి గుర్తుగా 84వేల విహారాలను దేశవ్యాప్తంగా నిర్మిస్తానని వాగ్దానం చేశాడు అశోకుడు. ఈ ఎనభై నాలుగువేల విహారాలనుగూర్చి పాహియాన్‌కథ విభిన్నంగావుంది. బుద్ధుని మరణానంతరం ఆయనకు చిహ్నంగా ఆయన అస్తికలపై నిర్మించబడిన ఎనిమిది స్థూపాలను అధిగమించడానికి ఈ ఎనభై నాలుగువేల విహారాలను అశోకుడు కట్టించాడని, ఈ అస్థికలు ద్రోణ అనే బ్రాహ్మణునిచేత పంచబడటం అశోకునికి యిష్టంలేదని అందుకే అశోకుడు ఈ నిర్ణయాన్ని తీసుకున్నాడని పాహియాన్ వివరించాడు. అశోకుడు ఏక శిలాస్తంభాలు నిర్మించటంలో కూడా చాలా గొప్పవాడు. పాహియాన్ ఇటువంటివి ఆరుస్తంభాలు గుర్తించాడు. వాటిలో రెండు శ్రావస్తిలోని జీతవన విహార ముఖద్వారంలో చూశాడు. మరొకటి సంకాస్య (Sankasya) లో వుంది. ఈస్తంభం ఏబదిక్యూబిట్స్ ఎత్తువుంది. ఈ స్తంభంపైన సింహం చెక్కబడివుంది. బుద్ధుని నాలుగు చిత్రాలుకూడా ఈ స్తంభంపైన చెక్కబడ్డాయి. పాహియాను కుశనగరంనుండి వైశాలికి వెళ్ళే మార్గమధ్యంలో నాలుగవస్తంభాన్ని కనుగొన్నాడు. ఐదవది పాటలీపుత్రంలోను, ఆరవది అదేప్రాంతంలోను కనుగొన్నాడు. ఈ స్తంభాలు ముప్పది అడుగులకు తగ్గకుండా పైన సింహం చెక్కబడివున్నాయి.

యువాన్‌చాంగ్ Yuanchwang పదిహేను స్తంభాలు గుర్తించాడు. వాటిలో ఐదారు ఇప్పటికీ గుర్తింపబడుతున్నాయ్. సంకస్స (Sankassa) లోని స్తంభం వంకాయరంగులో చాలాదృఢంగావుండి శిఖరాన గర్జిస్తున్న సింహంతో విలసిల్లుతూవుంది. శ్రావస్తిలోని జీతవన విహారంలోని స్తంభాలను కూడా ఆయన గుర్తించాడు. కపిలవస్తు దగ్గరలో ఒకస్తంభంవుంది. దానిపై సింహాలు చెక్కబడి వున్నాయి. కనకముని రూపములోవున్న బుద్ధుడి బొమ్మలు చెక్కబడిన మరొక స్తంభం కపిలవస్తు దగ్గరలోనేవుంది. బుద్ధుడు చనిపోవటానికి గల కారణాలుకూడా ఈ స్తంభంపైన చెక్కబడివున్నాయి. లుంబినీలోవున్న స్తంభంపైన గుఱ్ఱంబొమ్మ చెక్కబడివుంది. ఐతే యిది యువాన్‌చాంగ్ సందర్శించే సమయానికే శిధిలావస్థలోవుంది. కుశీనారా స్తంభంమీద బుద్ధుడు చనిపోవటానికి గల కారణాలు చెక్కబడి వున్నాయని ప్రతీతి. సారనాథ్‌కు వెళ్ళేదారిలోవున్న స్తంభం అతుకుపచ్చ

చలువరాతితో నిర్మించబడివుంది. కుశీనారలోని మరో స్తంభం బుద్ధుని అవశేషాల గురించిన కథకలిగి వుందని ప్రతీతి. బుద్ధునికి జ్ఞానోదయం కలిగిన తరువాత మొదటిబోధ సారానాథ్‌లో చేసినదానికి చిహ్నంగా సారనాథ్‌లో 70అడుగులఎత్తుగల కాంతివంతమయినస్తంభంనిర్మించబడివుంది.

మహాసాల స్థూపానికి ముందుభాగాన శిఖరాన పులిని కలిగివున్న స్తంభంవుంది. వైశాలిలోని స్తంభం ఏబది అడుగుల ఎత్తులో శిఖరాన సింహం గర్జిస్తుంది. ఈ స్తంభంతోపాటు బాక్రావద్ద స్తంభాన్ని కాన్నింగ్ హామ్ (CANNING HAM) మొట్టమొదటిసారిగా కనుగొన్నాడు. పాటలీ పుత్రంలోని రెండవ స్తంభం పదిఅడుగుల ఎత్తులోనే వుంది. రాజగృహ లోని స్తంభంమాత్రం యాభైఅడుగుల ఎత్తులో ఒక ఏనుగును శిఖరా[illegible] కలిగివుంది.

ఈ స్తంభాలు బౌద్ధసంస్కృతిని ప్రదీప్తం చేయటమేగాక హిందూ వైదిక వ్యవస్థకు ప్రత్యామ్నాయంగా నిలిచాయి. బౌద్ధచరిత్రకు ఇవి సాక్ష్య భూతాలయ్యాయి. ఈ స్థూపాలు బౌద్ధ శిల్పకళా వైదుష్యానికి నిర్మాణ చాతుర్యానికి మానవ దర్శన ప్రచారానికి గుర్తులుగా నిలిచాయి.

అశోకుని వ్యక్తిగత మతంగా బౌద్ధాన్ని ప్రకటించుకున్నాడు. దీని[illegible] అతని రాజశాసనాలు ఆధారాలుగా వున్నాయి. బౌద్ధాన్ని పాటిస్తూ అశోకుడు తన జీవితశైలిలో అనేక మార్పులు తెచ్చుకొన్నాడు. బౌద్ధమతానికి సంబం ధించిన ధర్మక్షేత్రాలను సందర్శించటం, జంతువులను రక్షించటం, రాజ ప్రసాదంలో జంతుబలి నిర్మూలనా శాసనాలను రూపొందించటం, జంతు వులను బాధించే ఎటువంటి వినోదక్రీడలు జరగకుండా గట్టిబందోబస్తు చేయటం, బౌద్ధమతానికి సంబంధించిన పవిత్రమైన స్థలాలను కాపాడటం, బుద్ధుని జనన మరణదినాలు మరియు ఇతరము ముఖ్యమైన దినాలను అ[illegible] కారిక శెలవుదినాలుగా ప్రకటించటం, సంఘప్రయోజనాల నిమిత్తం ధర్మ మహామాత్రలను నిర్మించటంవంటి కార్యాలను అశోకుడు నిర్వర్తించాడు.

అశోకుడు రాజశాసనాల్లో ఏనుగుబొమ్మను చెక్కించటం అనేదానిని ప్రారంభించాడు. రాజప్రసాదంలో మాంసాహారం తినకూడదని శాసనం కూడా చేశాడు. అయితే ఆచరణలో ఇది సాధ్యంకాలేదని ఒకవాదంవుంది.

"It may be noted that he did not become an absolute Vegetarian even after his conversion; His meat diet is limited to the flesh of antelopes and peacocks even in 258 B.C, some six years after his conversion, It is important to note that according to Buddhaghosa.1

రాధాకుముద్‌ముఖర్జీ ఈవిషయాన్ని సి.డి. చటర్జీనుండి తీసుకున్నారు. ఏమైనా ఒక చక్రవర్తి అహింసను పాటించటానికి తీవ్రమైన ప్రయత్నంచేసి దీర్ఘకాలికంగా లక్ష్యాన్ని చేరి వుండవచ్చని ఈ వ్యాఖ్యతెలుపుతుంది. అశోకుడు ఏఏదశల్లో బౌద్ధాన్ని ఆచరించాడనే దాన్ని గూర్చి భిన్నవాదాలున్నాయి. రొమిల్లాథాపర్ ఈ విషయాన్ని సమీక్షిస్తూ తన ప్రసిద్ధగ్రంథం "అశోక అండ్ ద డిక్లైన్ ఆఫ్ ది మౌర్యాస్" అనే గ్రంథంలో ఇలా అన్నారు.

"Many views hawe been expressed on the exact nature of Asoka's interpretation of Buddhism some historians are of the opinion that he actually become a buddhist monk for a short period of his life. others believe that he was a bhikkhugatika, I. E. an intermediate positive between an upasaka and a bhikku. The bhikkhugatika was a house holder who for certain periods would live in a monastry, a system permited by Buddhism, This has in turn led to a controversy over the term sangham upagata used by the king on his edicts, If he did become a monk for a short periord. Then it would naturally refer to this period. If, however he was never more than a lay-follower, then his approaching the sangha might be for instruction or aid in religios matters and not necessarily as a temporary monk. It has also been suggested that Ashoka was the ecclesiastical head of the samgha, but this suggestion remains unproven. Ashoka's political position was so strong that the sangha would have welcomed his active interest especially as he was personally a believer. But it is clear that he did not regard himself as the ecclesiastical head, despite his ordinances to the sangha from the fact that he was not responsible for summoning and directing the work of so important on institution to Buddhism as the Third Buddhist Council held at pataliputra." 2

---

1. Ashoka - RadhaKumudMookherji page v 26.
2. AshoKa And the Decline of ihe Maury as page 48

అశోకుడు బౌద్ధానికి ఇచ్చిన వ్యాఖ్యానాన్ని గురించి అనేక సమీక్షలు జరిగినాయి. తన జీవితంలో కొంత కాలం పాటు అశోకుడు యదార్థంగ బౌద్ధ భిక్షువైనాడని కొందరు చరిత్రకారుల అభిప్రాయం. మరి కొందరి అభిప్రాయంలో అతనిది భిక్కుగటిక దశ అంటే ఉపాసక భిక్కు దశలకు మధ్యదశ - గృహస్థాశ్రమంలో ఉంటూ కొన్ని సమయాలలో భిక్కుగటిక విహారములో నివశించేవాడు. ఇది బౌద్ధం సమ్మతించిన పద్ధతే. ఈ అంశం శాసనాలలో అశోకుడు వాడిన 'సంఘం ఉపాగతే" అన్న వాక్యాన్ని గూర్చిన వివాదానికి కారణమైన కొంత కాలం పాటు బౌద్ధ భిక్షువు అయినట్లయితే ఆ సంఘటనకు సంబంధించినదే ఆవాక్యం అయివుండవలె. అతడెన్నడూ ఉపాసనకు భిన్నంగా లేక పోతే సంఘాన్ని చేరటం కేవలం ఉపదేశార్థం అయివుండవలె. లేదా తాత్కాలిక బౌద్ధ భిక్షువుగా మత విషయాలలో సహ యార్థయై సంఘాన్ని చేరి ఉండవలె. అశోకుడు సంఘానికి మతాధిపతి అయి నాడని కొందరు సూచిస్తారు. కాని అందుకు ఋజువులేదు. రాజకీయంగా బలమైన స్థానం ఆక్రమించి ఉన్నందున వ్యక్తిగతంగా బౌద్ధంలో విశ్వాస మున్న వాడైనందున క్రియాశీలమైన అతని ఆసక్తిని బౌద్ధ సంఘం హర్షించి ఉంటుంది. సంఘానికి శాసనాలు జారీచేసినప్పటికి పాటలీపుత్రంలో మూడవ బౌద్ధ సంగీతిని సమావేశ పరచినప్పటికీ దానికార్యక్రమాన్ని నిర్వహించే ముఖ్య బాధ్యతను వహించనందున అశోకుడు తనను సంఘమతాధిపతిగా పరిగణించుకోలేదని స్పష్టమవుతుంది, అని రొమిల్లాథాపర్ అన్నారు. అయితే అశోకుని బౌద్ధ ధర్మ దీక్షగురించి ఆయనే స్వయంగా బౌద్ధ సంఘానికి నేను నిబద్ధంగా వున్నానని చెప్పుకున్నాడు. తనకుమారుడు, కుమార్తె సంఘంలో ప్రత్యక్షంగా పనిచేశారు. ఇన్ని చారిత్రకాధారాలులభ్యమవుతున్నా అశోకుడు బౌద్ధుడు కాదని బ్రాహ్మణ మతస్థుడైన హిందువే అని వాదించారు. టిబెటన్ చరిత్ర కారుడైన తారానాధుడు అశోకుడు తాంత్రిక బౌద్ధుడని వ్రాశాడు. కొందరు అశోకుని ధమ్మ బౌద్ధ హిందూమతసారమని, కొందరు కాదు హిందూమత ప్రత్యామ్నాయమని వాదించారు. రొమిల్లాథాపర్ ఈ వాదాలను సమీక్షిస్తూ "అనుకూలమూ, ఆచరణీయమునై నైతికంగా ఉన్నతమైన జీవిత విధానాన్ని, సూచించడానికి చేసిన ప్రయత్నమే అశోకుని ధమ్మలోని సారాంశం అని చెప్పడం జరిగింది. అశోకుడు కొంత రాజీ విధానాన్ని అను

సరించాడని రొమిల్లాథాపర్ అభిప్రాయ పడటం జరిగింది. అశోకుని ధమ్మ ఎలా రూపొందింది అని చెప్పడానికి రొమిల్లాథాపర్ చాలా చర్చగావించింది. ఒక యుద్ధ కాంక్ష గలిగిన రాకుమారుడు, ఒక ధర్మ ప్రబోధకుడైన ప్రభువుగా మారిన సందర్భాన్ని రొమిల్లాథాపర్ ఇలా వర్ణించారు. "అశోకుని మతాసక్తుల స్వభావగుణాలను నిర్ణయించటం కష్టం. అతడు మతంలో ఆసక్తి కలవాడనడంలో సందేహంలేదు. కాని చివరి రోజులవరకు మతాచారాల ననుసరించినట్లు కనిపించదు. కొంతకాలం భిక్షుక దుస్తులు ధరించినాడా లేదా అనే అంశానికి అంత ప్రాముఖ్యం ఇవ్వనక్కర్లేదు. యవ్వనంలో వ్యతిరేకించిన వారినందరినీ ప్రతిఘటించి రాజు కావాలన్న అతని నిర్ణయం వల్ల అతడొక అసాధారణ రాజ్యకాంక్షగల రాకుమారునిగా కన్పిస్తాడు. బౌద్ధమత స్వీకారం హఠాత్పరిణామంగా తరచూ చెపుతూ ఉంటారు. అదే నిజమయితే బౌద్ధమత స్వీకారం వల్ల పూర్వదశకు పూర్తి విరుద్ధంగా తయారయి వుండేవాడు. ఏపనయినా సగం చేసి ఊరుకోవడం అతని లక్ష్యంకాదు. భిక్షువుకావాలని సంకల్పించి ఉంటే రాజ్యం పరిత్యాగం చేసి మఠంలోనే చేరి ఉండేవాడు. ఆశ్రమ స్వీకార కాంక్షకు పరిపాలనా బాధ్యతకు మధ్య అశోకుని మనసులో రేగిన సంఘర్షణను గురించి పెద్దగా చర్చసాగింది. కాని ఆ సంఘర్షణకు స్పష్టమైన నిదర్శనం ఎక్కడా కన్పించదు.

వాస్తవానికి అటువంటి దశ ఉన్నట్లయితే అది హఠాత్తుగా వచ్చిన మానసిక ఆందోళనా ఫలితం కానేకాదు. యువరాకుమారుడిగా తీవ్ర కాంక్షతో సింహాసనంకోసం పోరాడినప్పుడు సైతం అశోకుని మనసులో ఆ సంఘర్షణ ఉండి ఉండవలె. కాని దీనిని సంఘర్షణ అనడం కంటె సందిగ్ధావస్థ అనటం సమ్మతంగా ఉంటుంది. ఒకవైపు వ్యక్తిగా తనకు తన బౌద్ధానికి గల సంబంధాన్ని పరిశీలించాడు. ఇక మరొక వైపు మౌర్యసామ్రాజ్యాధిపతిగా బౌద్ధాన్ని కేవలం బుద్ధుడు బోధించిన మతతత్వంగా కాక సాంఘిక పరమైన మేధా శక్తిగా తన భావాలకు సహాయకారిగా బౌద్ధంలోని కొన్ని అంశాలను పరిశీలింపగలిగినాడనేది స్పష్టం. ఈ సందిగ్ధ పరిస్థితికి సమాధానంగా అశోకుని ధమ్మ విధానం రూపొందింది."1

1, అదే పుస్తకం 19వ పేజీ

బుద్ధుడు రాజ్యాన్ని కుటుంబాన్ని వదిలి సాధించిన జ్ఞానాన్ని రాజ్యానికి, కుటుంబానికి ఆచరణ యోగ్యంగా మలచటంలోని అశోకుని ఆచరణాత్మక నైపుణ్యం ఆధారపడివుంది. రొమిల్లాథాపర్ అన్నట్లు అది సందిగ్ధావస్థ కాదు. సమకాలీన సమన్వయ ధోరణి, ఇదే దార్శనికునికి వుండవలసిన చారిత్రక దృష్టి. అది అశోకుడు సాధించాడు.

అశోకుడు మతపరమైన జంతుబలుల విషయంలోనే బాగా పట్టుబట్టాడు

ఇద్దాన కించి జీవం-అరభి త్వాన ప్రజా
హితవ్యం నహో సమాజో కత్తవ్యో

ఏ ప్రాణిని ఇక్కడ చంపరాదు. బలి ఇవ్వరాదు. ఏ సమావేశమూ జరుపరాదు. ఈలాటి శాసనాలు చేయడం ద్వారా అమాన వైదిక మత విధానమైన బలికి ఆనకట్ట వేశాడు.

సహజాహారంగా జంతువులను తినే అలవాటు మీద నిషేధం ఆపన పట్టు పట్టినట్లులేదు. రొమిల్లాథాపర్ ఈ విషయమై "కాబట్టి నిషేధం మత సంబధమైన జంతు బలుల మీద అని స్పష్టమౌతున్నది. భోజనానికి జంతు వధను నిషేధించినట్లైతే, ఆ అలవాటును రాజే ముందుగా మాని వుండేవాడు." అని అన్నారు. దీన్ని బట్టి మానవ సంబంధమైన బలిని అశోకుడు ఎదుర్కోవడం, ఆహార విషయంలో పట్టు విడుపులతో ఉండడం. ఒక సామ్రాట్ ఆచరణాత్మకంగా ప్రజలను పాలించే క్రమంలో ధర్మాలను, నియమాలను చట్టాలను అమలు జరుపవలసిన తీరులో మార్పులను గమనించ గలిగిన నేర్పును ఇక్కడ అశోకుడు ప్రదర్శించాడు.

హిందూ సమాజ మౌలిక స్వభావాన్ని మార్చడానికి అశోకుడు చేసిన ప్రయత్నాలను ఆచరణలో ఎంతవరకు అనుసరణీయమో ఆయన బేరీజు వేసుకుని వాటిని నిరంతరం బోధనలద్వారా, చట్టాల ద్వారా ప్రజల్లోకి తీసుకు వెళ్ళాడు.

అయితే ఆయన ఇతర మతాలను హింసించలేదు. బ్రాహ్మణులను ఆయన సిద్ధాంత పరంగా మార్చాలని చూశాడు. కాని వర్ణ ద్వేషాన్ని ప్రకటించలేదు. ధమ్మ పరిణామంలో ఎఱగో శిలాశాసనం చాలా ముఖ్యమైంది.

ఆ శాసనల ఇలావుంది

"త అజ్జ దేవానాం పియస్స ప్రియదర్శినో రాజ్ఞో
ధర్మ చరణేన భేరీ ఘోషో అహో ఘోషో
విమాన దర్శణచ అగ్గి ఖంధానిచ అఞ్ఞానిచ
దిల్వాని రూపాని దశ్చయి త్వాజనం"[1]

కాని నేడు దేవానాం ప్రియదర్శి రాజు పక్షాన ధర్మాచరణ ఫలితంగా భేరీఘోష ధర్మఘోషగా మారింది. విమానహస్తి అగ్నిఖండాది దివ్యరూపాలు ప్రజలకు ప్రదర్శితమౌతున్నాయి.

ఈశాసనాన్ని బట్టి భేరీఘోష ధర్మఘోషగా మారింది. భండార్కర్ అన్నట్లు— యుద్ధానికిగాని ప్రకటనలకుగాని లేదా ప్రజలకు ఒక దృశ్యాన్ని ప్రకటించడానికి గాని ముందు భేరి ప్రయోగించేవారు. అశోకుడు పవిత్ర జీవితం ప్రారంభించాడు. కాపున భేరీ వాయించటం యుద్ధానికి పిలుపు కాదు. కొన్ని దివ్య దృశ్యాలను వీక్షించడానికి ప్రజలకు పిలుపు ఇదీ. ప్రజలలో ధర్మతత్పరతను పెంచే గుణం ఈ దృశ్యాలకు ఉన్నందున ఆఢంకా ధర్మఘోష అయినది."

నిజానికి యుద్ధభేరి ధర్మభేరిగా రూపొంది భారతీయ జీవన వ్యవస్థనే నూత్న జవజీవాలలో మార్చింది. "యుద్ధం క్షత్రియధర్మం" అని వైదిక మతం బోధించి రక్తపాతానికి ఉసిగొల్పింది. యుద్ధ భూమినిక వీర మరణం సహజమని బోధించి సమాజానికి ఉపకరించవలసిన యువకుల బుద్ధి బలాన్ని దెబ్బతీసి కేవలం కండబలానికి హిందూ మత ప్రాధాన్యం ఇచ్చింది. అందుకే వేయి సంవత్సరాల్లో ఒక్క వివేకవంతుడు కూడా హిందువుల్లో పుట్టలేదు.

భారత ఉపఖండంలో బుద్ధుని తరువాత అశోకుడు, ఆ తరువాత అంబేద్కరే నూత్న మార్గ ప్రవర్తకులయ్యారు.

---

1. అదే పుస్తకం పేజీ-164

హిందూ ధర్మానికి భిన్నమైన ధర్మాలను అశోకుడు శ్రద్ధగా అధ్యయనం చేశాడు. అశోకుడు అజీవకులతో మైత్రి కలిగి వున్నట్టు వారికి బరాబర్ కొండలు దానం చేసినట్టు కూడా తెలుస్తుంది. మహారాణి గురువు అజీవక మహర్షి అని స్పష్టమౌతుంది. 'పింగళివత్స' అనే అజీవకుడు అశోకుని గొప్పతనాన్ని చాటినట్లు తెలుస్తుంది. బ్రాహ్మణుల పట్ల అజీవకుల పట్ల శ్రద్ధతో ధర్మ మహామాత్యులు కృషి చేయాలని ఏడోస్థంభశాసనంలో చాటినట్లు రొమిల్లాథాపర్ చెప్పారు.

అశోకుడు రక్తద్వారాలు ఎప్పుడైతే మూశాడో ఆయనతో విముక్తి ద్వారాలు అప్పుడే తెరుచుకున్నాయి. ఆధిపత్యం కోసం మానవ హననం చేసే రక్తస్రవంతుల నుండి వైదిక వాదం పుట్టింది. దాని పునాదులు తెలుసుకొన్న అశోకుడు బ్రాహ్మణుణ్ణి గౌరవించి బ్రాహ్మణత్వాన్ని దెబ్బతీశాడు. దీన్ని బట్టి అశోకుడు నిరంతరం యుద్ధంలోనే వున్నాడు. అయితే అది భౌతికమైనదికాదు. బౌద్ధికమైంది కాదు. హృదయ సంబంధమైనది. ఇందుకు అశోకుడు అనుసరించిన పద్ధతుల్లో మానవతత్వం మానవత్వం పూర్ణంగా నిండివున్నాయి. కార్యానికి ప్రత్యామ్నాయంగా ప్రేమని ఆయన పరిపాలనలో జొప్పించగలిగాడు. సిద్ధాంత పరమైన అంశాలు ద్వేషంతో గాకుండా చర్చతో సమన్వయాన్ని సాధించాలని అశోకుడు నుడివాడు. బుద్ధుడు యుద్ధాన్ని గురించి చెప్పిన మాటలు అశోకునిపై మంచి ప్రభావాన్ని కలిగించాయి. బుద్ధుడు కాశీ రాజు 'ప్రసేనుని' పై మగధరాజు అజాత శత్రుయుద్ధ సందర్భంగా ఇలా చెప్పారు. "హంతకుడు హంతకుని బారిన పడవలసి వస్తుంది. జయించినవాడు జయించబడవలసి వస్తుంది. నిందించే వారు నిందలకు గురికావలసి వస్తుంది."1 చర్య పరిణామం వల్ల చెడు చేసిన వాటికి చెడు జరుగుతుంది,

ఈ సందేశాన్ని అశోకుడు స్వీకరించాడు. అశోకుడు బుద్ధుని సందేశాన్ని సమకాలీనంగా రూపొందించాడే కాని దాని అంతస్సారంలో ఏ మార్పు తీసుకురాలేదు. నిజానికి బుద్ధుని అహింస కూడా ఆచరణాత్మకమైందే.

---

1. డా॥ బాబాసాహెబ్ అంబేడ్కర్ రచనలు-ప్రసంగాలు సంపుటం ॥ పేజీ37

అంబేడ్కర్ తన "బుద్ధుడు మరియు అతని దమ్మ" అనే పుస్తకంలో బుద్ధుని అహింస గూర్చి చెపుతూ బుద్ధుడు బిక్షకుల పాత్రలో ఎవరైనా మాంసాహారం తెస్తే భుజించడానికి అవకాశం ఇచ్చారు. జంతుబలులను కూడా మతపరమైన వాటి మీదే నొక్కి పెట్టినట్లు బుద్ధుని ఉపదేశాలను అంబేడ్కర్ తెలియ చెప్పారు. అశోకుడు కూడ మానవత్వానికి భంగం కలిగే అహింసను ప్రబోధించడంలో ఎక్కువ నొక్కి పెట్టాడు.

బుద్ధుడు చెప్పిన దుఃఖం 'అంశాతి' 'అలజడి'కి సంబంధించినది. ఈదుఃఖానికి మూలభూతమైన సామాజిక, ఆర్థిక అంతరాలను తగ్గించడానికి అశోకుడు తగుమాత్రంగా పూనుకొన్నాడు. బుద్ధుని బోధనల్లోని ప్రధాన సూత్రమైన 'సకల జీవులను ప్రేమించటమే మైత్రి, అనే ధర్మాన్ని అనుసరించి అన్ని రంగాల్లో అశోకుడు మైత్రికి ప్రయత్నించాడు, వైదిక మతం ఇహలోకాన్ని నిర్లక్ష్యం చేసి స్వర్గ సుఖాన్ని బోధిస్తుండగా బుద్ధుడు "మనం నిర్వర్తించే క్రియలన్నింటికి మనపై ఆధిపత్యం వహించేది మనస్సే. అన్ని పరిణామాలకు మనసే కారణం" అని చెప్పాడు.

ఈ సూత్రాన్ని అశోకుడు ఎంతో నిబద్ధంగా పాటించాడు. మనస్సు యొక్క స్థిరత్వాన్ని, మనసు యొక్క లోతుని అశోకుడు గుర్తించి మనసులో ధర్మం ముద్ర పడటం కోసం బౌద్ధ ధర్మ నివేదనకు అత్యున్నత కళాఖండాలు రూపొందించాడు. ఒక మనిషిని బాధించకుండా వుండటం ఒక సామ్రాజ్యాధినేతకు సాధ్యంకాదు. అయినా అశోకుడు సర్వవిధముల ప్రయత్నించాడు. చివరకు బందీల యోగక్షేమాలను పరిశీలించే ఉద్యోగులనుద్దేశించి అశోకుడు ఇలా అన్నాడు.

> "బంధన బద్ధన విదానాయె మొఖాయె
> ముఖాయేచ ఇయం అనుబంధ పజాపతి
> వాకలూభికా లేతివామ హాంకేలివానియా
> పాటిత్రే---------

సంతాన వంతులైన బందీలను, వ్యాధి పీడితులను వృద్ధులను విడిపించ డంలోను బందీల యోగక్షేమాల పట్ల శ్రద్ధవహించడంలోను కార్యదీక్ష కలిగి ఉండవలె, లేనిచో బాధ్యత రహితంగా ప్రవర్తించిన వారౌతారు."1

ఖైదీ చేయబడిన నేరస్తులు ఆనేరం చేయడానికి వెనుక సామాజిక ఆర్థిక అసమానతలనేపథ్యం అవుతుంది. ఈవిషయం అశోకుడు గమనించాడని అందుకే నేరనిరోధానికి మూలమైన అంశాల పట్ల జాగరూకత వహించాలి అనే తాత్వికాంశాన్ని గుర్తించారు.

వర్ణవ్యవస్థా మూలాలను కదిలించడంలో కీలకమైనది. జీవనవ్యవస్థలోనే సమూలమైన మార్పులు తీసుకు రావటం, వర్ణవ్యవస్థా పునాదులు కూల్చడం లోను అంత్యజులను జన జీవన స్రవంతిలోకి ప్రవహింపచేయడంలోను బుద్ధుని విషయంలోను అశోకుని విషయంలోను బోధకు సంబంధించినంత ఆచరణలో జరగలేదని రొమిల్లా థాపర్ అన్నారు.

"చైనాతో పోల్చి చూస్తే వర్ణవ్యవస్థకు సంబంధించిన నియమావళి రూపొందడంతో భారతదేశంలో సాంఘిక నీతి వెనుకంజవేసింది. బుద్ధుని ప్రయత్నం కూడ విఫలమైంది. పరివ్రాజక సంఘాలు సహితం చాలా వరకు విరక్తి, సన్యాసాలద్వారా వ్యక్తి మోక్షానికి మాత్రం పరిమితమైనాయి. మతాంతరీకరణం, భిక్షా ప్రధానం వినాలౌకిక సమాజం మోక్షానికి స్వయంకృషిపై ఆధారపడవలసిందే. అంత్యజులను సర్వదా సంఘ బాహ్యులుగా పరిగణించేవారు. బ్రాహ్మణులు, శ్రమణులు సహితం అంత్యజుని మానవమాత్రుడుగా పరిగణించడానికి సాహసించేవారు కాదు. సమాజంలో అదృష్టహీనుల క్రింది వర్ణాలు సాంఘిక శ్రేయస్సునుసాధించటానికై అశోకుడు చేసిన ప్రయత్నమే ధమ్మ మహా మాత్రుల నియామకం. అదొక సాంఘిక సంక్షేమ పద్ధతి కాని వర్ణవవస్థలోని కాఠిన్యం వల్లఆ ప్రయత్నం కూడ ఫలించలేదు.

---

1. అశోకుడు మౌర్య వంశక్షీణత — 168 పేజి

రొమిల్లా థాపర్ అభిప్రాయం కొంత నిజమే అయినా ఏదర్శనం ప్రవచించినా సమకాలంలోనే మొత్తం ఆచరణ రూపంలోకి రాదు. హిందూ వాదానికి ప్రత్యామ్నాయంగా ఒక వ్యవస్థా రూపాన్ని ఆలోచించడమే గొప్ప దార్శనిక రూపం దాన్ని ఆచరణాత్మకంగా ఒక వ్యవస్థను రూపొందించాలనే ఉద్దేశ్యం బుద్ధునిలోనూ, అశోకునిలోనూ చాలా బలంగా వున్నాయి. వారు తీసుకున్న ప్రేమ మార్గం పరివర్తనకు సంబంధించింది కాబట్టి ఆక్రమం బాగా ఆలస్యంతో కూడుకొంది. దాని ఆచరణాత్మక రూపం వీరి కాలంలో బలంగా ప్రయోగించబడిందనేది సత్యం. ఆచరింపజేసే అధికార వర్గం, ఆచరించే ప్రజల్లో బలంగా పాతుకొని వున్న వర్ణతత్వం, అస్పృశ్యతా భావం పునాదులు చిట్టెం గట్టుకుని వుండడం వలన బౌద్ధానికి కులనిర్మూలనా కార్యక్రమం ఒక యుద్ధంగా సాగింది.

అశోకుని మీద అత్యుత్తమైన చర్చగావించిన రొమిల్లా థాపర్ అశోకుని ధర్మం ఒక జీవిత విధానమని నిర్వచించింది.

"The Dhamma of Ashoka emerges as a way of life incorporating a number of ideals and practices. Abstinance from killing was an important principle, as also was the insistence of considerate familys relationships and social relationships, whether these were between parents and children, elders and young people, friends, or various ideological sects. What would be regarded as a programme of social welfare, in the twentieth century parlance such as providing medical facilities, good communications and prohibiting useless expenditure on superstitions was included., 1

"ధమ్మం అనేది అశోకుని దృష్టిలో ఒక జీవితవిధానం. అది అతనికి పరిచయమున్న తత్త్వవేత్తల నైతిక బోధనల సారము బహుశా స్వీయ జీవితానుభవసారం కూడ అయివుండవచ్చు. ఆ జీవితవిధానం ఉన్నతస్థాయి సామాజిక నీతిమీద, పౌరబాధ్యతలమీద ఆధారపడింది. అంతేగాక అశోకుడు కేవలం సైద్ధాంతికుడైన బ్రాహ్మణుడుకాదు. వర్ణవ్యవస్థను గురించి

---

1. Ashoka and the Decline of mauryas—
Romila thapar page 181

ఆదర్శ ప్రాయంగా చిత్రించిన సిద్ధాంతంగా కాక, నిత్యజీవితం దృష్ట్యా తన ధమ్మాన్ని రూపొందించాడు. లౌకిక సంబంధాల సక్రమ అవగాహనపై ఆధారపడిన చైతన్యయుత సాంఘిక ప్రవర్తన ఏ సమాజానికైనా చాలా అవసరమని అతడు గమనించాడు. కాని నాటి సమాజంలో బ్రాహ్మణ బోధనల ఫలితంగా ఆ ప్రవర్తన క్రమంగా అంతరిస్తున్నది. వ్యక్తిగత యోగ్యతను బట్టిగాక జన్మ అనే అదృష్ట ఫలితంగా ద్విజన్ములకు ప్రత్యేక సదుపాయాలు, హక్కులు సంభవిస్తవని బ్రాహ్మణుల బోధనలలోని సిద్ధాంతం. అశోకుని సూత్రాలు ఆ సిద్ధాంతాన్ని ఖండించినాయి. సాధారణంగా చెక్కు సమాజాలలో కన్పించే సాంఘిక డాంభికత్వాన్ని పరిహరించి, మానవత్వ సిద్ధమైన సాంఘిక ప్రవర్తనను అశోకుడు కాంక్షించినాడు. స్వర్గ సౌఖ్యంవంటి ఆధ్యాత్మిక భావనలో ప్రజలకు పరిచయముంది. అటువంటి ప్రతిఫలాల ఆశచూపటంద్వారా సాంఘిక బాధ్యతను కేవలం సదాచార వర్తనగా గాక ఆధ్యాత్మిక ప్రాధాన్యంఉండి నిర్వ్యాజంగా అనుసరించే బాధ్యతగా ఉదాత్త స్థానానికి కొనిపోవడానికి అశోకుడు ప్రయత్నించాడు." 1

మానవతా సిద్ధమైన సాంఘిక ప్రవర్తనకు రూపకర్త అశోకుడు. భారత భూఖండంలో సాంఘిక వ్యవస్థానిర్మాణం రాజకీయ నిర్మాణంకంటే గొప్పది. ఒక సామ్రాజ్యాన్ని రూపొందించుకోవటానికి ఒకబలమైన సైన్యముంటేచాలు. వీరయోధులు దాన్ని సాధించగలుగుతారు. కాని ఒకసామాజిక వ్యవస్థ అలా ఏర్పడదు. తరతరాలుగా వున్నపునాదిని కూల్చేయాలంటే, అంతకుముందు నిర్మించబడిన కట్టడాన్ని బలవంతంగానూ చట్టాలద్వారానూ కూల్చడానికి కుదరదు. కొన్నిసార్లు రాజశాసనాన్ని కూడా ప్రజలు ధిక్కరిస్తారు. అది మానసిక పరివర్తనద్వారా మాత్రమే సాధ్యమౌతుంది. మానవుడు తనకుతాను పునర్నిర్మించుకునే క్రమంలోనే సమాజాన్నికూడా పునర్నిర్మించ గలుగుతాడు. హిందూరాజులు నిర్మించిన పితృస్వామ్య విధానానికి భిన్నంగా అశోకుడు మాతృస్వామ్య సంస్కృతిద్వారా దీన్ని సాధించాలనుకొన్నాడు. మాతృస్వామ్య సంస్కృతికి మూలబీజమైన తల్లితనాన్ని అశోకుడు ప్రవర్శించాడు. ఆయనకు భిక్షువు గుణాలున్నాయి. బుద్ధుడు చెప్పినట్లు భిక్షువు ఒక యుద్ధప్రియుడు. అంతేకాదు శూరుడుకూడా.

నేను ప్రపంచంతో పోట్లాడడంలేదు. ప్రపంచమే నాతో పోట్లాడుతున్నది. సత్యాన్ని బోధించేవాడు ఎవ్వరితోను పోట్లాడడు.

"ప్రభూ! శూరులం, వీరులం అని చెప్పుకుంటాం. ఏవిధంగా మనం శూరులం?"

"శిష్యులారా! మనం యుద్ధంచేస్తాం కనుకనే శూరులయ్యాం

వేనికొరకు మనం యుద్ధం చేస్తాం ప్రభూ"

ఉదాత్త గుణాలకొరకు, ఉన్నత లక్ష్యం కొరకు భవ్యజ్ఞానం కొరకు మనం యుద్ధంచేస్తాం. అందుకేమనల్ని శూరులంటారు. ధర్మంఎక్కడయితే దారితప్పుతుందో అక్కడ పోరాడేందుకు వెనుకాడకుండా వుండాలి. నోరు మెదపకుండా వుండవద్దు." 1

అశోకుడు ఈ విధానాలను స్వీకరించాడు. బుద్ధుని బోధనల్లోవున్న ఉదాత్తగుణంకోసం ఉన్నత, లక్ష్యాలకోసం అయన నిరంతరం తపించాడు. ఎన్ని రాజ్యాలు జయించాడు ఎన్ని తలకాయలు నరికాడు అనే దానిమీద చక్రవర్తి గొప్పతనం ఆధారపడివుండగా ఎన్ని మనస్సులు మార్చాడు అనే దానిమీద ఈ చక్రవర్తి దృష్టి కేంద్రీకరించాడు రాజ్యం ఒక ధర్మాన్ని, ఒక సిద్ధాంతాన్ని ప్రజలచేత అనువర్తింప చేయాలంటే ఆ ధార్మిక సంస్కృతికి సంబంధించిన సామాజిక వాతావరణాన్ని కల్పించి చక్రవర్తి మాటమీద ప్రజలు గౌరవాన్ని సంతరించుకున్నపుడు మాత్రమే అది సాధ్యమౌతుంది.

అశోకుడు బౌద్ధాన్ని విశ్వవ్యాప్తం చేయాలని కృషిచేశాడు

"The reign of Ashok also represents a crucial era in the history of Buddhism, which became transformed into a universal religion from a discipline originally, practised by only a small group of followers. In this period Buddhism lost its anarchial nature and constructed a political and social philosophy. After his conversion to Buddhism he strove for the diffusion of this religion, sending missionaries to various countries." 2

---

1 డా॥ బాబాసాహెబ్ అంబేడ్కర్ రచనలు—

సంపుటం 2 - పేజీ-404.

2. Indian Buddhism - Hajmie Nakamura Page-95

ఒక మనిషిని మరొక మనిషి ప్రేమించడమనేది విశ్వవ్యాప్తదర్శనం. బౌద్ధంలోని అంతశ్శక్తి దుఃఖ నివారణ, ప్రేమభావం. ఈ భావాలకు మానవుడు ఎక్కడున్నా స్పందిస్తాడు అని తెలుసుకున్న అశోకుడు ఈ భావ జాలాన్ని ప్రపంచవ్యాపితంగా ప్రచారంచేశాడు. బుద్ధుడు తను జీవించిన కాలంలో విస్తృతమైన ప్రయాణంచేశాడు. ఆయన పర్యటించిన వానిలో ముఖ్యమైన స్థలాలు ఉక్కథ (వుగ్రథ), నాదిక (నాదిగ) సాలఅవ్యపుర (అశ్వపుర) ఘోషితరమ (గోష్టితారామ) నలంద అప్పన (అపనాథ) ఏతూమ (ఏతమ)లలో ఆయన పర్యటించడాన్ని అంబేడ్కర్ పేర్కొన్నాడు.

ఇంతేగాక డా॥అంబేడ్కర్ బుద్ధుడు సందర్శించిన స్థలాలను ఇలా పేర్కొన్నారు. ఒపసద (ఉపాసచ) ఇబ్బానేకల (ఇబ్బానుకల) చందలకప్ప (చందలకుర్ప), కుశినార (కుశానగల) ఇంతేగాక దేవదహా, పవ, అంబసండ సౌతవ్య, అనుపియ ఉగస్మలను ఆయన సందర్శించాడు. ఆయన ప్రధానంగా శాక్య, కురు, అంగదేశాలను విస్తృతంగా తిరిగాడు.

రాజగృహ నుండి లుంబినీకి 250 కి॥మీ దూరముండేది. బుద్ధుడు ఈ ప్రదేశంఅంతా కాలినడకనే తిరిగాడు. కనీసం ఎడ్లబండినికూడా ఉప యోగించలేదు. బుద్ధుడు కొన్ని కేంద్రాలమీద ప్రధానంగా దృష్టిని కేంద్రీకరించాడు.

శ్రావస్తిని 75సార్లు, రాజగృహను 24సార్లు సందర్శించాడు. ఏ తాత్వికుడైనా ముందు తనకు అనుకూలమైన కేంద్రాన్ని నిర్మించుకుని అక్కడ నుండి సందేశాన్ని ఎంతదూరమైనా తీసుకువోతారు, అశోకుడు బుద్ధుని జీవితాన్ని పూర్తిగా అనుకరించాడు. ఆయన నిరంతరం బౌద్ధాన్ని విశ్వ వ్యాప్తం వేయటానికి దృష్టిని నిలిపాడు.

అప్పటికి భారతభూభాగంలో అశోకునిరాజ్యం పడమట ఆఫ్ఘనిస్తాన్, ఉత్తరాన కాశ్మీర్. నేపాల్‌కూడా అతని సామ్రాజ్యంలోనివే, తృతీయ సంగీతి తరువాత, త్రిపిటకాల సహాయంతో ప్రచారంచేయడానికి అన్నివైపు లకు ధర్మప్రచారకులను పంపించాడు, అశోకుడు ప్రచారం చేసిన బౌద్ధాన్ని,

బౌద్ధ స్థవిరవాదం అంటారు, అది థేరవాదం పేరుతో సింహళంలో ఈనాటికీ కొనసాగుతుంది, అంతేగాక బౌద్ధం అక్కడనుండి బర్మా, కంబో డియా. లావోస్ మొదలైన అనేక ప్రాంతాలక్కు వ్యాపించింది. రాజ గృహంలో జరిగిన ప్రథమ సంగీతిలో జరిగిన చర్చలను సంగ్రహించిన వారిని స్థవిరులు (పెద్దలు, వృద్ధులు) అంటారు. వారు ప్రచారం చేసిందే స్థవిరవాదం. థేరవాదం.

ప్రథమ సంగీతి బింబిసారుని పుత్రుడైన అజాతశత్రుని కాలంలో జరి గింది. ద్వితీయ సంగీతి నూరేళ్ళ తరువాత అదే శిశునాగ వంశానికిచెందిన కాలాశోకుని కాలంలో వైశాలిలో జరిగింది. అందులోనే బౌద్ధసంఘం స్థవిరవాదులుగా, మహాసాంఘికులుగా చీలిపోయింది. సంఘనియమాలను సమకాలీనంగా సడలించాలన్న వారేమో స్థవిరవాదులుగాను, యథాతథంగా పాటించాలన్న వారేమో మహాసాంఘికులుగా పేర్కొన్నారు.

అశోకుడు స్థవిరవాది. ఆయన సమకాలీనంగా బౌద్ధాన్ని ముందుకు తీసుకెళ్ళాడు. ప్రపంచవ్యాప్తంగా చైనా, మంగోలియా, కొరియా, టిబెట్, జపాన్, బర్మా, థాయిలాండ్, కంబోడియా, సింహళం మొదలయిన దేశాల్లో ఈనాటికీ సజీవంగా బౌద్ధంవ్యాప్తిచెందడానికి అశోకుని కృషి ఎంతైనావుంది.

రక్తస్రవంతికి అడ్డుకట్టవేసి, ధార్మిక నదీనదాలు పారించే మానవమనో క్షేత్రంలో మానవతా పంటలు పండించిన అశోకుడు ఆచరణాత్మక బౌద్ధ దార్శనికుడు. ప్రత్యామ్నాయ ప్రవర్తకుడు.

బౌద్ధ దర్శనం - విభిన్న శాఖలు

బుద్ధుని నిర్వాణానంతరం బౌద్ధం అనేక శాఖలుగా విడిపోయింది. ఆయన ప్రబోధించిన సిద్ధాంతంగూర్చి, ఆశ్రమ ధర్మాలు గురించి విభిన్న వాదాలు వచ్చాయి. వైశాలిలో జరిగిన బుద్ధ సమావేశంలో 'విద్యపుత్రకు లను' బౌద్ధ బిక్షువుల నుండి వెలివేయడం జరిగింది. ఈ 'విద్యపుత్రకులు' మహాసంఘాన్ని ఏర్పాటు చేసి బుద్ధుడు చెబుతున్నవి మార్పులు లేకుండా అనుసరించేవారిగా ప్రకటించుకొని మహాసాంఘికులుగా వారు ఏర్పడ్డారు. వసుమిత్రుడు చెప్పిన ప్రకారం మహాసాంఘికులు క్రీ. పూ. 400 నుండి ఒక శతాబ్దం పాటు ఏకవవ్యవ్యవహారికులుగా లోకోత్తరవాదినులుగా, కుక్కుటికులుగా, బహుశ్రుతీయులుగా ముందుకు వెళ్ళారు.

ఒక శతాబ్దం తరువాత ప్రజ్ఞాప్తి వాదకులు, కైటికులు, అపరశైలులు, ఉత్తరశైలులు థేరవాదము వైశాలిలో జరిగిన సంగీతిని నిర్వహించింది. అంతేగాక క్రీ. పూ. మొదటి రెండవ శతాబ్దిలో వచ్చిన ఆలోచనలకు పునా దులువేసింది. హైమవతులు, ధర్మగుప్తులు, మహిశాసకులు, కాశ్యపులు, సంక్రాంతులు, వాత్సీపుత్రీయులవాదాన్ని థేరవాదాన్ని ఆధారం చేసుకొ చ్చాయి. వాత్సీపుత్రీయులు ధర్మోత్తరేయులుగా భద్రయానికులుగా, సమ్మి తీయులు, చెన్నాగరిలుగా విడివడ్డారు.

క్రీ. పూ. రెండవ శతాబ్దంలో థేరవాదులు, హేతువాదినులుగాను సర్వాస్తి వాదులుగా పిలువబడ్డారు.

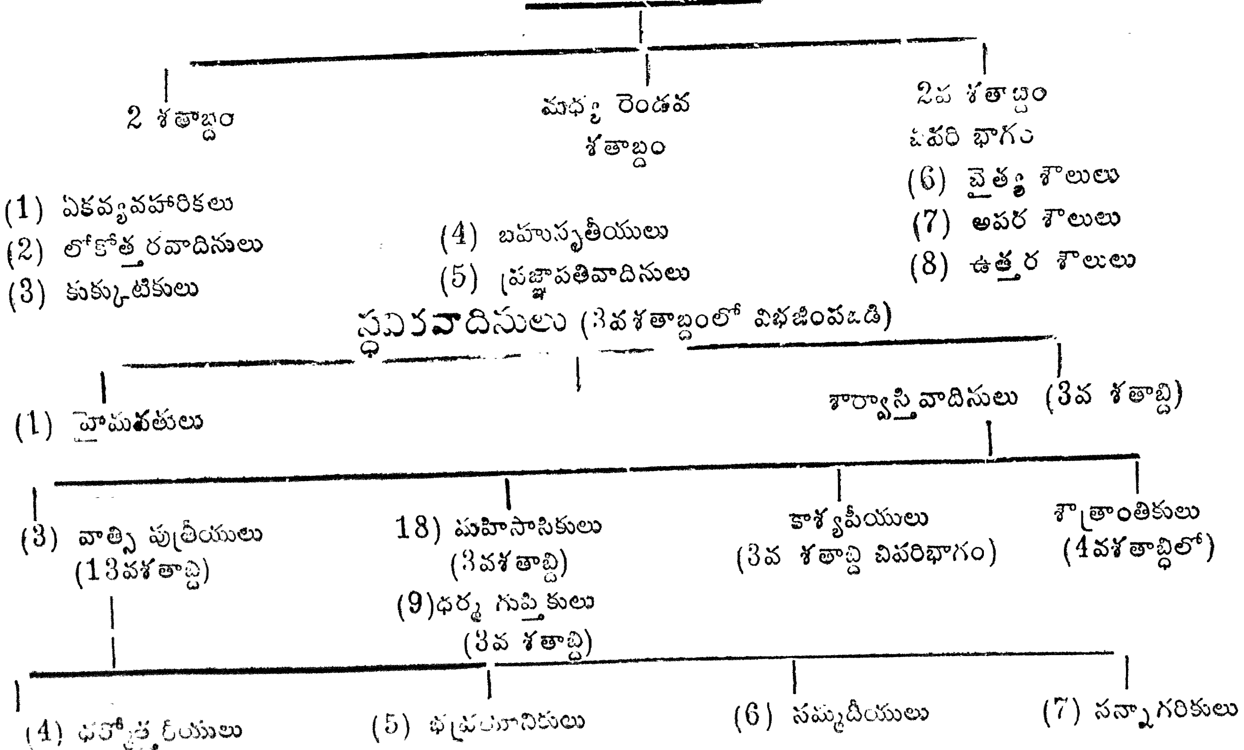
మహాసాంఘికులు శరీరమంతటా మెదడు వుంటుందని, శరీరమంత టికీ ఆలోచనా శక్తి వుంటుందని చెప్పారు. ప్రజ్ఞాప్తి వాదులు మనిషి అను కోకుండా మరణించటం జరగదు. ఏ మనిషి మరణించటానికైనా అతని కార్యాలే కారణం అని భావించారు. ప్రతి బౌద్ధవాదానికి మరో బౌద్ధ వాదా నికి చెప్పుకోతగ్గ తేడాలులేవు. ఆచరణలో కలిసివుండలేక గుంపులుగా విడిపో యినవే ఎక్కువ. బయట సమాజంలో జనంలోకి వెళ్ళినిలబడిన బౌద్ధ శాఖలు, సర్వాస్తివాదులు, వైభాషిక వాదులు, యోగాకారా, విజ్ఞానవాదినిలు. మాధ్యమికవాదులు లేదా శూన్యవాదులుగా కన్పిస్తున్నారు. పాళీ సాహి త్యంలో చెప్పబడినట్లుగా థేరవాదంపై హిందూవాద ప్రభావం ఉందని చెప్పడానికి ఏ ఆధారాలు లేవు. వైభాషికులకు, సౌత్రాంతికులకు ఆలోచనలో వున్న తేడాలు చెబుతూ—

"The difference between the Vaibhasikas and the Sautrantikas that attracted the notice of the Hindu writers was this, that the former believed that external objects were directly perceived' Where as the letter believed that the existence of the external objects only be inferred from the diversified knowledge.1"

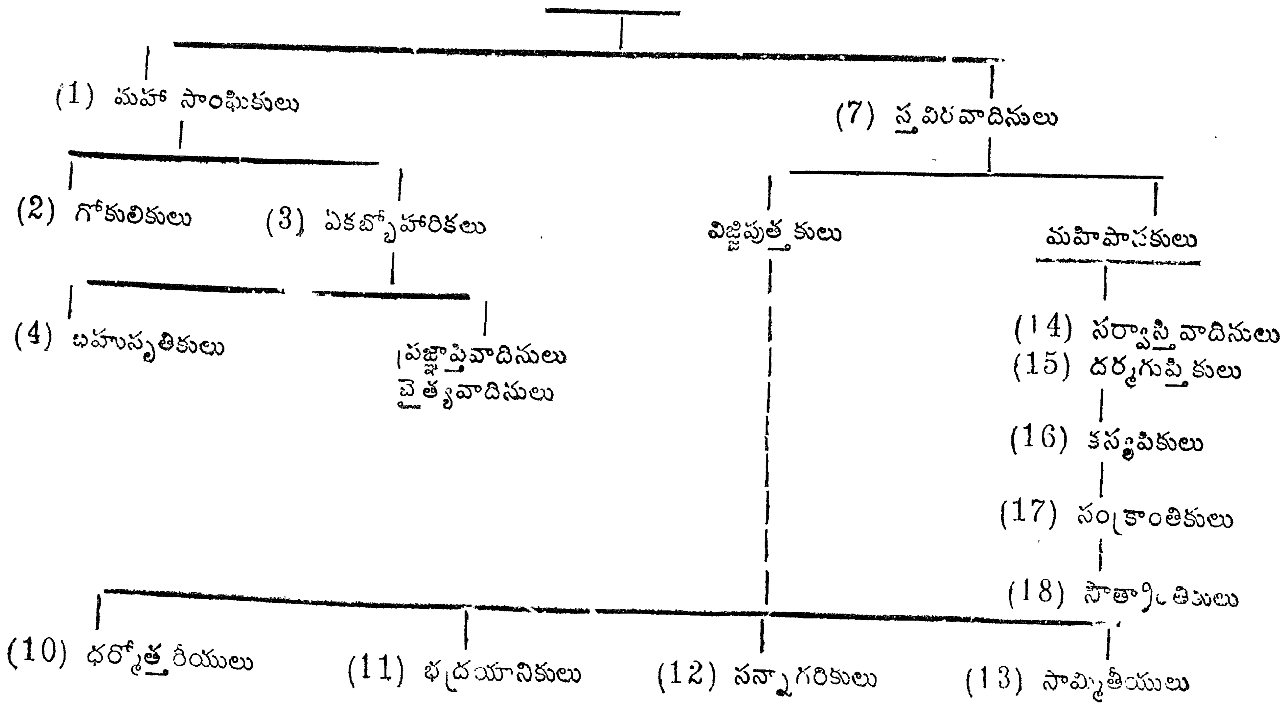
"గుణరత్న' తన 'తర్కరహస్యదీపిక' లో సద్దర్శన సముచ్ఛయం గురించి చెబుతూ వైభాషికవాదం 'ఆర్య సమ్మిత్తీయ వాదమే' అంటాడు. గుణరత్నని ప్రకారం వస్తువులు కాలదశలు, ఉత్పత్తిదశ, ఉనికిని సంత రించుకొనే దశ, శిధిలదశ, 'నిర్మూలనదశ' అని నాలుగు దశల్లో ఉంటాయి.

పాటలీ పుత్రలో జరిగిన మూడవ సంగీతి సమయానికి పద్దెనిమిది శాఖలుగా బౌద్ధమతం విడిపోయింది. బుద్ధుడి మరణం తరువాత 236 సంవ త్సరాలకు ఈ సమావేశం జరిగింది. యాంగ్‌చాంగ్ 'వసుమిత్ర' అనే గ్రంథంలో 18 సెక్ట్స్‌గా (శాఖలు) రాశాడు. బుద్ధుని నిర్యాణం తరువాత శతాబ్దంలో బౌద్ధ మతస్థితిని వివరించడానికి ఈ చార్టు(పటం) ఇచ్చాడు.

1. Madhavacarya's Sarvadarsana samgraha, chapter II.
THE HISTORY OF INDIAN PHILOSOPHY
Surendranath Dasgupta
page—114

మహా సాంఘికులు
2 శతాబ్దం
మధ్య రెండవ శతాబ్దం
2వ శతాబ్దం ఉపరి భాగం
(1) ఏకవ్యవహారికలు
(2) లోకోత్తరవాదినులు
(3) కుక్కుటికులు
(4) బహుస్రుతీయులు
(5) ప్రజ్ఞాపతివాదినులు
(6) చైత్య శైలులు
(7) అపర శైలులు
(8) ఉత్తర శైలులు
స్థవిరవాదినులు (3వ శతాబ్దంలో విభజింపబడి)
(1) హైమవతులు
శార్వాస్తివాదినులు (3వ శతాబ్ది)
(3) వాత్సీపుత్రీయులు (13వ శతాబ్ది)
18) మహిసాసికులు (3వ శతాబ్ది)
(9) ధర్మ గుప్తికులు (3వ శతాబ్ది)
కాశ్యపీయులు (3వ శతాబ్ది చివరిభాగం)
సౌత్రాంతికులు (4వ శతాబ్దిలో)
(4) ధర్మోత్తరీయులు
(5) భద్రయానికులు
(6) సమ్మదీయులు
(7) సన్నాగరికులు

బౌద్ధమతం వివిధ శాఖలుగా విడిపోవడానికి గల మూలాన్ని 'దీపివంశ' ఈ క్రింది విధంగా ఇస్తుంది.

ఈ శాఖల్లో కొన్ని శాఖలు వారి వాద ప్రతి పాదనలకు సాహిత్యాన్ని గూడ స్పృశించగలిగారు. మహాసాంఘికులకు, వినయపిటకాల ద్వారా వారి సాహిత్యాన్ని రూపొందించుకోగలిగారు. ఈ మహాసాంఘికులే తరువాత మహ్మాదీయులైనారు. మహాసాంఘికులు మాధ్యమికులు యోగా కారులుగా రెండు శాఖలుగా ఏర్పడ్డారు. వీరి వీరిశాఖలకు సంబంధించిసాహిత్యాన్ని రూపొందించుకున్నారు.

వీటిలో వినయపిటకాలు, అభిదమ్మ సూత్రాలు ముఖ్యమైనవి. సర్వాస్తి వాదినుల వైభాషికాలు గూర్చి తరువాతి కాలంలో వచ్చిన బ్రాహ్మణ సాహిత్యంలో ప్రస్తావించబడ్డాయి. సర్వాస్తి వాదినులు 'అభిదమ్మ' సాహిత్యంపై ఆధారపడే వాళ్ళు' అయితే వారికి భిన్నమైన శాఖగా చెప్ప బడుతున్న సౌత్రాంతికులు సూత్రాల మీద ఎక్కువ ఆధారపడేవారు. వారు అభిదమ్మని వ్యతిరేకించారు. అభిదమ్మ కోశభాష్యములో సమ్మతీయు లకు సాహిత్యముంది కాని, అనేక విభాగాలుగా చీలివుంది. దానిని ఒక నిర్మాణ రూపంలేదని వ్యాఖ్యానించబడింది. కథావస్తులో 'రాజగిరికలు', 'సిద్ధార్ధికులు', 'పూర్వశైలికులు', అపరశైలికులు మొత్తాన్ని 'అంధకులలో చేర్చారు. 'ఉత్తరపథకులు' కాటుల్యులు కలిపి మహాశూన్యతా వాదిను లుగా లేదా హేతువాదినిలుగా పిలవబడేవారు.

సర్వాస్తివాదం:-

బుద్ధుని నిర్వాణానంతరం 300 ఏండ్లకు కాత్యాయనీ పుత్రుడు 'అభి ధర్మ జ్ఞాన ప్రస్థాన శాస్త్రంను రాశాడు అని తెలిసుకొన్నాం. దీనికి కని ష్కుని కాలంలో 'విభాష' అనువ్యాఖ్యానం రాయబడింది. రెండూ సంస్కృత గ్రంథాలే. అభిదమ్మ పిటకం బుద్ధవచనమని నమ్మి దాని నాధారంగా గొని కాత్యాయనీ పుత్రుడు తన జ్ఞానప్రస్థాన శాస్త్రాన్ని రచించాడు. సర్వాస్తివాద దర్శనం దీనిపైఆధారపడింది. 'విభాష'ను ప్రమాణంగాగలవారు వైభాషికులు. ఈ గ్రంథాలిపుడు చైనా భాషలలో గల అనువాదాల్లో దొరుకుతున్నాయి. కాశ్మీరు వైభాషికులకు కేంద్రంగా ఉండడంవలన వీరికి కాశ్మీర వైభాషికు లను' పేరువచ్చింది. అయితే సర్వాస్తి వాదులందరూ 'విభాష' నామోదిం

పలేదు. కాశ్మీరములో కూడా వైభాషికులు కాని సర్వాస్తివాదున్నారు. కాశ్మీ రానికి బయటవున్న సర్వాస్తివాదులను 'బహిర్దేశక' 'పాశ్చాత్య' 'అపరాతంక' లను పేర్లతో పిలుస్తారు. వసుమిత్ర, ఘోషక, బుద్ధదేవ, ధర్మతాౢత, భాదం తాదులు వైభాషికులు.

కాశ్మీర వైభాషిక నామమునాశ్రయించి అభిధర్మమును వసుబంధుడు క్రీ. శ, 4వ శతాబ్దిలో 600లకారికలతో వివరించాడు. దీనికి అభిధమ్మకోశ మని పేరు. దీనిపై అతడును, స్థిరమతి, వసుమిత్ర, దిజ్ఞాగ యశోమిత్రులు వ్యాఖ్యలు రాసిరి. దీనిని 'కోశకారక' అనే గ్రంథంలో సుభద్రుడు ఖండిం చాడు. వసుబంధుడు వైభాషికుడు కాకున్నను ఆయన గ్రంథం మాత్రం సర్వాస్తివాదులకు మాన్య గ్రంథం అయింది.

"అతీత నాగత ధర్మములు, స్వలక్షణముగల పదార్థములు కూడ ద్రవ్యసత్తులే యన త్రైయధ్విక ధర్మముల అస్తిత్వమును ప్రతిపాదించువారు సర్వాస్తివాదులు. బాహ్యమగురూపము. అంతరమగు విజ్ఞానము రెండును స్వతంత్రంగా వున్నవని వీరంటారు. వీరి దృష్టిలో అవన్నీ ప్రతీత్య సము త్పన్నములే. ఆలంబనం లేనిదే విజ్ఞానం వ్యుత్పన్నం కావని అతీతానాగాగత వస్తువు లేనిదే విజ్ఞానము నిరాలంబన మవుతుంది. ఉత్పన్నము కాదు అతీతము లేనిదే అనాగతములను కర్మఫలము నీయలేదు. విపక్వకాలమున విపాక హేతువు అతీతమే! కాబట్టి అసన్యము, అతీతము అనాగతము అగున రూపము" అని సర్వాస్తివాదులు వ్యాఖ్యానించారు. సర్వాస్తివాదులు ఇంకా ఇలా చెప్పారు.

"స్వలక్షణమును ధారణము చేయునది ధర్మము. ధర్మములు వ్యవకీ రణములు. వాటిని ఏరవచ్చును. విభాగింపవచ్చును. ధర్మ ప్రవచనయము ప్రజ్ఞయను చిత్త ధర్మ లక్షణము దాని వలన నిర్వాణము వచ్చును. ఇదే పర మజ్ఞానము. ధర్మముల స్వలక్షణము సామాన్య లక్షణము తెలిసికొనుటచే నిర్వాణ ప్రాప్తియగును.

మల సహితములు, మల రహితములు అని ధర్మములు రెండురకములు. ఆర్యమార్గమును వదిలిన సంస్కృత ధర్మములన్నియు సాస్రవములే ప్రత్యయముల అన్యోన్య సమాగమముచే, అన్యోన్యాపేక్షితములై చేయబడిన ధర్మములు సంస్కృతములు, ఇవి జాతి జరాస్థితులు కలవి; అనిత్యములు, సంధాదులు ఇట్టి ధర్మములు అసంస్కృత ధర్మములు అనాస్రవములు. ఆకాశము, మార్గసత్యము, ప్రతి సంఖ్యావిరోధము, అప్రతి సంఖ్యానిరోధము ఇవి అసంస్కృత ధర్మములు."1

బౌద్ధశాఖలు ఆయాప్రాంతాల ప్రజల భాషలను బట్టి బోధించేవారు. సర్వాస్తి వాదినులు ఉత్తర- దక్షిణ ప్రాంతంలో సంస్కృతంలో బౌద్ధ ధర్మాన్ని బోధించేవారు. అక్కడ ప్రజలు సంస్కృత భాషలో ఎక్కువ పరిచయంలో వున్నారు. మహాసాంఘికులు సంఘంలోని అతిపెద్దశాఖ తూర్పు ప్రాంతంలో శాఖగా బౌద్ధ ధర్మాన్ని - ప్రాకృత భాషలో బోధించేవారు. వత్స రాజ్యంలో వాడుకభాషైన అపభ్రంశ 'భాషలో సమ్మితీయులు బోధ చేసేవారు'

బుద్ధుడు బోధించిన పాళీభాషలోనే థేరవాదులు బోధించేవారు. బుద్ధ రాజులు సూక్ష్మంగా చెప్పిన విషయాలను బౌద్ధ శాఖలు క్లిష్టతరంగా బోధించాయి, అందువలన కొంత సంక్లిష్టత వచ్చింది.

థేరవాదానికి అత్యంత సన్నిహితమైంది సర్వాస్తివాదమే. సర్వాస్తి వాదాన్ని గూర్చి పి.వై. బాపట్ ఇలా వ్యాఖ్యానిస్తున్నారు.

"This school and that of Sthaviravadins are Realists. For them, the external World and its constitnents parts, the dharmal have a real existence. therefore this school believes that all things exist, and exist continuonsly - in the part and the future as wel as in the present.2"

"ప్రజ్ఞప్తి మాత్రమే ఆత్మ, స్కంధపంచకమే ఆత్మ జీవుడు. ఇది పరిణామ శాశ్వత పదార్థంకాదు. వైభాషికులు సస్వభావ వాదులు, బహుధర్మ వాదులు. వారు శాశ్వత ద్రవ్యమును దేనినిగాని ఒకే మూల కారణమును దేనినిగాని ఒప్పుకోరు.

---

1. విజ్ఞాన సర్వస్వము — పేజీ - 97
తెలుగు భాషాసమితి - హైదరాబాద్
2. The Cultural Heritage of India — page-468.

సర్వాస్తి వాదులు 14రకాల పరమాణువులు వున్నాయని చెప్పారు. ఇందు జ్ఞానేంద్రియములు 5విషయములు. 4మహాభూతములు, రూపములు సంఘాతములలోనికెల్ల సర్వ సూక్ష్మములైనవి పరమాణువులు, అవి ద్రవ్యములు కావు. వీటినే కల్పోములనియు అందురు. ఉపచయము, సంతతి, జరత, అనిత్యత ఇవి రూపకలాపములు లక్షణములు. సర్వ సూక్ష్మ కాలము క్షణమైనట్లు స్రప్రతిఘరూపముల సర్వ సూక్ష్మభాగము పరమాణువు. అది రూప పర్యంతకమే కాని అవినాశికాదు. నిత్యముకాదు."2

వీరు జగత్తులోని ధాతువులను విశ్వసిస్తారు. అందుకే వీరికి నామ రూప జగత్తు, దాన్ని నిర్మించిన ధాతువులన్నీ యదార్థమైనవి. ఏ ప్రత్యేక వస్తువుకు అస్థిత్వం లేకపోయినా, అన్నీ కలసిన సంఘాతానికి అస్తిత్వం కలదని అంటారు. మానవుడు పంచస్కంధాలలోను 75 ధాతువులలోను ఏర్పడతాడు. వ్యక్తి నశించినా ఈ ధాతువులు నిత్యం అన్ని జన్మల్లో కొనసాగుతాయి. పూర్వజన్మల్లోని ధాతువుల ఫలితమే ఈ జన్మ. దీని ఫలితమే వచ్చే జన్మ.

ఈ వాదాల వలన బౌద్ధతత్వశాస్త్రం కొంత క్లిష్టతరమైనా హిందూ వాదుల ప్రశ్నలకు విస్తృతమైన సమాధానాలు దొరికేటట్లుగా తాత్విక పునాది విస్తృతమై సంస్కృత భాషలోకి కూడా బాగా ప్రచారమై బ్రాహ్మణవర్గంలోని మేధావివర్గాన్ని కూడా బౌద్ధం ఆకర్షించింది. బ్రాహ్మణాలు ఏమాత్రంలోపలికి చొరబడ్డా అది కొంత గందరగోళానికి, కొంత బ్రాహ్మణవాద ఛాయలకు గురయినట్లే. బౌద్ధానికి కూడ ఇబ్బంది తప్పలేదు. అయినా అది విస్తృతమైంది. దేశం ఎల్లలు దాటి ప్రపంచంలో ధార్మిక, తాత్విక, మానసిక కేంద్రాలు నిర్మించింది. బౌద్ధంలోని గ్రూపులు సమాజంలో కొంత గందరగోళాన్ని కలిగించినా మేధో సంపన్నతను బాగా పెంచాయి. పదార్థం విస్తృతిని, పునాదిని బాగా చర్చించాయి. అదేస్థాయిలో పదార్థాన్ని గురించి ఆలోచించే మేధకు అనేక ప్రశ్నలు వేసి అనేక సమాధానాలు రాబట్టి వాటి సమన్వయానికి కూడా కృషిచేశారు.

---

2. విజ్ఞాన సర్వస్వం — పేజీ 97

వైదిక వాదంలో విస్తృతిలేదు. అది ఆధ్యాత్మిక వాదంగా అభివృద్ధి చెందింది కాని తాత్వికంగా అభివృద్ధి చెందలేదు. స్వర్గనరకాలు సుఖభోగాలు అభూతకల్పనలు వైదికవాదంలో పెరుగుతూవచ్చాయి. మేధస్సు పెంచే ఆలోచనలు తక్కువ చేశారు. బౌద్ధం మేదస్సును విస్తృతం చేసింది. ఇలా బౌద్ధ శాఖలో మెదడుకు పదును పెట్టిన వాదం నాగార్జునుని మాధ్యమికవాదం.

నాగార్జునుని మాధ్యమిక వాదం

భారతీయుల తత్త్వచింతనలో నాగార్జునునికి ప్రముఖస్థానం వుంది. ఆయన జీవించిన కాలంలో వివాదం వుంది. పూర్వ చరిత్ర కారులు ఆయన క్రీ॥పూ॥ 4వ శతాబ్దివాడని పేర్కొంటున్నారు. ఆధునిక చరిత్రకారులు క్రీ।పూ। 2వ శతాబ్దివాడంటున్నారు. పాహియాన్, హుయాన్‌త్సాంగ్, ఆల్బెరూని రాతలనుబట్టి క్రీ।శ। 7వ శతాబ్ది వాడుగా తెలుస్తుంది. శ్రీ గణనథ సేన్ ముగ్గురు నాగార్జునులను పేర్కొన్నారు. బౌద్ధాచార్యులలో ఒకడైన నాగార్జునుడు, కాశ్మీర్ ప్రాంతంలో ఒకడైన నాగార్జునుడు, వైద్యాచార్యులలో ఒకడైన నాగార్జునుడు ముగ్గురున్నారన్నాడు.

సతీష్ చటర్జీ తన 'An Introduction to Indian Philosophy'లో నాగార్జునుడు క్రీ।శ। 2వ శతాబ్దానికి సంబంధించిన వాడన్నారు. నాగార్జునుడు క్రీ।శ। 2 శతాబ్దాలకు సంబంధించిన వాడనుకోవచ్చును. ఆయన రచించిన 'మాధ్యమికశాస్త్ర' అనే గ్రంథంలో మాధ్యమిక వాద తత్త్వశాస్త్రాన్ని రూపొందించాడు. మాధ్యమిక వాదం మహాసాంఘికవాదం నుండి ఆవిర్భవించింది. బుద్ధవాదం పైన నాగార్జునుని ప్రభావం ఎంతవుందంటే

18 బౌద్ధ శాఖలకి ఈయన వ్యవస్థాపకుడుగా జపాన్‌లో పిలవబడుతున్నాడు. నాగార్జునుడు గొప్పరచయిత. ఆయన ఎన్నో పుస్తకాలను రాసినా ఈ పుస్తకాల్లో కొన్ని మాత్రం ప్రచారంలో వున్నాయి. 'మాధ్యమిక కారిక' ఒకటి, 'అకుతోభాయ' నాగార్జునుడే ఇది టిబెటన్ భాషలో రాశాడంటారు. దీని సంస్కృత మూలం ఇపుడు దొరకడం లేదు. 'బుద్ధపాలిత' ఈ గ్రంథం కూడ టిబెటన్ భాషలోనే దొరుకుతుంది. 'చంద్రకీర్తి' అనే సంస్కృత గ్రంథం టిబెటన్ భాషలో భద్ర పరచబడింది. మూల మాధ్యమిక కారికలు గురించి తెలుసుకోవడానికి ఈ గ్రంథం ఎంతో వుపయోగపడుతోంది. 'స్థిరమతి' ఈ గ్రంథం చైనా భాషలో లభ్యమవుతుంది.

'శూన్యత సప్తతి,' 'విగ్రహావ్యవర్తని' 'యుక్తిశాస్త్రికా' వైదల్య సూత్ర, వైదల్య ప్రకరణ. మహాప్రజ్ఞాపారమిత ఉపదేశశాస్త్ర, 'దశభూమి విభాస శాస్త్రి', 'మహాయాన మిశ్రిత,' 'ప్రతీత్య సముత్పాద హృదయ కాశిక,' సుహృల్లేఖ, రత్నావళి, 'చతుస్తవ,' 'ధర్మధాతస్తోత్ర, 'మహావణీఘానోత్పాదగాధ' 'ఏకశ్లోకశాస్త్ర.' భవసంక్రాంతిసూత్ర' 'ఉపాయ హృదయ' ఈ గ్రంథాలు ఆయన పేరుమీద లభ్యమౌతున్నాయి.

రాహుల్‌సాంకృత్యాయన్ నాగార్జునుని గూర్చి చెబుతూ—

"నాగార్జునుడు బహుముఖ ప్రజ్ఞాశాలి. బౌద్ధ దర్శనములలో మంచి ప్రతిష్టనందుకొనిన మాధ్యమిక దర్శనమును అతడు లోకమునకు ప్రసాదించెను. అతనిని యోగియని, సిద్ధుడని పిలుస్తున్నారు. అతడు సిద్ధనాగార్జునుడగుట సందేహాస్పదమైన విషయము. ఏలన సిద్ధ సంప్రదాయమునకు చెందిన వజ్రయానము నాగార్జునుని తరువాత ఐదారుశతాబ్దములకు ప్రాదుర్భవించినది కావున దార్శనిక నాగార్జునుడు సిద్ధ నాగార్జునుడు ఒక్కరే అనుటకవకాశం లేదు. నాగార్జునుని ఆయుర్వేదాచార్యునిగా కూడ తలంచుచున్నారు. రస, ధాతు, భస్మముల ప్రక్రియలకు అతనిని ఆచార్యునిగా భావించుటకు కొన్ని ఆధారములు లేకపోలేదు. కాని నాగార్జునునివని ప్రసిద్ధింపబడిన అన్ని గ్రంథములు అతనివి కావు"[1]

1. విజ్ఞానసర్వస్వం—పేజీ 485.

నేడు గుంటూరు జిల్లాలోని నాగార్జునకొండ నాటి శ్రీపర్వతము. దీని మీద నాగార్జునుడు తంత్రయాన మహాపీఠాన్ని స్థాపించాడు. నాగార్జునునికి పూర్వం నుండే ఆప్రదేశము మహా విహారములకు, చైతన్యములకు, విద్వద్వరులగు బౌద్ధ భిక్షువులకు ఆటపట్టయి విఖ్యాతి గాంచినది. అందుకే నాగార్జునుడు ఆ ప్రాంతాన్ని ఎన్నుకొన్నాడు.

నాగార్జునుడు శాతావాహన వంశ సంభూతుడగు రాజునకు ఆదర్శపాత్రుడు, ఆప్తమిత్రుడు. అతడు తనకు పరమాప్తుడైన ఆ గౌతమీ పుత్ర యజ్ఞశ్రీ శాతకర్ణి పేరున పత్రమొకటి రచించాడు. దీనినే 'సుహృల్లేఖ' అంటారు.

నాగార్జునుడు బుద్ధుని 'అనాత్మా' దార్శనిక సిద్ధాంతాన్నే నాగార్జునుడు శూన్యవాదమన్నాడు. ఈ శూన్యవాదానికి ప్రతీత్యసముత్పాద వాదం' అద్వైతవాదం, అజీతవాదం వంటి పేర్లు కూడ వున్నాయి.

డా॥ సర్వేపల్లి రాధాకృష్ణన్ శూన్యతాసిద్ధాంతాన్ని గూర్చి ఇలాఅన్నారు.

"By, sunyata, therefore, the Madhyamika does not meen absolute non-being, but relative being"1

భిక్షువులు సక్రమంగా క్రమశిక్షణ పాటించకపోయినట్లైతే వారిని తొలగించాలనే నినాదంలో ఈయన ప్రసిద్ధిచెందాడు. అలా తొలగించిన వారు 8వేలమంది వున్నట్లు తేలింది. ఈయన్ని బౌద్ధుల అన్ని శాఖలు తమప్రతినిధిగా గుర్తించాయి.

'భట్టారక నంద', భట్టారక పరమసేన, భట్టారక సమ్యక్‌క్షుద్ర అనే ముగ్గురు యోగకరులు సిద్ధాంతాలను ప్రవేశపెట్టారు. వారి తరువాత అసంగసోదరులు వచ్చారు. నాగార్జునుడు శ్రీపర్వతంపైన రసాయన విద్యావంతులైన 500 మందిని పోషించినట్లు తారనాథ్ చెప్పారు.

---

1 2500 years of Buddhism—P. V. Bapat; page—107

With the help of the art of alchemy, he maintained for many years five hundred teachers of the Mahayana doctrine at Sri Nalendra. Then he brought under control devi Candika."1

నాగార్జునాచార్యులు 108 దేవాలయాల్లో 108 కేంద్రాలను ప్రారంభించారు. ఇప్పటివరకున్న వ్యవస్థను చండిక చూసేది. అది మహాకాళకు అప్పజెప్పారు. వజ్రాసనలోని బోధివృక్షాన్ని ఏనుగులు పాడుచేస్తున్నపుడు దాని వెనుక రెండుస్తంభాలను కట్టించి వినాశనం నుండి కాపాడాడు. కొంత కాలానికి అస్తంభాలపైన, సింహాలపైనవున్న 'మహాకల' విగ్రహాలు ప్రతిష్ఠించాడు. కొన్నాళ్ళు దీని వలన రక్షించబడింది. మర్లా అది శిథిలమవుతుందని గమనించి దాని చుట్టు రాతి గోడను కట్టించి 108 చైత్యాలు నిర్మింపజేశాడు. అంతేగాక నాగార్జునాచార్యులు శ్రీధాన్యకటక చుట్టూ ప్రహరీగోడ కట్టించి, అప్రహరీలకు వెలుపల 108 చైత్యాలు కట్టించాడు.

ఆయన 'వజ్రాసేన' ఒకనది వలన శిథిల మవుతుందని భావించి ఏడు అతి పెద్దరాళ్ళపైన అటు ఇటు బుద్ధుడి బొమ్మలు వచ్చేటట్లు శిల్పించి, ఆరాళ్ళతో అనకట్ట కట్టి నీటి ఎద్దడికి శిథిలంకాకుండా చూశాడు అని తారానాథ్ తన 'హిస్టరీ ఆఫ్ బుద్ధిజం ఇన్ ఇండియా' అనే పుస్తకంలో వ్రాశారు. రాళ్ళమీద చెక్కబడిన శిల్పాలు నదీ ప్రవాహాల్లో ప్రతిబింబించేవి.

అంతేగాక విలవలగా వున్న మహాయాన సూత్రాలకు ఏక సూత్రాలను నాగార్జునుడు తెచ్చాడు. అయితే ఆయన శూన్యవాద సిద్ధాంతం వేదాంతవాదానికి దగ్గరగా బౌద్ధాన్ని తీసుకువెళ్ళిందని డా॥ చంద్రధరశర్మ అభిప్రాయపడ్డారు.

TARANATHA'S, HISTORY OF BUDDHISM IN INDIA
Edited by Debiprasad Chattopadhyaya page—106
Motilal Banarsidass Publishers

"It is to the credit of Nagarjuna who flourished in the second century that he for the first time synthzesiyed the seatteved doctrines of the mahayana- sutras. His work was ably carried by his disciple Asyadeva, sunyavada brought buddhism closer to Vedanta"1

డేవిడ్ కలుపహన్ (DAVID J. KALUPAHANA)టిబెట్ కథను ఆధారంగా చేసికుని నాగార్జుని బాల్యం గురించి చెబుతూ" బాల్యంలో నాగార్జునుడు అల్పాయుష్కుడవుతాడని ఒక జ్యోతిష్కుని ద్వారా తెలుసుకొని ఆయన్ని ఒక బౌద్ధ భిక్షువుగా చేయాలని నిర్ణయించు కొంటారు. అయితే అమితాయుర్ధారణి'ని నలందలోని రాహుల్‌భద్ర వద్ద అభ్యసించి కుమార వ్రాసిన కావ్‌సెంగ్‌చ్యువాన్ (KAO-SENG-CHUAN)అనే గ్రంథంలో నాగార్జునుడు అదృశ్యవిద్యను ప్రయోగించేవాడని తెలుస్తుంది.

నాగార్జునుడు అదృశ్యంగా ఒక అంతఃపురంలోకి వెళతాడు. అయితే లోనికి వెళ్ళేసరికి విద్యపని చేయలేదు. రాజభటులు వెంటబడ్డారు. నాగార్జునుడు తప్పించుకుని వస్తాడు. క్షణికమైన ఆనందాల కోసం జీవితాన్ని వృథా చేసికోకూడదు అనే బుద్ధుని ధర్మసూత్రాలు ఆయనకు గుర్తువచ్చాయి. నాగార్జునుడు బౌద్ధంలోకి అలా వచ్చారని ఈ కథ చెబుతుంది.

నాగార్జునుడు అసలైన బౌద్ధ సంప్రదాయం కొరకు అన్వేషించాడని, ఈ బౌద్ధ సాంప్రదాయాన్ని ప్రజ్ఞాపారమిత సాంప్రదాయంనుండి అతడు తెలుసుకున్నాడు. అతడు నాగులనుండి ఈ విషయాన్ని తెలుసుకునట్లు రూపకాలంకారంలో చెప్పాడు. ఆ నాగుల్లో అతి ప్రధానుడుగా బుద్ధుడు అని చెప్పబడింది. అందుకే ఇతనికి 'మహానాగ' అని బిరుదు ఇవ్వబడింది. గొప్ప సర్పము, గొప్ప ఏనుగు అని బిరుదుకు అర్థము. ఈ రెండు కూడా జ్ఞాపకశక్తి, విచక్షణా శక్తి అనే రెండు శక్తులకు ప్రతీకగా వున్నాయి. ప్రజ్ఞాపారమిత సాంప్రదాయం ఇదే రోజుల్లో భారతదేశములో బాగా ప్రసిద్ధి చెందినది.

---

1. Acritical study of Indian Philosophy-Chandhradar sharma Motilal Banarsidass New Delhi 1987 page-329

ప్రజ్ఞాపారమిత సూత్రాల విషయంలో పూర్తిగా సంతుష్టుడయ్యాక నాగార్జునుడు ఇతర బౌద్ధ బోధనలు అన్వేషణ కొరకు వెళ్ళినట్లుగా ఆయన జీవిత చరిత్రలోని ఘట్టాలు తెలియ జేస్తున్నాయి. 'సద్ధర్మ పుండరీక' గ్రంథాన్ని ఆయన చూశాడు. బుద్ధుని తరువాత శిష్యగణం సద్ధర్మ పుండరీకాన్ని ప్రధానం చేసి దీన్ని మొదటి మహాయాన గ్రంథంగా భావించారు. నాగార్జునుడు ఈ గ్రంథాన్ని అధ్యయనం చేసి దీన్ని అధిగమించాడు. 'ప్రజ్ఞాపారమిత' సాంప్రదాయంలో వున్నటువంటి విలువైన తాత్విక అంశాల చేత ప్రభావితమైన నాగార్జునుని అంతకుముందున్న వాదనలు పెద్దగా ప్రభావితం చేయలేకపోయాయి. నిజం చెప్పాలంటే ప్రత్యేక బుద్ధులు శ్రావకులు అనే వాళ్ళ విషయంలో తీవ్రవాద మహాయానులకు భిన్నంగా నాగార్జునుడు ఆలోచించాడు. ప్రాథమిక చర్చల ఎడ నాగార్జునునికి వైముఖ్యం వున్నదనే భావనని ఇది రూపుమాపుతుంది.

వినయ సూత్రాలకు వక్రభాష్యం చెపినోళ్ళ అధిభౌతిక వాదులతో చర్చలో మొగ్గలి పుత్త తిస్స తీవ్రవాది కావలసివచ్చింది. బౌద్ధ సందేశాన్ని విస్తృతపరచాలనే అశోకుని బాధ్యతను నెరవేర్చడానికి మొగ్గలి పుత్త తిస్స ఇంత తీవ్రంగా వ్యవహరించవలసి వచ్చింది.

అశోకుని కాలంనుండి నాగార్జునునికాలంవరకు మొగ్గలి పుత్త తిస్స సూత్రాలే అసమాన్యంగా చెలామణి అయ్యాయి. నాగార్జునుడు తనకున్న తాత్విక జిజ్ఞాసతో ఎవరి ఆదేశం లేకుండానే తన బాధ్యతగా ఒక విలువైన బౌద్ధ గ్రంథాన్ని ఆచార్యనాగార్జునుడు రచించాడు.

బౌద్ధ తత్వాన్ని నాటి సమాజానికి అన్వయించిన మొగ్గలిపుత్త తిస్స ధర్మముపైన ఎక్కువ నొక్కి పెట్టినాడు. ఆ తరువాత 500 సంవత్సరాలకు వచ్చిన నాగార్జునుడు అప్పటికి ఎంతో అభివృద్ధి చెందిన తాత్విక దశలోని పరిస్థితులను తాను రూపొందిస్తున్న తత్వశాస్త్రానికి అన్వయం చేయడానికి ఎంతో కష్టపడవలసి వచ్చింది. అయినప్పటికి ఎంతో విలువైన విశ్లేషణ చేయగలిగే దశకు నాగార్జునుడు ఎదిగాడు. అని డేవిడ్. జె. కలుపహాన్ తన గ్రంథం "A History of Buddhist Philosophy "లో అన్నారు.

" Not burdened by any such responsibilities, Nagarjuna was able to confine himself primarily to the philosophical issues, and therefore was able to produce one of the most remarkable treatises ever compiled by a Buddhist. It is also possible that Moggaliputta - tissa had to deal with philosophical issues relating to the conceptions of person (puggala), phenomena (dhamma), and transcendence(Lokottaravada)in their nascent stages. By the time of Nagarjuna, almost five centuries later, these metaphysical theories had come to be presented with greater sophistication, so the task was not made easy for him. Yet he seems to have risen to the occasion equipped with an extremely analytical mind."

నాగార్జునుని తాత్విక ఆలోచన సమస్త మానవ జాతికళ్యాణానికి ఉద్దేశించబడిందని బి. యస్. యల్ హనుమంతరావు గారు ఇలా అన్నారు.

సమస్త మానవాళిలో తాదాత్మ్యతను మహాయాన "బౌద్ధనైతిక సూత్రాలు ప్రతిపాదించాయి. ఆ సూత్రాలకు ఆంధ్రులు కట్టుబడే వుండేవారు. వారిచ్చిన బహుమతులు సమస్త మానవజాతి కళ్యాణానికి ఉద్దేశింపబడేవి.

ఆచార్య నాగార్జునుడు తన 'లోకతితస్తవ' ఇలా ముగిస్తాడు.

యదానాప్తం మయపుణ్యం
స్తువత్యం స్థుతి భాజనం
అనిమిత్త బంధినాపీఠం
భూయాత్ తేనా ఖిలంజగత్

సామాన్య ప్రజలు కూడా ఇదే స్ఫూర్తితో ఉండేవారని జగ్గయ్యపేట శాసనం వెల్లడిస్తోంది. ఒక వణిక ప్రముఖుడు అందులో ఇలా అంటాడు."

మహాయాన బౌద్ధం ఆరు రత్నాలు ప్రసాదించిందని హనుమంతురావు గారు ఇలా అన్నారు.

---

1. A History Buddhist philosophy- David J. Kalupahana Motilal Banarsidass publishers - Delhi - 162

ఆచార్య నాగార్జునుని సుహృల్లేఖ, రత్నావళి పటిష్టమైన ప్రభుత్వ యంత్రాంగం, సుఖమైన సామాజిక జీవనము మున్నగు లౌకిక సమస్యలను నిశితదృష్టితో పరిశీలించాయి. నాగార్జున ఆర్యదేవ అసంగ, వసుబంధు, దిజ్నాగ, ధర్మకీర్తి అనే ఆరు వజ్రాలతో భరతవర్షము అలంకరింపబడినదని టిబెట్ వాఙ్మయం తెలియచేస్తోంది. ఆ ఆరు వజ్రాలలో నలుగురు ఆంధ్రులు కావటం గర్వించ వలసిన విషయం,

మహాయాన బౌద్ధానికి ఆంధ్రదేశం జన్మస్థలం. థేరవాద బౌద్ధానికి ఆంధ్రుల సేవ అపారము. ధాన్యకటకము మహాయానానికి ఆయువుపట్టు. నాగార్జున కొండ ప్రాంతంలోని పల్లవబొగ్గ థేరవాద బౌద్ధానికి మూలకేంద్ర మైన శ్రీలంకతో సంబంధాలు కలిగియుండేవి. శిహల విహారము, మహిశా వసవిహారము, 'వనవిహారాలు' థేరవాద విహారాలుగా ప్రసిద్ధి చెందాయి. క్రీ॥ శ 3వ శతాబ్ది మధ్యకాలంలో శ్రీలంకకు వెళ్ళిన వైతుల్యకుల (చైత్య కులలో ఒక తెగ) పై శ్రీలంక బౌద్ధులలో తీవ్ర వ్యతిరేకత వ్యక్తం అయింది. పాళీ సంస్కృతిని రక్షించే ఉద్దేశ్యముతో శ్రీలంకలోని మహావిహార వాసి నులు థేరవాద పునరుజ్జీవనానికి ఉద్యమించారు. స్మృతి పథంనుండి దూరమైన పాళీసంస్కృతి తిరిగి పొందేందుకు ఆంధ్రమహావిహార వాసినులు బుద్ధఘోషుని శ్రీలంకకు పంపారు. D. D. కోశాంబి, సుకుమారదత్తు మున్నగు చరిత్రకారులు పల్నాడులో కోట నెమలిపురి - గోడలూరు [మొరంద కేతక] బుద్ధఘోషుని నివాసస్థలంగా గుర్తించారు. శ్రీలంకనుండి తిరిగివచ్చి బుద్ధ ఘోషుడు నాగార్జునకొండలోని కులధమ్మగిరి, శిహల విహారములోని బోధి వృక్షఛాయలలో 'విశుద్ధమగ్గ' ను వ్రాశాడు. అది థేరవాద బౌద్ధంపై ప్రామాణిక నిఘంటువు" 1

మహాయాన బౌద్ధం సమాజం అట్టడుగు ప్రజల్లోకి పయనించడానికి ప్రయత్నించడంలో భాగంగా వారు బౌద్ధమతాన్ని కళాత్మకంగా మలిచారు బౌద్ధధర్మాన్ని శిల్పకళానైపుణ్యంతో దృశ్యీకరింప చేశారు. బౌద్ధుల స్థూపాలు, చైత్య గృహాలు, విహారాలు, ఉద్దీప్త చైతన్యాన్ని కలిగించేవిగా వుండేవి.

1. బౌద్ధం — ఆంధ్రము
ఆచార్య బి. యస్. ఎల్ హనుమంతరావు. పేజీ — 11

నాగార్జునుని కాలంలో మహాయాన బౌద్ధం ఒక ఉద్యమంలా నడిచింది. మహాయాన బౌద్ధ కేంద్రంగా నాగార్జునకొండ ఎలా అభివృద్ధి చెందింది. అనే విషయం బి. హెచ్. ఎల్. ఇలా వివరిస్తున్నారు.

"మహాయాన సిద్ధాంత కర్త బోధిసత్వ నాగార్జుననికై శ్రీయజ్ఞ శాతకర్ణి శ్రీపర్వత మహాచైత్య విహారాలను నిర్మించినాడు. శ్రీ పర్వత పశ్చిమ పాదం లోనే ఇక్ష్వాకుల రాజధానియైన విజయపురి విలసిల్లుతూ ఉండేది. శ్రీపర్వత విజయపురి ప్రాంతమే నేడు నాగార్జునకొండ ప్రశస్తి వహించింది. ఇచటి మహాచైత్యం బుద్ధ ధాతువుపై నిర్మితమైనట్లు శాసనాధారం దొరికింది. శ్రీప ర్వత విహారాన్నే 'పారావత' విహారమని చైనా యాత్రికుడు ఫాహియాన్ పేర్కొన్నాడు. ఇది పర్వత సానువులో తొలిచిన ఐదంతస్తుల భవనమనీ, ఇందు విశ్వవిద్యాలయాన్ని, గ్రంథాలయాన్ని నాగార్జునుడు నెలకొల్పినాడనీ వివరించినాడు. బౌద్ధ ధర్మంతో పాటు నాగార్జున విద్యాపీఠంలో ఆయుర్వే దము, రసాయనిక, ఖగోళ శాస్త్రాలను బోధించేవారు. ఇందుకు దర్శనంగా ఇచటి త్రవ్వకాలలో రసాయనిక శాస్త్ర ప్రయోగాలకు ఉపకరించే పరికరాలు లభించినాయి.

శ్రీ పర్వత ఇక్ష్వాకు చక్రవర్తి వీర పురుషదత్తుని కాలంలో మహా క్షేత్రమైంది. అతని అంతఃపురాంగనలు స్తూపవిహార చైత్యాలయ శిలా మంటప చతుశ్శాలలనేకం నిర్మించి శ్రీ పర్వత క్షేత్రానికి నూతన శోభను చేకూర్చినారు. ఈ స్థూపాలు అమరావతి రీతిలో మలచిన శిల్పాలతో అలం కృతములై నాగార్జునకొండను అమరావతికి మించిన కళాక్షేత్రంగా మార్చి నాయి. ఇచటి విహారాలలో మహాయాన శాఖలకేగాక థేరవాదులకు సైతం నివాస సౌకర్యాలుండేవి. సింహళ విహారం ప్రత్యేకించి సింహళ థేరవాదు లకు ఉద్దేశించినది. బౌద్ధాంధ్రుల ఉదారమత సహిష్ణుతకు, ఇంతకు మిం చిన నిదర్శనమక్కరలేదు. శ్రీ పర్వత శిఖరాలనుండియే మహాయాన ధర్మ జ్యోతులు చైనా, గాంధార, సింహళాది దూరదేశాలకు ప్రసరించినాయి."[1]

---

1. బౌద్ధము – ఆంధ్రము పేజీ నెం; 37
ఆచార్య బి. యస్. ఎల్. హనుమంతురావు

ఇంద్రియ గోచరమవుతున్న ప్రపంచం ఒక ఆభాస ఉన్నట్టు కనప డుతుంది. అంతిమ దృష్టి నుంచి అది శూన్యం, అవాస్తవం, యదార్థం.

ఎందు చేతనంటే ప్రపంచంలో ప్రతిదీ ప్రతీత్య సముత్పన్నం. అంటే ఒక వస్తువు వుండడం వల్ల మరొక వస్తువు సిద్ధిస్తున్నది. మొదటి వస్తువు లేనిదే రెండవ వస్తువు లేదు.

ఒక కుండను చేయడానికి మట్టి, కుండలు చేయువాడు, సారె, ఇంకా నీళ్ళ త్రొక్కువాడు అన్ని వస్తువులు అందరి శ్రమకలిసి కుండ తయారవు తుంది. కుండకు స్వతసిద్ధమైన వునికిలేదు. అందుకే అది శూన్యం అని నాగార్జునుడి వాదన.

వస్తువులకు స్వభావత్వం లేదు. కనుక అవి ఉత్పత్తి కావడంలేదు. నాశనం కావటంలేదు. అవి రావడంలేదు. పోవడంలేదు. మాధ్యమిక వాద దృష్టిలో ఆభాసమాత్రమైన ఈ లోకంలో దేనికి స్వతసిద్ధ ఉనికి లేదు. అంతా శూన్యమే అది నాగార్జునుడి వాదన.

నాగార్జునుడు తన వాదనా బలంతో అన్ని శూన్యమని నిరూపించాడు. ఆత్మని ఈశ్వరుణ్ణిలేడని నాగార్జునుడు శూన్యవాదాన్ని తత్వశాస్త్రంగామలిచారు. బుద్ధుని వాదాన్ని విస్తృతం చెయవలసిన నాగార్జునుడు బుద్ధుని సంఘవాదం స్థానంలో తన శూన్యవాదాన్ని ప్రతిష్టించాడు. శూన్యవాదం ఒక సామాజిక వాదంగా కంటే ఒక తాత్విక వాదంగా, తర్కవాదంగా ప్రసిద్ధి చెందింది. అయితే బౌద్ధ ఉద్యమ పరిధిని అది పెంచింది. శూన్యవాదం ఆ తరువాత హిందూ వాదులపై కూడ తనముద్ర బలంగా వేయగలిగింది.

అయితే హిందూవాదం బౌద్ధ కోట గోడల్లోకి ప్రచ్ఛన్నంగా జొర బడడానికి కూడా ఈ వాదం అవకాశం కల్పించింది.

ఆచరణవాదులు అవకాశవాదులు శూన్యవాదాన్ని సమంగా స్వీక రించడంతో శూన్యవాదం వలన బౌద్ధం ఎంత విస్తృతమైందో, అంత గందరగోళాన్ని సృష్టించింది.

అయినా బౌద్ధానికివున్న ఆచరణవాదం ద్వారా మహాయానంలో అది అట్టడుగు సమాజంలోకి ప్రవహించింది. బ్రాహ్మణవాదం ఎత్తుగడలను చిత్తుచేసి ఆదిభారతీయులైన దళితుల సామాజిక కళాజీవితంలోకి మహాయానం చొచ్చుకుపోయింది.

మహాయానంలోని విజ్ఞానవాదశాఖ లేక యోగాచారం ఒక మహోద్యమంలా పెల్లుబికింది.

విజ్ఞానవాదం - అసంగుడు

అసంగుడు 'మహాయాన సూత్రాలంకార' గ్రంథంలో తన సిద్ధాంతాన్ని ప్రతిపాదించాడు. అసంగుడు ఒక గొప్ప మహాయాన బౌద్ధ సిద్ధాంత కర్త. అసంగుడు గాంధారలో నివసించాడు. అదినేడు ఖాందారగా పిలువబడుతోంది. ఈఖాందర నేడు ఆఫ్ఘనిస్తాన్‌లో వుంది. అసంగుడు పురుషపుర(పెష్వార్) లో జన్మించాడు. ఈతడు కౌసికబ్రాహ్మణ కుటుంబంలో పుట్టాడు. మొదట అసంగుడు తన సోదరులతో కలసి బౌద్ధ హీనయానానికి సంబంధించిన 'శ్రావస్తివాద' శాఖలో చేరాడు. ఆశాఖలో అతడు తాత్వికంగా తృప్తిని పొందలేకపోయాడు. తరువాత అసంగుడు మహాయాన బౌద్ధుడైన మైత్రేయనాధుని చేత ప్రోత్సహించబడి శూన్యవాదాన్ని అధ్యయనం చేశాడు. ఈయన మహాయాన బౌద్ధంలో ప్రసిద్ధిచెంది 'సూర్యప్రభాసమాధి' అని పిలువబడ్డాడు.

అసంగుడు తారానాధుని ప్రకారం ఒక బ్రాహ్మణునికి ఒక క్షత్రియ స్త్రీకి పుట్టినపుత్రుడు. హుయాన్‌సాంగ్ అసంగుడు పుట్టింది గాంధారలో అయినప్పటికి కొన్నిగాధల్లో అయోధ్యగా కూడా చెప్పబడింది అని చెప్పాడు.

మైత్రేయనాథుని దగ్గర జ్ఞానాన్ని పొందిన తరువాత మగధ సమీపం లోని ధర్మాంకుర అరణ్యంలోని మఠంలో తన బోధను ప్రారంభించాడు. తరువాత గగురీలోని ఉస్మపురి విహారానికి చేరి 'గంభీరవక్షు"ని తన సిద్ధాంత పరిధిలోకి తీసుకు రాగలిగాడు. చివరి పండ్రెండు సంవత్సరాలు నలందలో గడిపి చివరకు రాజగృహలో మరణించాడు.

అసంగుని మహాయాన బౌద్ధానికి ఎందుకు ప్రభావితులయ్యారో చెబుతూ డా॥ (MRS)సురేఖ విజయలిమాయె ఇలా అన్నారు.

"The Buddha had already institutionalised religion for the first time in India. Many monasteries had been built and a new community of monks could be seen. A monk had to severe all his worldly ties and live a life of a wandering mendicant. He meditated and lived and led a very austere life. The discipline of vinaya regulated his life. Even so the recitation and the principles of the Great vehicle charmed many people and caught their imagination. So, many people were attracted to Mahayana Buddhism."1

విజ్ఞానవాదానికి మూలపురుషుడు క్రీస్తుశకం రెండవ శతాబ్ధికి చెందిన మైత్రేయనాథుడు. అయితే ఈవిజ్ఞాన వాదాన్ని ముందుకు తీసుకు వెళ్ళడానికి బహుళ ప్రచారాన్ని తెచ్చిపెట్టినవాడు అసంగుడు. వసుబంధుడు, అసంగుడు ఇద్దరూ అన్నదమ్ములు. ఇద్దరూ మొదట హీనయాన బౌద్ధానికి సంబంధించిన వారే. తరువాత అసంగుడు విజ్ఞానవాదానికి ప్రభావితుడయ్యాడు. వసుబంధుడు హీనయానంనుండి మహాయానంలోకి రావడానికి చాలా సమయం పట్టింది. ఆయన అభిధర్మకోశం, విజ్ఞప్తి మాత్రతా, త్రింశిక మొదలైన ఉద్గ్రంధాలు రచించారు. అసంగుణ్ణి పరిశోధకులు చాలాకాలం నిర్లక్ష్యం చేశారు. ఈయన సోదరుడు వసుబంధుని ప్రాముఖ్యత వలన ఇతను మరుగున పడి పోయాడు-'యోగాచార' సాంప్రదాయ శాఖను అసంగుడే ప్రారం

---

1 MAHAYANA SUTRALAMKARA—by. Asanga—(1992). page: XIV Sri Satguru Publications Indian book centre—Delhi

ఛించాడనేది అందరికీ తెలిసినసత్యమే. హకుజుయు [HAKUJUU] అనే పరిశోధకుడు మహాయాన సూత్రాలంకారాలను కూడా మైత్రేయనాధుడే ప్రచారం చేశాడని చెప్పాడు. 'యోగాకార' స్కూలుకూడా మైత్రేయ నాధుడు ప్రారంభించాడంటున్నారు. అసంగుడు, మైత్రేయనాధుడు ఇద్దరూ ఒక్కటే నని కొందరంటున్నారు.

శూన్యవాదానికి, విజ్ఞానవాదానికి పెద్దవైరుధ్యం లేదని విజ్ఞానవాదులు శూన్యవాదాన్నే విస్తృత పరచారని దాసుగుప్తా ఇలా అంటున్నారు.

The difference between asaungevada and vignanvada is not fundamental, but is rather one of method. Both of them agree in holding that there is no truth in anything everything in only passing appearence a kin to dream or magic, But while the Sungavadins were more busy in showing this indifinabliness of all phenomena, the vignanavadins, factly accepting the truth preached by the Sunyavadins, interested themselves in explaining the phenomena of consciousners by their theory of the mind (vasana]''1

శూన్యవాదమూ, విజ్ఞాన వాదమూ ఏదీశాశ్వతం కాదనే ప్రధాన సూత్రాన్ని ఆధారం చేసుకొని నడచాయి. శూన్యవాదులు తద్భిన్న వాదాలన్నిటిని ఖండించారు, విజ్ఞాన వాదులు సమన్వయ ధోరణిలో శూన్యవాదంలోని మూల సిద్ధాంతాన్ని విస్తృత పరచారు. అశ్వఘోషుడు విజ్ఞానవాదాన్ని 'తథాత' TATHATAసిద్ధాంతం ద్వారా విజ్ఞాన వాదాన్ని క్రీ.పూ. 1వ శతాబ్దిలోనే ప్రబోధించాడు, విజ్ఞానవాదినుల మొదటిగ్రంథం అవాదతారసూత్రం. క్రీ.శ. 4వ శతాబ్దికి సంబంధించిన అసంగుడు విజ్ఞానవాదాన్ని ఈ రచనల ద్వారా వెలువరించాడు. సప్తదశభూమి సూత్ర, ఉపదేశ, మహాయాన సంపరిగ్రహశాస్త్ర యోగాకార భూమి శాస్త్ర, మహాయాన సూత్రాలంకార గ్రంథాలు అందులో ప్రసిద్ధమైనవి. అయితే ఇవన్ని ఇప్పుడు సంస్కృతంలో దొరకడంలేదు. టిబెట్, చైనా భాషల్లో దొరుకుతున్నాయి

---

1. Buddhist philosophy; page: 128—(1988)— surindranath DasGupta Motilal Banarsidas

హిందూ రచయితలు 'యోగాకారభూమిశాస్త్ర' అనే అసంగుడు రచించిన గ్రంథంద్వారా అతడు ప్రవచించిన సిద్ధాంతాన్ని 'యోగాకారా' అని పిల వడం ఆరంభించారు. మొదట సర్వాస్తివాదంలోవుండి తన అన్న అసం గుని ప్రభావంలో విజ్ఞాన వాదంలోకి వచ్చిన వసుబంధుని 'అభిధర్మకోశమే' సర్వాస్తివాదిసులకు ప్రామాణిక గ్రంథంగావుంది. వసుబంధుడు మహాయాన సూత్రాలకు వ్యాఖ్యానాలు వ్రాశాడు. అవతంసక నిర్వాణ, సద్ధర్మపుండరీక, ప్రజ్ఞాపారమిత, విమలకీర్తి, శ్రీమాలసింహనాద మొదలైనవి ముఖ్యమైనవి. ఈయన విజ్ఞాన మాత్రసిద్ధి, రత్నత్రయ అనే మహాయాన సూత్రాలను ప్రతి పాదించాడు. మహాయానాభిదమ్మ సంగీత శాస్త్రంలో మహాయానాన్ని వివ రిస్తూ ఏడు అంశాలు అసంగుడు యిచ్చాడు. మహాయానం విస్తృతమైంది. సర్వజీవుల సమానత్వాన్ని బోధిస్తుంది. ప్రపంచంలో వస్తువులు వాస్తవం అనేదాన్ని నిరాకరిస్తూ మానవస్పృహే గొప్పదనే వాదాన్ని అసంగుడు ముందుకు తెచ్చాడు. మహాయాన బౌద్ధానికికూడా మూలగురువు బోధిసత్త్వుడే అని ఆయన ఉపాయకుశలత్వంచేత ప్రజలను ఆకట్టుకొని బోధించాడని అసంగుడు వ్రాశాడు. బోధిసత్త్వునిలాగే ఏడుదశలు దాటి బుద్ధత్వాన్ని పొం దటం అంతిమ లక్ష్యమని అసంగుడు చెప్పాడు. మానవుల ధార్మిక అవస రాలని బుద్ధుడు తీర్చేశక్తిగలవాడని అసంగుడు ప్రబోధించాడు. 'మహాయాన సంపరిగ్రాహశాస్త్రంలో' అసంగుడు 'యోగాకర' వాదాన్నిగూర్చి తెలియ జేశాడు.

అసంగుడు ఒక కొత్తకోణంనుండి విజ్ఞానవాదాన్ని బౌద్ధంలో సమన్వ యించి, విజ్ఞానవాదానికి ఒక ఆచరణాత్మకమైన సైద్ధాంతిక భూమికను ఏర్పాటు చేశాడు. విజ్ఞాన వాదానికి పురాతనమైన 'అభిధర్మాన్ని' అన్వ యించే గ్రంథం 'అభిదమ్మ సముచ్చయము' అని చెప్పవచ్చును. ఈ గ్రం థంలో ప్రతివిషయంలోను మెదడును చైతన్యవంతంగా వుంచుకోవటంమీద ఎక్కువ చర్చజరిగింది. 'సంధినిర్మోకన్' అనే నిబంధనలో బోధిసత్త్వుడు తన శిష్యులతో ఎలా సహచర్యం చేయాలని చెప్పాడో ఆ విషయాలమీద చర్చచేశాడు. ఈ గ్రంథంలో జ్ఞానాన్ని ఎలా సంపాదించాలనే దానిమీద మూడు మార్గాలను సూచించాడు. సత్యాన్ని పాటించడానికి ఐదుమార్గాలు చెప్పాడు.

ఈ ఎనిమిదిని కలిపి ఎనిమిది నిరూపణలంటారు. 'మహాయానసూత్రాలంకార, మహాయానవాదం బుద్ధుడు చెప్పిందికాదు. అనే విమర్శను తీవ్రంగా వ్యతిరేకించి మహాయాన సూత్రాలను ప్రతిపాదించాడు మహాయాన సూత్రాలే బుద్ధుడు చెప్పిన మార్గానికి సరైన ప్రతీకలు అని అసంగుడు చెప్పాడు. పరమార్థం అనేది స్థిరమూకాదు, అస్థిరమూకాదు. మోక్షము మనము చేసిన తప్పులకు విముక్తి మాత్రమే. బుద్ధునిమార్గం హేతువుల సముచ్ఛయముకాని ఒకే హేతువుకాదు అని అసంగుడు 'మహాయాన సూత్రాలంకార' లో చర్చించాడు. ధర్మము స్వతంత్రంగా నిలువజాలదు. కాని విజ్ఞానానికి స్వాతంత్ర్య స్థితి వున్నది. విజ్ఞానవాది - ధర్మములు అసత్తును కొన్ని నిశ్చితములు, సమంజసములు అగు హేతువులచే సాధించును. "యథార్థవాద జ్ఞానాకారము ధర్మాలంబనమున ఉత్పన్నమవుతోంది. ఆ ధర్మము జ్ఞానముకన్న స్వతంత్రము అని అసంగుడు ప్రబోధించాడు". జ్ఞానాకారమున ఏకతలేదు. వారు భావించిన ధర్మాలంబనము - ఏకాణువు లేక సంఘటితాణువు. జ్ఞానమున అంశము. అంశము కాగలయది స్థూల ప్రతిభాస - అందుచేత అణువు ధర్మస్థానమున నిలువజాలదు. దానికి స్థూలాకారములేదు. కావున జ్ఞానమునకంశమయినది. దాని వెలుపల సమాన సారూప్యత కలది ఉండదు. అ హేతువుచేత జ్ఞానాకారమును పుట్టించు కారణములేదు. ఏదీ జ్ఞానమునకు బాహ్యమున కలదను కొందరేమో అది జ్ఞానాకారమున అంశము కాజాలదని "అసంగుడు జ్ఞానంయొక్క ప్రాధాన్యాన్ని గూర్చి చెప్పాడు." జ్ఞానమునకు చేరిన అంశముల వ్యవస్థితిని-జ్ఞానమొకచోట ధర్మమింకొకచోట సారూప్య సంబంధమున అనుటలో దాని అసమంజస్యమును సూచించును. సంబంధమంతయు జ్ఞానములోనేగాని జ్ఞానమునకు - బాహ్య ధర్మమునకుకాదు. ఈ సంబంధం కొలుచుకొన వీలులేదు. సరియైనదని ఋజువుచేసికొన ఆధారములేదని అసంగుడు చెప్పాడు. జ్ఞానమునకు భిన్నంగా ధర్మం మనజాలదని ఈ రెండింటి అవినాభావ సంబంధం కొనసాగింపే విజ్ఞానవాదసారమని అసంగుడు వాదించాడు. "జ్ఞానము స్వతంత్రము, స్వాశ్రితము-బాహ్యధర్మములపై ఆధారపడదని" అసంగుడు సిద్ధాంతీకరించాడు. విజ్ఞానవాది అనుభవములోని సర్వాంశములను వాసనా ప్రభావమున తనలో ఏర్పడిన సంస్కారముల వలన సమంజసములుగా సమ

న్వయించ గలడని జ్ఞాన అజ్ఞాన భేదముల కాలపరి సామాన్యమయిన అంత ర్ధర్మ విశ్వమును, ఇత్యాదులను, కాల కాలంతరముల తనలో వ్యక్తమయిన ధర్మసంస్కృతులను ఈ విజ్ఞానవాదమూలమున నిర్వచించ గలుగుతాడని అసంగుడు చెప్పాడు. అసంగుని తత్వాన్నిగూర్చి చెబుతూ A. K. WARDER ఇలా వివరిస్తున్నారు—

" Reality (tattva) is that which is always without duality, is the basis of illusion (bhranti, or 'error', 'mistake'), is undifferentiated (aprapanca), cannot be expressed ....nothing other than it occurs in the universe though through delusion the world has abandoned the existing (sant) and superimposed (abhinivista) the non-existing (asant). On the one hand its appearance (akrti) exists (asti), on the other hand its existing (bhava) does not occur (na vidyate, but here this to be used as a synonym for does not 'exist', perhaps under pressure of the metre), therefore 'existance' (astitva) and 'non-existance' (nastitva) (of it) is affirmed with refrence to illusion [maya], etc." 1

'మహాయాన సూత్రాలంకార' వ్యాఖ్యానంలో తత్వంపై ఎంతో చర్చ జరిగింది. అసంగుడు తత్వశాస్త్ర విశ్లేషణను అనేక రూపాల్లో విస్తృత పరుస్తూ వెళ్ళాడు. సమస్తమును చిత్త మాత్రము అనునది విజ్ఞానవాద సారము. చిత్త, మనో, విజ్ఞాన, విజ్ఞాప్తులు పర్యాయ పదములు. చిత్తముచే ఇక్కడ చైత్రమును అభిప్రేతం. బాహ్యార్ధములేదు. రూపాదులు లేకుండనే రూపాది విజ్ఞప్తి ఉత్పన్నమగు చున్నది. అర్ధరూపముగ అవభాషించునది. విజ్ఞానమే అర్ధము అసత్తు. తిమిర రోగికి అసత్కల్పములగు కేశాదులు ధాన్యాదిపుంజములలో కన్పడినట్లు అర్ధమును భాషించు చున్నదని" వసు బంధు వింశతికలో దానిపైగల స్వకీయ వృత్తిలోను విజ్ఞానవాదాన్ని పై విధంగా వివరించారు.

"ప్రమాణముల వలన అస్తిత్వ, నాస్తిత్వములు రుజువగును. ప్రమాణములలో ప్రత్యక్షము బలవత్తమము, అర్ధము అసత్తయినచో ప్రత్యక్ష బుద్ధి ఎందుకు కలుగుచున్నది? ఈ అక్షేపమునకు విజ్ఞానవాదులు చెప్పిన

---

1. Indian Buddhism - A. K. Warder Page : 438
Motilal Banarsidass Publishers 1970

సమాధానమిది. "క్షణిక వాదులు విషయములు ప్రత్యక్షమగుటకు అంగీక రింపలేరు. ఏలన క్షణికమగు విజ్ఞానము విషయముగా తెల్పిన క్షణమందే రూపరసాదికములు నిరుద్ధము లవుతాయి. ప్రత్యక్ష బుద్ధి కలిగిన క్షణమందే అర్థము కానరాకుండ పోతుంది. ఏలయనగా అప్పుడే మనో విజ్ఞానము ద్వారా పరిచ్ఛేదము, చక్షుర్విజ్ఞాన నిరోధము జరిగియుండును."

దేవీప్రసాద్ ఛటోపాధ్యాయ తన 'వాటీజ్ లివింగ్ అండ్ వాటీజ్ డెడ్ ఇన్ ఇండియన్ ఫిలానఫీ' అనే గ్రంథంలో విజ్ఞానవాదాన్ని గూర్చి ఇలా చెప్పారు.

"But we have a better idea of their actual Philosophical view from its name Vijnana-vada or Vijnapti – matratavada. The word vijnana or vijnapati means mind or consciouness, though not in the conventional sense of a spiritual substance. From the point of view of these Buddhists, mind means something like a stream (Santana) of consciousness, or more simply, a stream of fleeting ideas. Vijnana-vada or Vijnapti - matrata - vada is the view that only the mind in this sense is real. The main emphasis of such a philosophy is naturally on the denial of the material or extramental world. Ordinary people believe that there are such things as the houses, mountains, rivers, etc, of which we have ideas. According to these philosophers, however, only ideas exist; but there is no actual thing outside the minds to these ideas. Everything, in short, is purely mental."[1]

మహాయాన సూత్రాలంకారలో విజ్ఞానము సంపాదించడం ఎలా అనే అంశాన్ని ఇలా చెప్పాడు.

మహాశ్రయారంభ ఫలోదయాత్మికా జినాత్మజానాం ప్రతిపన్నిరిక్ష్యతే।
సదా మహాదాన మహా ధివాసనా మహార్థ సంపాదన కృత్యకారికా॥
(మహాయాన సూత్రాలంకార 5వఅధ్యాయం - 1వశ్లోకం)

---

1. What is living and What is dead in Indian Philosophy
—Debiprasad Chattopadhyaya —page : 28
People's Publishing House, New Delhi — 1977

గొప్పపునాదులపై మొదలుపెడుతూ బాగా కష్టించి మంచి ఫలాలను పొందాలనే జ్ఞానతృష్ణ విజయవంతులైన వృత్తుల్లో వుంటుంది. ఎల్లప్పుడూ వారిలో గొప్ప దానగుణం, గొప్ప సాధన వుంటాయి. గొప్ప అర్థాన్ని సంపాదిస్తూ వారు గమ్యాన్ని చేరతారు.

1) పరత్రల బ్ధ్వాత్మ సమానచిత్తతాంస్వతో అధివాక్షేష్ఠతరేష్టతాం పరే।
తథాత్మనో అన్యర్ధ విశిష్ట సంజ్ఞనః స్వకార్యాతా కా కతమా పరార్థతా ॥2॥

ఒక వ్యక్తి తనలో వున్న ఆలోచనలు తనస్థాయికి సమంగావున్నాయన్న ఆలోచన కలిగినట్లైతే, పరొకరితో పోల్చినప్పుడు తన ఆలోచనలు తక్కువ స్థాయిలో వున్నాయని తను భావించినట్లైతే అతని వివక్షణ ఏపాటిదో అర్థమవుతోంది.

"When one obtains the equality of thought, for one's self and for the other, the self prefers highest for the others to the highest of one's own self. When one decides that the artha (sense) of others is superior to one's own self, where the is artha (sense) of one's own self and where is the artha of others?"1

2)పరత్ర లోకోన తథాతి నిర్దయ ప్రవర్తతే తాపన కార్మణారి పేం
యథా..రార్ధ భుశదుః ఖతాపనే కృపాత్మకః స్వత్మని సంప్రవర్తతే ॥3॥

మనిషి క్రూరుడు కాదు. అతనిని ఎవరైనా హింసిస్తే అతనూ హింసిస్తాడు. ఇతరులను తాను ఎంత హింసించినా తన అంతరాత్మకు మాత్రం తను హింసకుడు కాదు.

3)నికృష్టమ ధర్మతాస్థితే సుదేశనా వర్జనతా అవతరణా.।
వినీతిరర్ధే పరిపాచనా శుభే తథావ వాదస్థితి బుద్ధి ముక్తియా॥8॥

"According to the nature of beings they are classified as lowly, average or superior. In dharmata good preaching should be attractive. The discipline in this sense is maturation of the auspicious advice. Thus producing a state of mind free from faults 2".

---

1. Mahayana Sutralamkara by Asanga : page ; 60.
Sri Satguru Publications. 1992
2. Ibid page: 61

అసంగుడు మెదడు తరగతుల మీద మెదడు కుండే ప్రతిభమీద విజ్ఞానం యొక్క మహోజ్వాల విస్తృతిమీద విస్తృతమైన చర్చ కొనసాగించాడు.

విజ్ఞానవాదం బౌద్ధ తాత్విక దృక్పథాన్ని విస్తృత పరిచింది. అసంగుడు, వసుబంధుడు బ్రాహ్మణ కులంలో పుట్టడం వలన బౌద్ధం బ్రాహ్మణులలోకి విస్తరించింది. ఒక వాదంలోకి బ్రాహ్మణులు వచ్చినపుడు ఎంత చిత్తశుద్ధితో పని చేసినా ఆ కులం ప్రజలు ఆ వాదానికి హాని ఎంతవరకు చేయగలిగితే అంతవరకు చేస్తారు. అది మహాయానంలో కూడా బౌద్ధానికి కొంత జరిగిన మాట చారిత్రక వాస్తవమే. అయితే బౌద్ధానికుండే అంతశ్శక్తి, తాత్విక శక్తి బ్రాహ్మణ వాదాన్ని నివారించగలిగిన మేరకు నివారించి - కుల నిర్మూలనా సామాజిక దృక్పథంతో పాటు మెదడు కుండే ప్రాధాన్యాన్ని కూడా నొక్కి వక్కాణించ గలిగింది. తర్కాన్ని, విశ్లేషణని, సమన్వయాన్ని సామాజిక ఆచరణతో వాస్తవాంశ ప్రతిఫలనాల్ని విజ్ఞానవాదం ముందుకు తీసుకు పోగలిగింది.

దిఙ్నాగుని జ్ఞాన మీమాంస

దిఙ్నాగుడు భారతీయ మతతత్వవేత్తల్లో పేర్కొనదగినవాడు. దిఙ్నాగుడు కూడా బ్రాహ్మణ కుటుంబంలో జన్మించాడు. దక్షిణ భారతంలోని కంచిలో సింహవక్రమనే గ్రామంలో జన్మించాడు. ఒక బుద్ధ పాఠశాలలో ఉపాధ్యాయుడుగా చేరి తరువాత బౌద్ధ బోధకుడయ్యాడు.

మొదటిలో ఈయన బ్రాహ్మణ కుటుంబం నుండి రావడం వలన కొన్ని వ్యక్తిత్వాలకు ఆకర్షితుడై 'వాత్సీపుత్రీయుడు' గా తన తాత్విక జీవితాన్ని ప్రారంభించాడు. అయితే 'వాత్సీపుత్రీయ' సిద్ధాంతాలకు పూర్తిగా సంతృప్తుడు కాక, ఉత్తరభారతం పయనించి వసుబంధునికి శిష్యుడయ్యాడు. ఈ సమయంలో అక్కడ బ్రాహ్మణవాద సంప్రదాయాలను బౌద్ధ దృక్పథంలో వసుబంధుడు తీవ్రంగా ఖండిస్తూ వున్నాడు.

క్రీ॥శ॥ ఐదవ శతాబ్ది చివరి భాగంలోనూ, 6వ శతాబ్దంలోనూ ఈయన జీవించాడు. (480 నుండి 540 వరకు) ఈయన వసుబంధుడి ఆలోచనా విధానాన్ని కొనసాగించాడు.

వసుబంధుని ఆలోచనా విధానాలకు ఆదర్శరూపాన్ని 'క్షీరమతి' చేసినట్లే దిజ్ఞాగుని జ్ఞానమీమాంసకు 'ధర్మకీర్తి' కూడా అనేకమైన మార్పులు చేశాడు. ఈ మార్పులు జ్ఞానమీమాంసకే ఒక కొత్త రూపాన్ని ఇచ్చాయి. నాగార్జునుని ఆలోచనలకు, చంద్రకీర్తి' ఒకరూపాన్నిచ్చి నాగార్జునుని కంటే చరిత్రలో నిలబడి పోయినట్లే ధర్మకీర్తి కూడా దిజ్ఞాగుని ఆలోచనలకు ఒక రూపం ఇచ్చి చరిత్రలో నిలిచిపోయాడు.

దిజ్ఞాగునికి భాష్యంగా వ్రాసిన 'ధర్మకీర్తి వ్యాఖ్యానాలే మనకు దృగ్గోచరమవుతున్నాయిగాని, దిజ్ఞాగుని వాస్తవ సిద్ధాంతాలు మనకు కనిపించటం లేదు.

దిజ్ఞాగుడు ధర్మం ఎక్కడ నుండి లభ్యమయ్యిందనే అంశానికి ఎక్కువ ప్రాధాన్యం ఇచ్చాడు. వస్తువుకు నాగార్జునుడు ప్రాధాన్యం ఇవ్వగా వస్తువు యొక్క మూలానికి దిజ్ఞాగుడు ప్రాధాన్యం ఇచ్చాడు.

దిజ్ఞాగుణ్ణి గురించి హట్టోరి (HATTORI) అభిప్రాయం ఇలా వుంది.

" Hattori seems to contrast Nagarjuna and Dignaga by arguing that Nagarjuna denied the possibility of apprehending prameya (the object) by means of pramana (the source of knowledge) because these, being mutually conditioned, lack independent substantiality, and that Dignaga assumed the source of knowledge to be substantial while the object is not".1

దిజ్ఞాగుడు ప్రమాణ సముచ్చయము దాని వృత్తి, న్యాయప్రవేశము, ఆలంబన పరీక్ష, అభిదమ్మకోశ వ్యాఖ్యానము, ప్రమాణశాస్త్ర ప్రవేశము, త్రికాల పరీక్ష హేతు చక్రహరుడు అనేగ్రంధాలు రాశాడు. న్యాయముఖ ప్రమాణ సముచ్చయము దిజ్ఞాగుని ముఖ్యగ్రంథములలో ఒకటి. ఈ గ్రంథం ఈయన ప్రశస్తిని పెంచింది.

---

1. A History of Buddhist Philosophy page 195
— David. J. Kalupahana

దిఙ్నాగుని అభిప్రాయంలో జ్ఞానం అనేది రెండు విధాలుగా వుంటుంది. ఒకటి ప్రత్యక్షంగా గ్రహించేది. రెండవది ఒక విషయంనుండి మరొక విషయాన్ని గ్రహించడం. వస్తువుకి స్వలక్షణం, సామాన్య లక్షణం అనే రెండు గుణాలు వుంటాయి.

" For Dignaga, there are only too sources of knowledge, perception (pratyaksa) and inference (anumana).He then enumerates two aspects (laksana) of the object that correspond to the two sources, the particular (Svalaksana) being the object of perception and the universal (Samanyalaksana) the object of inference. Even though Dignaga begins his description with such correspondence between the source of knowledge (pramana) and the object (prameya) as the discussion progresses one can see how he dissolves the sharp dichotomy between the particular and the universal.'' 1

ప్రత్యక్ష ప్రమాణ స్వరూపాన్ని దిఙ్నాగుడు అంగీకరింపలేదు. ఆయన వివరణ పూర్వులకు భిన్నంగా వున్నది. ప్రత్యక్షమనగా నామము, తర గతితో సంబంధము లేకుండా భ్రాంతితో కూడే జ్ఞానమే అని ఆయన వర్ణించాడు. ఒక వ్యక్తి చీకటిలో తాడును చూసి అది సర్పమని భ్రాంతి చెందడం వలన అది ప్రత్యక్షజ్ఞానము కాజాలదు. అలాగే ఒకడు గోవునుచూసి అది గోవు అనగలడేకాని అది ఏజాతిది, దాని లక్షణములేవో వివరించలేడు. అందువలన ప్రత్యక్షజ్ఞానము అసంపూర్ణమని దిఙ్నాగుని సిద్ధాంతము. అలాగే అగ్నితో పొగకు అవినాభావ సంబంధముంది కనుక పొగను చూసి కొందరు అగ్నిని అనుమానింతురు. కొందరు పొగనుచూసి అగ్నికి పర్వతముతో సంబంధం వూహిస్తారు. ఈ రెండు నిర్ణయాలు యదార్థం కాదని దిఙ్నాగుడు ఖండించాడు. పొగవున్నచోట అగ్నివుండుట నిర్వివాదాంశం. ఎల్లరకు అనుభవ సిద్ధమైన విషయము– రెండవదానిలో పర్వతమొక్కటే దృశ్య పదమున వున్నది. అగ్ని అదృశ్యముగా నున్నది. కనుక వాస్తవమువకిచటు అనుమానించునదేదీ? అగ్నికాదు. పర్వతముతో దాని సంబంధమునుకాదు. మరి ఏమనగా అగ్ని కలిపిన పర్వతము ఇది దిఙ్నాగుని సిద్ధాంతము.

---

1. Ibid page - 195, 196

పదార్థానుమానమనగా స్వార్థానుమానమును ఇతరులకు వర్ణించుట మాత్రమేనని దిజ్ఞాగుడు ఉపమాన ప్రమాణమును ప్రత్యేకముగా నంగీక రించాడు. మనమొక వ్యక్తియొక్కగాని, లేదా పదార్థముయొక్కగాని సామ్య మును లేదా పోలికను ఇతరత్రా గుర్తింపులేని మన జ్ఞానము యదార్థమునకు ప్రత్యక్ష జ్ఞానమే యగుచున్నది. కనుక ఉపమానము ప్రత్యేక ప్రమాణ ముగా అంగీకరించ నవసరములేదు. ఇట్లే శబ్దప్రమాణమును, శబ్దప్రమాణ మనగా ఆప్త వాక్యము, విశ్వసనీయమైన నుడులు. ఇందులో ఆవచనములు ప్రవచించినవ్యక్తి విశ్వసనీయుడనియా లేదా ఆ వచనములు ప్రమాణములా? పురుషుడన్నది కేవలము అనుమానమగుచున్నది. వచనములనినది ప్రత్యక్ష సిద్ధము. ఇట్లు శబ్దప్రమాణములను ప్రత్యక్షనుమాన ప్రమాణములలో అంతర్భాగమొనరించెను." 1

దిజ్ఞాగుడు తన సూత్రీకరణల్లో ప్రధానంగా "ప్రత్యక్షం కల్పనాపొఢం" అని వ్యాఖ్యానించటం జరిగింది. ఈ విషయంపై హటోరి వ్యాఖ్యానిస్తూ-

" Dignaga begins with the primary source of knowledge, namely, perception (pratyaksa). His is the most succinct description of perception available anywhere in Buddhist literature. It is so brief that its interpretation became quite varied. The definition runs thus.

"Pratysksam kalpana podham."

The term kalpana, which is crucial here, is generally rendered as "conceptual construction", thereby leaving the impression that pratyaksa is "perception" free from conceptual construction, and hence non-conceptual. A careful analysis of the conceptions discussed by Dignaga in light of the treatment of concepts or conceptions in the mainline Buddhist tradition discussed earlier may enable us to understand what Dignaga is negating in the present context. The concepts are:

1. Arbitrary words [yadrccha-sabda], i.e. proper names such as Ditha, etc"

---

1. విజ్ఞాన సర్వస్వం - 7వ భాగం పేజీ 460

A History of Buddhist Philosophy—David J. Kalupahana. page 196

2. Genus-words (jati-sabda), i. e., common nouns such as 'cow,''etc.

3. Quality-words (guna-sabda), i.e., adjectives such as ''white,''etc.

4. Action-words (kriya-sabda), i.e., terms expressive of agency such as ''cook,'' etc.

5. Substance-words (dravya sabda), i.e., terms expressive of ownership such as ''staff-bearer,'' ' horn—bearer,'' etc. 1

దిజ్ఞాగుడు జ్ఞాన తత్వాన్ని విస్తరింపచేశాడు. బౌద్ధతత్వంలో వున్న సామాజికత, దార్శనికతతోపాటు జ్ఞానదృష్టి విస్తరించింది. జ్ఞానానికి ఎప్పుడైతే ప్రాధాన్యత వచ్చిందో బౌద్ధ సంఘంలో చర్చకు, తర్కానికి, సమన్వయానికి, ప్రాకృతిక జ్ఞానమీమాంసకు, శరీరానికి, ప్రకృతికివుండే అంతస్సంబంధాలకు ఎంతో ప్రాధాన్యం కలిగింది. ఖండ ఖండాతరాల్లో మెదడును హృదయాన్ని అటు తాత్వికులను, ఇటు చక్రవర్తులను, అటు అసామాన్యులను, ఇటు సామాన్యులను ఆకట్టుకొంది. తన పరిధిలో ఇముడ్చుకుంది.

బౌద్ధం ఒకవాదంగా, ఒక జిజ్ఞాసగా, ఒక ఆలోచనగా, ఒక తాత్విక ప్రపంచంగా సాగిపోయి ప్రపంచ దర్శనంగా ఆవిర్భవించడానికి దిజ్ఞాగుని పాత్రి మరువలేనిది. పుట్టుకతో బ్రాహ్మణులుగా పుట్టిన ఎందరికో బౌద్ధం తమ వర్ణకుడ్యాలను పగలగొట్టుకుని బయటకు వచ్చే తత్వాన్ని అందించ గలిగింది. అందుకే బ్రాహ్మణవాదం విజృంభిస్తున్న ప్రతిదశలోను బౌద్ధ పునరుజ్జీవన ఆవశ్యకత అత్యవసరం అనేది చరిత్ర మనకు చెబుతున్నపాఠం.

1. Ibid page—196.

బౌద్ధ సంఘ నిర్మాణం - పరివ్యాప్తి

బౌద్ధ ఉద్యమానికి భిక్షువులేమూలరాయి. బుద్ధుని కాలంలో ఎంతో మంది సన్యాసులైన భిక్షువులు సంచారజీవనం చేస్తుండేవారు. వారిని పరివ్రాజకులు అనేవారు. భిక్షువంటే భిక్షమీద బ్రతికే బౌద్ధ సంఘ బాధ్యుడు. స్థిరనివాసం లేనివాడు. భిక్షువుల సంఘమనేది గృహరహిత జీవనవిధానం కలది. ఇది అది నుండి బౌద్ధానికి వున్నమూడు సూత్రాల్లో ఒక విధానం. బౌద్ధ చరిత్ర ఆరంభమైనప్పటినుండి విహారాలు నిర్మింపబడుతుండేవి. సంచార బౌద్ధులు విహారాలు నిర్మించుకొని సంఘరూపం తెచ్చుకొన్నారు. దానితో ఒకచోట స్థిరంగాధర్మాన్ని గూర్చి ఆలోచించారు. ఆ భిక్షాటనాన్ని పూర్తిగా వదిలివేయనప్పటికి సన్యాసులు ఈ విహారాలలో స్థిరజీవనాన్ని ఆరంభించారు. ఈ విహారాల్లో వారిజీవితం కొన్ని నైతిక నిబంధనలతో క్రమబద్ధీకరించబడింది. ఈ నైతిక విలువలతో కూడిన క్రమ శిక్షణే ఈ విహారాల్లో వినయపిటకంగా పొందుపరచబడింది. సన్యాస జీవన కల్పనం, వారినిబంధనావళి, వారి ఆచరణను నూత్నంగా రూపొందించడంలోనే బుద్ధుని మేధోసంపన్నత అభివ్యక్తం అవుతోంది. టవర్‌లింగ్ THE BUDDHA అనే గ్రంథంలో సంఘజీవనం రూపొందించటంలో బుద్ధుని వైశిష్ట్యం గూర్చి చెబుతూ-

"The reason for the Buddhist community life is inherent in the nature of the Buddha's teaching. We have seen that this teaching consists of diagnosis and prescription: diagnosis of the human malaise as consisting essentially of the disease of individualism and prescription for its cure as consisting primarily of the undermining or erosion of the notion that individuality is something permanent and of great importance. It is in the life of the Sangha that the prescription can most effectively be applied."1

బుద్ధుని బోధనల్లో సంఘానికున్న రోగ నిర్ధారణ దానికి తగిన ఔషధ నిర్ధారణ జరిగింది. వ్యక్తికి, సంఘానికుండే వైరుధ్యాన్ని బుద్ధుడు తన అను భవం ద్వారా స్పష్టం చేసి, తన అనుభవాన్ని పరిపక్వంగా సిద్ధాంతీకరించాడు.

బౌద్ధ విహారాల నిర్మాణం కోసం రాజులు, రాజ్యాధికారులు, వ్యాపార స్తులైన ధనికులు విరాళాలు విరివిగా ఇచ్చారు. ఆ విహారాల్లో వుండే సన్యా సులదైనందిన జీవితానికి అయ్యేఖర్చులకూడా చారిటబుల్ ఎండోమెంట్స్ ఏర్పడ్డాయి. వార్షిక చందాలు, త్రైమాసికచందాలు రాజులు, ధనవంతులు యిచ్చేవారు. బుద్ధుని కాలం నుండి రాజులు, పెద్దలు, బౌద్ధ భిక్షువుల్లోని బోధ కుల కొరకు బౌద్ధాలయాలను నిర్మించేవారు, బౌద్ధ ఆశ్రమాల జీవనోపాధికి సంబంధించిన వ్యవసాయంకోసం భూములు, ఇండ్లు, తోటలు వాటిని సాగు చేయుటకు మనుష్యులు యెడ్లను కూడా ఇచ్చారు, ఇవి బౌద్ధ ఆరామాలకు వ్రాతపూర్వకంగా వ్రాసి ఇచ్చారు. నాటి నుండి నేటి వరకు కూడా రాజులు మారినా బౌద్ధారామాల భూములు బౌద్ధుల క్రిందేవున్నాయి. మెత్తగా వుండే పడకలు, బట్టలు, ప్రయాణంలో వుండే సన్యాసులకు, స్థిరంగా వుండే సన్యాసు లకువలే అన్ని ఆరామాల్లోను ఏర్పాట్లు చేయబడి వుండేవి. ఇదే పరిస్థితి క్రీ. శ. 5 వ శతాబ్ది పూర్వ భాగం నుండి 7,8 శతాబ్దాల వరకు కొనసాగి నట్లు పాహియాన్ తన రచనల్లో చెప్పాడు. నలందా మహావిహారం దీనికి మంచి ఉదాహరణగా ఉన్నట్లు హుయాన్‌సాంగ్ ఇలా చెప్పాడు.

According to Hsuan-tsang, the ground of the monastic establishment was originally a Mango-garden belonging to a SRESTHIN or merchant-prince whose name was probably Amara. It was purchased for ten lacs (or kotis) of gold pieces by a group of 500 merchants who gifted it to the Buddhist samgha.2

---

1. The Buddha - Trevorling Page 124.
2. Studies in the Buddhistic Culture of India. —Lalmani Joshi Page—66.

బౌద్ధానికి వున్న ప్రధాన జీవ సూత్రం సంఘం. సంఘమనే పదం వాస్తవానికి గుంపుని తెలియజేస్తుంది. రాజకీయ **పరిభాషలో** 'రిపబ్లిక్' (గణ తంత్ర) అనే అర్థాన్ని ఆర్థిక పరిభాషలో శ్రేణి **అనే అర్థాన్ని** ఇస్తుంది. ఈ విధంగా ఈ సంఘం అనే పదం విభిన్న రంగాల్లో **విభిన్న అర్థాల్ని** వ్యక్తీక రిస్తున్నందున బుద్ధుని శిష్యులు దీనిని ఒక పద్ధతిగా స్వీకరించారు. బౌద్ధం విస్తరించే మొదటిదశలో ఇది అర్థవంతంగా సూత్రీకరించబడలేదు, ఈసంఘ దృక్పథాన్ని 'శారిపుత్రుడు' రూపొందించినట్లు జైనులు చెబుతున్నారు,

బౌద్ధ జీవన విధానం రెండు రకాలుగా చెప్ప**బడుతోంది.** ఒకటి గృహ స్థజీవన విధానం. రెండవది గృహరహిత జీవన **విధానం. మిళిందుడ**నే రాజు గృహస్థజీవన విధానం మానవాళికి ఎంతో **అవసరమనగా** నాగసేనుడనే సన్యాసి గృహరహిత సన్యాస జీవన ప్రాధాన్యతను **ధృవీకరించాడు.**

Buddhist ethics should not be discussed **as a whole or as a unit.** It should be divided into two sections, **i.e.,the** ethics for the homeless (monks and nuns), and that for **layman.** King Milinda asserted that following the life of a **householder** is essential to mankind, whereas Nagasena the monk asserted **the superiority of the** life of a homeless ascetic. Anyhow, the ritual of taking vows, clerical and lay, developed with the lapse of time.[1]

సుమారు 40 మంది బౌద్ధసన్యాసులు, చక్రాదిత్యుడను రాజుఇచ్చిన దానంతో నిర్మింపబడిన విహారంలో వారిదినాహారం స్వీకరిస్తూవుండేవారు. హుయాన్‌సాంగ్ మహావిహార్‌లో ప్రవేశించే ముందు నలందలో వున్న కొష్టంలో ఫలహారం స్వీకరించినట్లు తెలుపబడింది. ఇతర దేశవాసులను కూడా బౌద్ధవిహారాలు తమ జీవన విధానంతో ఆకర్షించినయి. బాలాదిత్యు నిచే నిర్మింపబడిన విహారంలో మొట్టమొదటగా హుయాన్‌సాంగ్ చేరి బుద్ధ భద్రునితో ఏడురోజులు సహచరించాడు. తరువాత ధర్మపాలుని ఇంట్లో కూడా వున్నాడు.

ధర్మపాలుడు ప్రతిరోజు వరి అన్నము, పండ్లు, నూనె, కర్పూరం వెన్నతోపాటు ఇద్దరుసేవకులు ఒక సవారి ఏనుగు ఆయనకి పంపేవాడు వేలాదిగా వచ్చే సన్యాసులకు ఇదే విధమైన వసతులు కొన్ని బౌద్ధ ఆరా మాల్లో కల్పించబడేవి. బౌద్ధం యొక్క నిర్మాణాత్మకమైన ఈ విధానమే

1. Indian Buddhism -Hajime Nakamura page-7

భిక్షువులుగా ఎక్కువ మంది చేరటానికి ఉపయుక్తం అయ్యింది. నలంద మహావిహారం నడిపించిన వారిలో చక్రవర్తి హర్షవర్ధనుడు, మగధ రాజైన పురాణవర్మ, కామరాజుకు చెందిన కుమార భాస్కరవర్మ వున్నారు. క్రీ. శ. 7వ శతాబ్దిలో నేపాల్ రాజైన అంశవర్మన్ కూడా వున్నట్లు ఈ మహావిహార్ నడిపించబడినట్లు భావించబడింది. క్రీ. శ. 8వ శతాబ్దంలో పాలవంశపు మొదటి ఇద్దరు రాజులైన గోపాలధర్మపాల ఈ విహార నిర్వహణలో ప్రథమస్థానం వహించారు. టిబెట్ రాజైన KHRISRONLDEBTSAN కూడా ఈ విహారాన్ని సుమారు క్రీ. శ. 755 నుండి 797 వరకు పోషించినట్లు బౌద్ధచారిత్రక గ్రంథాలు పేర్కొన్నాయి. సామాన్యులు కూడా బౌద్ధ ఆరామాలను పోషించారు. అందులో కనోజ్ రాజైన యశోదవర్మన్ మంత్రి తేజిన కుష్మాచుడైన మలాడ (MALADA) పేర్కొనదగినవాడు. దానితో పాటు మౌఖరీవంశపు రాజులు ప్రాగ్జోతిషపుర రాజులతో పాటు అనేక మంది అనధికారులు వేయించిన ఎన్నో ముద్రికలు బయటపడటం వలన ఈ అంశాలు ధృవీకరించబడ్డాయి.

బౌద్ధం దానగుణానికి ఒక ప్రత్యేకతను కలిగించింది. దానగుణాన్ని ధర్మంతో పోల్చి లక్ష్మీనరసుగా చర్చించారు. సామాజిక న్యాయంకోసం చేసే త్యాగాన్ని దానంగా ఆయన వ్యాఖ్యానించారు. దానగుణం కంటే, ధర్మగుణం ఉత్తమం అని తోచవచ్చు, ధర్మం అనేది వర్తమాన కాలానికి సంబంధించింది. ధర్మదృష్టి దయారహితమైన యాంత్రికతను కలిగి వుంటుంది. దానదృష్టి మానవత్వంతో కూడిన విచక్షణను పాటిస్తుంది. దుష్టులను శిక్షించాలనేది ధర్మం, ఇతరహక్కులను మనహక్కులను కాపాడుకోవటం ధర్మం. న్యాయంగా మనకు సంక్రమించే హక్కులను విసర్జించటం దానం. మన ప్రయోజనాల రక్షణకు తీసుకొనే చర్యలు, ఇతరుల ప్రయోజనాలకు మరింత హానికర మౌతాయేమో అని ఆలోచించటం దానం. మనం ఇతరులనుండి ఏది ఆశిస్తామో ఇతరులకు ఆ పని చేయటం ధర్మం"

---

1. బౌద్ధం అంటే ఏమిటి?
ప్రొఫెసర్. పి. లక్ష్మీనరసు-46

బౌద్ధులు దానాన్ని ఒకకళగా అభివృద్ధి చేశారు. నలంద విశ్వవిద్యాలయానికి ప్రాంతీయరాజు వందగ్రామాలశిస్తును ఇచ్చినట్లు (HWUILI) హుయిలీ గ్రంథస్థం చేశాడు.

ఈ గ్రామాల్లోని 200 మంది గృహస్తులు కొన్ని వందల కిలోల బియ్యం, పాలు, వెన్న నలంద దినాహారం కోసం పంపేవారు. ఈ విధంగా బట్టలు, ఆహారం, పడకలు, మందులు కూడా భిక్షువులకు సమకూర్చబడినాయి.

చైనానుండి వచ్చిన బౌద్ధయాత్రికుడైన ఇత్సింగ్ కాలంలో నలందా విశ్వవిద్యాలయానికివ్వబడిన దానాలు రెట్టింపు అయ్యాయి- అని తెలుస్తుంది. నాటికి సుమారు రెండువందల గ్రామాలు నలందా విశ్వవిద్యాలయానికి కేటాయించబడినట్లు తెలుస్తుంది. తరువాత వచ్చిన అనేక తరాలరాజులు ఈ విధంగా దానాలు ఇస్తూవుండేవారు. ఈ విధంగా దానాలు, భూదానాలు బౌద్ధ విద్యాలయాలకు ఇచ్చిన రాజులు వాటి అభ్యున్నతికి తగు జాగ్రత్తలు తీసుకొన్నట్లు లాల్‌మన్ జోషి వివరించారు. బౌద్ధులకు దానాలు అవసరం అవ్వడం వలన కూడా సమాజంలో వుండే బానిసవ్యవస్థ కోసం పూర్తిగా పోరాడలేకపోయారు. తాము చెప్పదలచుకొన్న సమతా సిద్ధాంతాలను సున్నితంగా ధనవంతులు నొచ్చుకోకుండా చెప్పవలసివచ్చింది. అయితే వారి మనస్సు మీద బౌద్ధులు పెద్ద యుద్ధం చేశారు. "అందరికీ సమాన అవకాశాలు వుంటే తప్ప మానవ సంబంధాలలో ధర్మం అనే ప్రసక్తిరాదు".1 అని నొక్కి చెప్పారు. శక్తివంతులైనవారు తమకు రావలసింది రాబట్టుకొంటారు. బలహీనులైన వారు తాము ఇవ్వక తప్పని దానిని వదులు కొంటారు"2 అని కూడా బౌద్ధులు వ్యాఖ్యానించారు. ప్రతిమలు, దుస్తులు, ధూప పదార్థాలు, పాత్రలు, తినుబండారాలు, నిత్యావసర వస్తువులు బౌద్ధ విహారాల్లో వుండే సన్యాసులకు బౌద్ధాన్ని అభిమానించే సామాన్య ప్రజలు ఇచ్చేవారు. బౌద్ధ భిక్షులు వీటిని సమానంగా పంచుకొనే వారని ఇత్సింగ్ [ITSING] భారతదేశంలో ఇది సాంప్రదాయంగా వున్నట్టు గమనించాడు. ఈ బహు

1. అదేపుస్తకం- 46 పేజి
2. అదే పుస్తకం-46 పేజి.

మతులతోపాటు విహారాలు పంట పొలాలనుండి, పండ్ల తోటలనుండికూడా కొంతఆదాయాన్ని పొందేవారు వారి సొంత భూములు కౌలుభూముల్లో పండిన పంటలో విహారాలు 1/6 వంతు ఉత్పత్తులను స్వీకరించేవి.

విహారంలో వుండే ఒక సన్యాసి మరణించినపుడు అతనికి చెందిన ఆస్థి పాస్తులు సంఘపరంకావించబడేవి. విహారాల్లోవుండే భిక్షువులకు బట్టలు సామూహిక నిధినుండి సమకూర్చేవారు. ఈ నిధి బహుమతులనుండే కాక పొలాలు, పండ్ల తోటల్లో పండే వుత్పత్తులనుండి కూడా స్వీకరించబడేవి. కొన్నిసార్లు దానాలు విహారాలకు లభించే ఇతర ఆదాయ వనరులు వానిలోని భిక్షువుల అవసరాలకు మించి వుంటుండేవి. విహారాల్లో మిగుల సంపద, ధాన్యాగారాలు, స్త్రీ పురుష సేవకులు, డబ్బు మొదలైన వెన్నో నిలవలు వుండి వారి జీవన సంస్కృతికి పెద్ద అండగా వుండేవి. బిక్షువు ఆకలితో మరణించడం జరగదనే ఆత్మస్థైర్యం ఈ నిధుల నిల్వలు కలిగించేవి. ఈ విహారాలు హిందూ ఆశ్రమాల్లాగా సోమరితనంతో నిండి వుండేవి కావు. లోతైన తాత్వికాంశాలు ఇందులో చర్చించబడేవి – జ్ఞాన సంపాదనకు ఇవి నిలయాలుగా వుండేవి. బౌద్ధుల జ్ఞాన సంపదను గూర్చి చెబుతూ "సంకల్ప రాహిత్యం మానస్సును నిర్వీర్యం చేస్తుంది. రక్షకుల కొరకై మానవులు ఎదురు చూస్తారు. బోధని ఆశించేవాడు తన భవిష్యత్తుకు తానే అధినాధుడు కావాలి. అతడొక సమరశీలయోధుడు, దుష్ట చింతనలను, తన మనస్సునుండి విత్యం పారదోలే సమరంలో పాలుపంచు కోవాలి. దుష్టమైన పునాదుల నుండి వచ్చే ప్రమాదాలను భరించి ఎదిరించి ఓడించాలి. నిరంతర కృషిద్వారా సంకల్ప బలం పెరుగుతోంది."[1] బౌద్ధిక సమర యోధుల్ని ఈ విహారాలలో తయారు చేసేవారు. మనస్సుకు బాగా పదును పెట్టి సమాజానికున్న మకిలిని వదిలించే వారు. సమాజాన్ని బలవంతంగా మార్చడం అనే ప్రక్రియను బౌద్ధం అనుసరించలేదు. బౌద్ధం సామాజిక పరివర్తనకు విజ్ఞాన వంతంగా పనిచేసింది. విజ్ఞానాన్నుండి ఆవిర్భవించిందని కేవలం నమ్మకంమీద ఆధారం కాక హేతు జిజ్ఞాస మీద బౌద్ధం ఆధార పడిందని చెబుతూ పి. లక్ష్మీనరసు తన ఎసెన్స్ ఆఫ్ బుద్ధిజంలో ఇలా పేర్కొన్నారు.

---

1. బౌద్ధం అంటే ఏమిటి? - ప్రొఫెసర్. పి. లక్ష్మీనరసు. పేజీ-46

"In Buddhism there are no beliefs which are not the outcoma of knowledge. It does not constrain the rational human mind to dwell upon insoluble problems. Is the world eternal, or is it not eteral? Is the world finite, or it is not finite? Such questions have no Value for Buddhism.1

దృఢమైన సమస్యలను ఆలోచించకుండా బౌద్ధం హేతు దృక్పథం వున్న మనిషిని నిరోధించదు, ప్రపంచం శాశ్వతమా, అశాశ్వతమా, ప్రపంచానికి పరిమితులున్నాయా లేవా అనే ప్రశ్నలకు బౌద్ధంలో విలువలేదు. ప్రత్యేక ప్రశంసలు, అభిమానాలు పొందిన కొందరు బౌద్ధ భిక్షువుల కున్న సంపదలను గూర్చి ఇత్సింగ్ ఇలా ప్రస్తావించాడు, భూములు, ఇళ్ళు, షాపులు, చెక్క, ఇనుప, రాగి వస్తువులుగావున్న వారి సంపద పంచబడకుండా వుండే సాంఘిక ఆస్తిగా చేయబడేది. కాని చిన్న చిన్న ఇనుప, రాగి పాత్రలు, తలుపులు, తాళాలు, సూదులు, రేజర్లు, కత్తులు, గొడ్డళ్ళు, వులులు, కుండలు, నీటిపాత్రలు మొ॥నవి భిక్షువులకు పంచబడేవి, ఏనుగులు, గుర్రాలు, కంచరగాడిదలు, స్వారి గుర్రాలు రాజకుటుంబాల కివ్వబడేవి. ఎద్దు, గొర్రెలు, బౌద్ధ సంఘ ఆస్తిగా మార్చబడేది. విహారలోని పవిత్రాస్థలాలను అలంకరించుటకు, ప్రతిమలకు రంగులు వేయుటకు ఉత్తమరకపురంగులు పంపబడేవి. మత్తు మంద పూడ్చబడేది, పారవేయబడేది. విహార వైద్యశాలల్లో రోగులకోసం ఔషధాలు పదిలపర్చబడినాయని లాల్‌మన్‌జోషి వివరించాడు.

ఈ వసతులు కలిగించిన వ్యాపార వర్గాల ప్రభావం బౌద్ధ విహారాల కంటే, విహారాలప్రభావమే వ్యాపార వర్గాలమీదవుంది· వ్యాపార వర్గాల ప్రభావం బౌద్ధరామాల మీద వుందనే వాదనను త్రిపురనేని వెంకటేశ్వర రావు ఇలా త్రిప్పి కొడుతున్నారు.

"బుద్ధునినాడు భారతసమాజంలో వర్తక వర్గం బలమైన నూతన వర్గంగా రూపొందిందని బుద్ధబోధ ఆవర్గం యొక్క సాంస్కృతిక నినాదమయిందని–అడుగడుగునా వక్కాణించినంతగా, బుద్ధ బోధలో ఏవిషయం

---

1. Essence of Buddhism P. Lakshmi Narasu page 23
Asian Educational Services-New Delhi - Madras 1993

వారివర్గ ప్రయోజనాలకు ప్రబలరక్ష అయిందో నిర్దుష్టంగా నిరూపించలేదు. చతుస్సత్యాల సూత్రమా! జగత్తును జన్మను గూర్చిన ప్రథమ ప్రముఖ సత్యం దుఃఖం; అదుఃఖకారణం తృష్ణ—ఆశ; దుఃఖానికి అంతముంది; దాన్ని అంతమొందించేందుకు మార్గముంది అంటూ చతుస్సత్యాలు చెప్పి వాని వివరణగా చెప్పిన ద్వాదశ నిదాన సూత్రమా? నీతిమంతమైన, నియమ బద్ధమైన జీవిత మార్గాన్ని నిర్దేశించిన ఆర్య అష్టాంగమార్గమా? ఆ ప్రకారం నడుచుకోవడానికి నాటి వర్తక ప్రభువర్గం ఉత్సాహించిందన్నట్టా? సర్వం అనిత్యమన్న సూత్రమా? నిర్వాణంశాంతం అన్నట్టిదా? "బంగారు వంటి కోమటి సంగీతము నేర్చి బేరసారము లుడిగెన్" అన్నట్టుగా వర్తక పుత్రులైనయశుడు, అతని నేస్తులు నలుగురు, సృగాలుడువంటి వారెందరో సంపదలను, సంసార సుఖాలను వదులుకొని సన్యసించారంటే వర్గ ప్రయోజనాలకనే సమాధాన మిస్తామా? అనాథ పిండక శ్రేష్ఠి అనుపమానదానం అతని సాటి వర్తక ప్రభువుభార్య—పూర్ణవర్ధనుని భార్య విశాఖ తన స్త్రీధనం యావద్దానం వంటివన్నీ ఏమిటి? ప్రజాస్వామికాలకు విరుద్ధంగా బుద్ధుడు మగధ, కోసల నిరంకుశ సామ్రాజ్యతత్వ సమర్ధన చేశాడనుకొనటమా? మరి శాక్యలిచ్ఛవీ గణరాజ్యాలు బుద్ధునికి అభిమాన పాత్రాలు, అతని భిక్షు సంఘవ్యవస్థ వానికి ప్రతీక అని మరొక ప్రక్క చెప్పుకుంటామేమిటి? ఇది పరస్పర విరుద్ధమైన కథనము కాదా"?

వెంకటేశ్వరరావు తన వివరణలో బౌద్ధం వ్యాపారవర్గాలను తన సిద్ధాంతాల ద్వారా ప్రతిభావంతం చేసి తనవెనక నడుపుకోగలిగింది అని పేర్కొన్నారు. ఎక్కువ మంది వైశ్యులు బౌద్ధంలో చేరినంత మాత్రాన ఇది వ్యాపారస్తులమతంకాదు సంఘ నిర్మాణమే బౌద్ధంలో ప్రధాన భూమిక. బుద్ధుని అహింసావాదం వ్యాపార కేంద్రాలలో వ్యవస్థాపితమైంది, మగధ కోసల, అవంతి, ఉజ్జయిని, విదిశ, రాజగృహ, కాశీలలో బుద్ధుని సందేశం ప్రశస్తి పొందింది. శ్రావస్తి పట్టణంలోని సంపన్న వంతులు బౌద్ధంలో చేరడం ఒక పెద్దమలుపు. ఈ బౌద్ధ ధర్మవ్యాప్తికి నిర్మాణాత్మకమైన పద్ధతిని అచరించి విహారాలు నిర్మించడం వలన బౌద్ధ సంఘానికి వచ్చిన అపరిమితమైన సంపద చాలావరకు సక్రమమైన మార్గంలోనే ఉపయోగపడింది.

అనంతకాలంలో బౌద్ధమతాలు భారతదేశ వ్యాప్తంగా విస్తరించాయి. బెంగాల్‌ను పాలించిన 'పాల' రాజు చేసిన దానాలు కూడా చెప్పుకో తగినవి, 'నలందలో' అనేక కొత్త బౌద్ధ విహారాలు కట్టించడమే గాక 'పాలరాజు' వాటిని పునరుద్ధరించాడు. క్రీ. శ. 8వశతాబ్దంలో పాలారాజైన గోపాలుడు (1) వాజశ్వారి[VAGISVARI]అనే వేశారు. గోపాలుడు బౌద్ధానికి చేసిన దానాలు 'మంజుశ్రీమూలకల్ప'లో తెలుపబడినాయి. అతను విహారాలు, చైత్యాలు, ఉద్యానవనాలు, తటాకాలు, సత్రాలు గుహలు నిర్మించాడని తెలుస్తుంది.

గోపాలుని కుమారుడు ధర్మపాలుడు విక్రమ శీలమఠాన్ని స్థాపించాడు. దానిలో 108 గదులు నిర్మించారు. వానిలో 54 గదులు మాంగ్స్ నివసించడానికి, మిగిలిన54 వారిమత విధానాలు పాటించడానికి వుపయోగించేవారు. మధ్యలో సెంటల్‌హాల్ వుండేది. బయటకి 6 ద్వారాలు వుండేవి, ఈ సంస్థలో బౌద్ధ ధర్మ పరమైన విద్యాబోధనకు సంబంధించి 108 మంది బౌద్ధ పండితులను పోషించేవారు. నలంద విహారాన్ని కూడా ధర్మపాలుడే అతని కాలంలో నడిపించాడు.

రాజభట్టుడు (RAjABHATA) 'ఉపాసక' ను అనుసరించాడు. రోజుకు లక్ష బుద్ధ విగ్రహాలు మట్టితో చేయించ గలిగేవాడు. మహాప్రజ్ఞపాల్ మిత సూత్రాల్లో వెయ్యి పాదాలు చదివే వాడు, ఆయన 'అవలోకితేశ్వర' అనే బోధి సత్వ విగ్రహాలను పెట్టి అనేక ప్రపర్శనలు చేసేవాడు. అతని కేంద్రంలో 4000 మంది బౌద్ధభిక్షువులు, భిక్షిణులు వుండేవారు.

ఒరిస్సాలోని 'భౌమకార' (BHAUMAKARA) రాజులు బౌద్ధులకు దానాలు చేసేవారు. వారి ముఖ్యపట్టణం అయిన విరాజలో (VIRAJA) లో బౌద్ధ మత చిహ్నాలు అనేకం బయట పడ్డాయి. త్రిభువన మహాదేవి శవకారుడు (3)యొక్క రాణి కట్టించిన డంకానల్ పలకం అనేక బౌద్ధ ఆరామాలు నిర్మించిన వారి చిహ్నంగా పురాధర (PURADARA) పట్నానికి స్వాగతం పలుకుతుంది.

---

(1). "బుద్ధబోధ–బౌద్ధమతం"– ముందుమాట పేజి 9

క్రీ.శ. 8,9వి,తాబ్దాలకు బౌద్ధానికి సంబంధించిన తాంత్రిక ఫలకాలు రాజపురంలో త్రవ్వకాల్లో బయటపడినాయి. ఖాదిపాద (KHADIPADA)లో వున్న అవలోకితేశ్వరుని విగ్రహం పరమగురు రాహులరుచి అనే తాంత్రిక బౌద్ధునిచేత స్థాపించబడింది. ఒరిస్సాలోని రత్నగిరిలో బౌద్ధకళకు సంబంధించి గుర్తింపదగిన విగ్రహాలు బయటపడ్డాయి.

రత్నగిరి బౌద్ధవిహారంలో చైనాలోని బౌద్ధమతాన్నిగూర్చి ప్రజ్ఞా అనే మాంగ్ అధ్యయనం చేశాడు.

ప్రజ్ఞనిద్వారా 'అవతంశాఖ' అనే విభాగాన్ని సుభాకరసిన్హ అనేరాజు చైనీస్ సామ్రాజ్యాధిపతైన TE TSONG రాజ్యానికి పంపారు. క్రీ.శ. 9వ శతాబ్దానికి సంబంధించిన 'జయాశ్రమ విహార్'కు శివకరదేవ 111 కాలం గ్రామం పన్నుని దానం చేశాడు. ఈ విహారంలో భిక్షులు, భిక్షిణులు కలిసే జీవించేవారు. దేవీ పర్వతాలలో కనబడే శిలాశాసనాల వలన 'అర్థ్యాకవరాటిక' అనే విహారం వున్నట్లు తెలుస్తుంది. ఇది 9వ శతాబ్దానికి చెందిన శిలాశాసనం. ఈ మఠం క్రీ.శ. 828 భీమతాలోకమాన్యులచేత నిర్మింపబడింది. రాజతరంగిణి 3,4 భాగాల్లో కాశ్మీర్‌రాజులు బౌద్ధ భిక్షులకు అత్యధికంగా దానాలు చేశారని వ్రాయబడింది. మేఘవాహనుడు అనే రాజు బౌద్ధ దీక్షను స్వీకరించాడు. అతని భార్య అమృత ప్రభవిదేశీ భిక్షువులకోసం ఒకపెద్ద ఆశ్రమాన్ని నిర్మించింది. STANPA అనే టిబెట్‌కు చెందిన బౌద్ధభిక్షువు ఈ ఆరామంలో వున్నాడు. బౌద్ధమతానికి యుధిష్టిర, రణాదిత్య, విక్రమాదిత్య వారి రాణులు, మంత్రులు కూడా విస్తృతంగా దానాలు చేసినట్లు తెలుస్తుంది. 8వ శతాబ్దపు కాశ్మీర బౌద్ధ వుపాసకుడు కంకుణ [CANKUNA] బౌద్ధ ధర్మాన్ని ప్రచారం చేయడంలో ప్రసిద్ధి చెందాడు మాళవదేశానికి సంబంధించిన శిలాదిత్యరాజు అశోకుణ్ణి అనుసరించాడు. హర్షుని అల్లుడైన ధ్రువభట్టుడు కూడా బౌద్ధులకు దానం చేయడంలో పేరెన్నికగన్నాడు. ధర్మాదిత్యుడు ఒక పెద్ద బౌద్ధ దేవాలయాన్ని నిర్మించి అందులో ఏడు బుద్ధుని విగ్రహాలు శిల్పింపజేసి ప్రతినిత్యం బౌద్ధ భిక్షువులకు బంగారు ఆభరణాలు, విలువైన వస్తువులు దానంచేస్తూ వుండేవాడు. ఇతడు అహింసా సిద్ధాంతాన్ని ఎంతబాగా పాటించే వాడంటే ఏనుగులకుకూడా శుద్ధిచేసిన నీటిని ఇచ్చేవాడు.

ఇలా భారత భూభాగంలో అనేకమంది రాజులు బౌద్ధ ధర్మాని పరి వ్యాప్తి చేయడంకోసం అపరిమితంగా దానాలు చేశారు. ఇందువల్ల కొన్ని అనర్థాలు జరిగినా బౌద్ధధర్మ పరివ్యాప్తి కూడా బలంగాను, నిర్మాణాత్మకం గాను జరిగి బౌద్ధం ప్రజలలో నూతనోత్తేజం తెచ్చింది

"A new Buddhist movement arsoe in the 10th century A.D; in the form of belife in Amitabha Buddha. Many people were converted to this faith and they simply recited the name of Amitabha Buddha with the object of being reborn in his Pure Land. This movement was followed by independent new sects which also emphasized belief in Amitabha. The new sects, which arose during the 12th and 13th centuries, were as follows: Yuzunen-butsu, founded by Ryonin (1072—1132 A. D), Jodo, founded by Honen (1133 — 1212 AD), Jodo - shin, founded by Shinran (1173—1262 A. D.), and the Ji, founded by Ippen (1239—1289 A.D.).The factors common to these sects were to be founded in the definition of laymanship and in the efforts to purify and simplify both doctrine and practice. Owing to these features, they were able to attract many followers from among the farmers peasants and warriors".

బౌద్ధం ఒక ఉద్యమంగా, ఒక సంఘనిర్మాణంగా ఒక సామాజిక కార్యాచరణగా, ఒక విప్లవ స్రవంతిగా, ఒక పరిణామరూపంగా ఒకసారస్వత నికేతనంగా, ఒక చిత్రశాలగా, ఒక శిల్పప్రపంచంగా, ఒక ఆచరణద్వీపంగా ఒక ప్రేమక్షేత్రంగా, ఒక తాత్విక స్రవంతిగా, ఒకవ్యక్తిత్వ ప్రదీప్తిగా బుద్ధుని ఆశయాలను, ఆలోచనలను, ఆచరణను ప్రపంచ వ్యాప్తంగా వెలిగించింది.

2500 Years of Buddhism prof. P. V. Bapat
Publications Division page:—63

బౌద్ధం - సమకాలీనదర్శనం

బౌద్ధంలో సమాజ పరిణామ సూత్రంతో పాటు సమకాలీనత వుంది. సమాజం మారుతున్న కొద్ది సమాజాన్ని సజీవ శక్తిగా మల్చడానికి బౌద్ధం ఒక దార్శనిక సాధనమవుతుంది.

బౌద్ధంతత్వంలో అంతర్లీనంగా దాగున్న సామాజిక, ఆర్థిక, రాజకీయ సాంస్కృతికరంగాలు నిరంతరం అన్వయించబడుతూ సమాజంలో వున్న లోపాలను తొలగిస్తూ నిత్యనూతనసామాజిక ఆవిర్భావానికి మూలకంపమ వుతూవస్తున్నాయి. వ్యక్తిన్ని, సమజాన్ని నిరంతరం పెనవేస్తు వారిద్దరి అంతస్సంబంధాలను సుసంపన్నం చేస్తూ బౌద్ధం ముందుకు వెళుతుంది. ఈక్రమంలో బౌద్ధం ఏఏరంగాలను సుసంపన్నం చేసిందో పరిశీలిద్దాం.

(1) బౌద్ధం - ఆర్థిక వాదం:

బుద్ధుని ఉద్యమం సమకాలీనంగా. ప్రాపంచిక దృక్పథం కలిగి ఉండేది. ఆయన బోధనల్లో దుఃఖ విముక్తికి సంబంధించిన జీవన విధానం బోధింపబడేది. ముఖ్యంగా బౌద్ధసంఘ నిర్మాణంలో అర్థిక స్పృహ చాలా స్పష్టంగా

ఉంది. దానితోపాటు ఆర్థికనిర్మాణమూ ఉంది. నిజానికి బౌద్ధయుగంలోనే వ్యాపార కేంద్రాలు బలంగా రూపొందాయి. అంతేగాకుండా బౌద్ధం రాజ్య సుస్థిరతనుకూడా నొక్కివక్కాణించింది. రాజ్యం సుస్థిరంగా ఉండడం అనేది సమాజం సుసంపన్నం కావడం మీద ఆధారపడి ఉంటుంది. కాబట్టి సమాజాన్ని సుసంపన్నంగా ఉంచే అంశాలమీద బౌద్ధం నొక్కిచెప్పింది. ఈ అంశాన్ని A. K. WARDER తన ఇండియన్ బుద్దిజంలో ఇలా పేర్కొన్నాడు 1 "బౌద్ధ సంఘనిర్మాణంలో ఆర్థిక స్వభావం కలిగిన సూచనలున్నాయి. ఇది ఎంతో ఆసక్తికరమైనది. ముఖ్యమైనది. ఇది ప్రాథమికంగా ఆర్థిక స్వభావం కలిగినవే అయినప్పటికీ, ఈ అభివృద్ధికరమైన ఆర్థిక పునాదిపైన సమాజం సర్వతో ముఖాభివృద్ధి చెందుతుంది. ఆర్థిక సుసంపన్నత. విస్తరణ అనే అంశాలుమాత్రమే ప్రజల అలజడిని తగ్గించగలవు. అదే సమాజంలో ఈ అంశాలు రాజునుకూడా గొప్పవాడిగా చేస్తుంది. ప్రజలను ఆర్థికంగా అభివృద్ధిచేస్తే రాజ్యంకూడా ప్రతిఫలాలను (పన్నురూపంలో) పొందవచ్చు. వాస్తవానికి రాజ్యసంపద సంచయ మవుతుంది. సమాజం సుసంపన్నమై, ఆర్థికంగా క్షేమంగా ఉండి, ఏవిధమైన అలజడిలేకుండా ఉండడమే బౌద్ధధర్మసారం. ఇదే దానివిజయానికి అవసరమయిన అంశం. ఈ అంశానికి బౌద్ధ సంఘంలో, ప్రాధాన్యత వుండేది. వాటి వ్యాప్తికి సంబంధించిన బౌద్ధ గ్రంథాల అధ్యయనానికి వారు ప్రాముఖ్యత నిచ్చారు. బుద్ధుడు తన ధర్మాన్ని ప్రపంచమంతా శాశ్వతంగా ఉండిపోవాలని అనుకోలేదు. సమాజపరిణామాన్నే ఆయన కోరాడు.

బౌద్ధం-బ్రాహ్మణ అవకాశవాదంపై యుద్ధం.

బుద్ధుడు ఒక దీర్ఘసూత్రంలో పరాన్న భుక్కులుగా జీవిస్తున్న బ్రాహ్మణ అవకాశవాదాన్ని దుయ్యబట్టాడు. బుద్ధుడి బోధనలల్లో దోపిడి వ్యవస్థకు మూలమైన ఇతరుల శ్రమ దోచుకోవడంపై పెద్దఎత్తున ఆలోచన లేచింది. ఒకడు శ్రమద్వారా జీవనం చేస్తుంటే మరొకడు కర్మకాండద్వారా జీవనం చేస్తున్నాడు. ఈ దారుణపరిస్థితిని బుద్ధుడు ప్రవక్తంగా చెప్పాడు. ఆయన మాటల్లోనే ఒక దీర్ఘసూత్రంలో చూడండి.

---

(1) ఇండియన్ బుద్ధిజం పేజి—175. WARDER;

"బ్రాహ్మణులంతా లేదా వారిలో కొందరు ఎంతో విలాసవంతమైన జీవితాన్ని గడిపేవారు. ఈ పరిస్థితి భేదాలను రూపొందించిన బ్రాహ్మణుల స్థితికి పూర్తిగా భిన్నమైంది. ఇప్పుడు బ్రాహ్మణులు కులహీనులుగా జీవిస్తున్నారని ఆయన భావించాడు. వాస్తవానికి వారంతా రాజులదగ్గర అగ్రహారాలు పొంది భూస్వాములయ్యారు. పూర్వకాలంలోని బ్రాహ్మణులు నిజమైన ఋషులై ఉంటే కావచ్చునేమోకాని, ఆధునిక కాలంలో కేవలం మంత్రాలను కంఠస్తం పట్టడం వలన ఏ బ్రాహ్మణుడు ఋషి కాలేడు." బుద్ధుని మాటల్లోని సత్యం బ్రాహ్మణవర్గానికి బాకులా దిగబడింది.

బౌద్ధం - తాత్త్విక పాఠశాల

బౌద్ధం పిడివాదానికి భిన్నంగా హేతువాద దృక్పథంతో ఎదగడానికి కారణం నిత్యమూతనంగా తను సూత్రాలను హేతుత్వంతో సమన్వయించుకోవడమే. ఒక స్పష్టమైన దృక్పథంతో తాను నిర్మించిన సూత్రాలు సామాజికంగా ఎంతవరకు అన్వయమవుతున్నవో, వివేచించుకొనే విశ్వవిద్యాలయాలు ఆశ్రమాలు బౌద్ధాన్ని ఎప్పటికప్పుడు సమకాలీన ప్రాపంచిక దృక్పథం తీసుకోవడంలో కృతకృత్యమైందని A. K WARDER ఈ విషయాన్ని ప్రతిభావంతంగా ఇలా వివరించారు. "మధ్యయుగాలలో ఆవిర్భవించిన కొత్త ఆలోచనా ధోరణులను గురించి మనం పరిశీలిద్దాం. అవి మాధ్యమిక, పారమిత, విజ్ఞానవాద, సైద్ధాంతిక ధోరణులు. ప్రతి ధోరణిలోను అనేకమంది ఉపాధ్యాయులు, ప్రబోధకులు తమశిష్యులకు ఆయాధోరణుల సారాన్ని బోధిస్తూ వచ్చారు. ప్రతి ఉపాధ్యాయుడు తన బోధనను ఎప్పటికప్పుడు సంస్కరిస్తూ మరింతగా శుద్ధిచేస్తూ తమ శిష్యులకు బోధించారు. వారి కృషిలో ప్రధాన భాగం. ఇతర ధోరణుల పట్ల తమ విమర్శనాత్మక పరిశీలనకు కేటాయించారు. ఇందులో బౌద్ధ ధోరణులు, బౌద్ధేతర ధోరణులుకూడా ఉన్నాయి. గతంలో ఉన్న వాదనలను విమర్శనాత్మక దృష్టితో పరిశీలించి దానిపైన తర్కాన్ని నిర్మించి దానిని తమ విద్యార్థులకు అందించేవారు.

---

2. అదే పుస్తకం- పేజి 179

వీరు బహిరంగ చర్చలలో పాల్గొనేవారు. బహిరంగ వాదోపవాదాలు భారతీయ తత్వశాస్త్రానికి ప్రాణం.

"We have followed above the rise of the new schools of the Middle Ages : the Madhyamaka and the Paramita. The Vijnanavada and the Sautrantika. Each of these produced a succession of teachers who continued to make refinements in the doctrines which they passed on to their students. A major part of their work consisted of criticism of other views, Buddhist and non-Buddhist, since the latest opinions and arguments had always to be met and the students in each school prepared for the public debates which were the life-breath of Indian philosophy.,,1

బౌద్ధం తన పుట్టుక నుండి బౌద్ధారామాలలో గొప్ప విద్యా సాంప్రదాయాన్ని నెలకొల్పింది. ప్రతి తాత్విక ధోరణికీ సంబంధించిన గ్రంథాలతో కూడిన గ్రంథాలయాలను ప్రతిష్టించింది. బౌద్ధానికి సంబంధించిన వివిధ రకాలను చెందిన గ్రంథాలనేకాక బౌద్ధేతర గ్రంథాలను కూడా బౌద్ధవిద్యార్థులకు అందుబాటులో ఉంచారు. ఈ విధంగా అన్నిరకాల వాదనలను విద్యార్థులకు ఒక క్రమపద్ధతిలో బోధించి వారిని సుశిక్షితులైన తత్వవేత్తలుగా తీర్చిదిద్దారు. ఇలాకొన్ని ఆరామాలు ఇప్పటికి విశ్వవిద్యాలయాలు అనదగినంతగా అభివృద్ధి చెందాయి. కొన్నిచిన్న బౌద్ధ సమాజాలు తాత్విక అధ్యయనంకన్నా కేవలం ధ్యానానికే ఎక్కువగా ప్రాధాన్యతనిచ్చినప్పటికి ఈ విశ్వవిద్యాలయాలుగా అభివృద్ధిచెందిన ఆరామాలనుండి ఒక తత్వవేత్తలు, పండితులు అభివృద్ధిచెందారు.

ఇది హిందూ అధ్యయన పద్ధతికి పూర్తిగా భిన్నమైంది. హిందూ వైదిక మంత్రాలు ఒక మనిషినుండి మరొక మనిషికి చెప్పడమే కాక అవి శబ్దప్రధానం వాటిపై తర్కంలేదు. వివేచనలేదు, హేతువిచారణలేదు. ఒక మనిషి మరొక మనిషిపై తమభావాలురుద్దడం. మూర్ఖంగా దారుణం చేయడం.

---

1. Indian Buddhism by A. K. Warder Page No: 466

గ్రీకు తత్వశాస్త్రంలో వచ్చిన వివేచన అంతా అంతకంటె బలంగా బౌద్ధంలో చోటుచేసుకుంది. ప్లాటో ఏర్పరచిన అకాడమీలన్నిటికన్నా విజ్ఞానవంతమైనవి, శక్తివంతమైనవి తర్కబద్ధమైనవి, లోతైనవి, విశ్లేషణాత్మకమైనవి విద్యుత్తుతో కూడినవి బౌద్ధ విశ్వవిద్యాలయాలు. ప్రపంచంలో ఎక్కడా విశ్వమానవ భావప రూపొందకముందే భారత ఉపఖండంలో బౌద్ధులు విశ్వమానవ తత్వాన్ని తమ విశ్వవిద్యాలయాల్లో చర్చకు ఆచరణకు తెచ్చారు. గ్రీకు తత్వశాస్త్రాన్ని అత్యున్నతంగా పొగిడి తమకు అన్వయించుకునే ఈ హిందూ మేధావులు బౌద్ధతత్వాన్ని మాత్రం శత్రు శిబిరంగా చూస్తూవచ్చారు. హిందూ పిడివాదానికి ప్రత్యామ్నాయంగా రూపొందిన విశ్వవిద్యాలయాల్లో నలందా ఒకటి. దీని గురించి వార్డర్ ఇలా వ్యాఖ్యానిస్తున్నారు.

"The most famous of all the universities was Nalanda, a few miles north of Rajagrha, which seems to have owed its foundation to the fact that Sariputra had lived, taught and died there. Since Sariputra according to the tradition was largely responsible for the systematic study of the doctrine and was particularly connected with the elaboration of abhidharma this choice of a site for academic work would be appropriate."1

అన్ని విశ్వవిద్యాలయాల్లో బాగా ప్రాచుర్యం పొందినది నలందా. ఇది రాజగృహకు కొన్ని మైళ్ళ దూరంలో ఉంది. ఇక్కడే శారిపుత్ర జీవించాడని. ఇక్కడే తన విద్యాభ్యాసాన్ని కొనసాగించి, ఇక్కడే మరణించాడని చెప్పడానికి ఆధారాలు ఉన్నాయి. శారిపుత్రుడు ఈ విధమైన క్రమబద్ధమైన అధ్యయనాన్ని అభివృద్ధి చేశాడు. ముఖ్యంగా అభిధర్మాన్ని విస్తృతపర్చి అభివృద్ధి చేశాడు. నలందా కనిష్కుని[1] తరువాత ప్రసిద్ధి చెందిన కేంద్రంగా విరాజిల్లింది. మాధ్యమిక వాదాన్ని బోధించిన నాగార్జుని వంటి వారు కూడా అక్కడ అధ్యాపకులుగా పనిచేశారని చరిత్ర కారులు చెప్తున్నారు. అక్కడ దిఙ్నాగుడు సూత్నదర్శనాన్ని ఇక్కడే బోధించాడు. అతని కాలంలో నలందకు ఉన్నత ప్రశస్తివచ్చింది. చైనాయాత్రికులు తమ డైరీలలో పేర్కొన్నట్లుగా వేలాది

1. Ibid page—467

మంది విద్యార్థులు, అధ్యయనం చేస్తుండేవారు, ప్రతిరోజు వంద మందికిపైగా బోధకులు తత్వశాస్త్రాన్ని క్రమపద్ధతిలో చెపూ ఉండేవారు. విద్యార్థులను చేర్చుకోవడానికి వారికి భోజన వసతులు మిగిలిన సదుపాయాలు చూడడానికి అధ్యాపకేతర సిబ్బంది ఉండేవారు. భారత టిబెట్ రికార్డుల్లో మూడంత స్తుల భవనాలు గ్రంథాలయాలకు ఉపయోగించారని పేర్కొనబడింది. నలంద తరువాత పశ్చిమ భారతంలో ప్రసిద్ధి చెందిందని 'వల్లభి' విశ్వవిద్యాలయం గురించి warder ప్రశంసించాడు, ఇంకా ప్రసిద్ధిచెందిన విశ్వవిద్యాలయాలు ఎన్నో పేర్కొనదగినవి ఉన్నాయి, వానిలో ముఖ్యమైనవి విక్రమశీల ఉద ండపురి, సోమపురి, జగద్దాల, వజ్రసేవ మరియు త్రికాంతుక పేర్కొనదగి నవి. బుద్ధుడు ధర్మచక్రం బోధించిన జాతవనం చారిత్రక ప్రసిద్ధమైంది. హిందూ పౌరాణిక స్థలాలు యజ్ఞాయాగాదులకు, యుద్ధకాండలకు, ప్రఖ్యాతి గన్నవి కాగా బౌద్ధ స్థలాలు బోధలకు మానవతకు ప్రసిద్ధిగాంచినవి.

బౌద్ధం ప్రత్యామ్నాయం తరతరాలకు నిర్మాణాత్మక జీవిత సంఘ దర్శనాన్ని అందించాయి. బౌద్ధం అంటేనే ఒక ప్రత్యామ్నాయ సంస్కృతి. వ్యక్తి నుండి గ్రామంవరకు, గ్రామంనుండి దేశంవరకు దేశంనుండి ఖండ ఖండాంతరాలవరకు సమకాలీనంగా అన్వయించుకోగలిగిన మానవతా దర్శ నాన్ని బౌద్ధం అందించింది. బౌద్ధ తత్వం సంస్కృతిలో సమన్వయం అయి వుంది. అధ్యయనం దీనికిప్రాణం జీవితాన్ని సంఘాన్ని నిరంతరం అధ్య యనం చేయడంద్వారా బౌద్ధ దర్శనం తన్నుతాను ప్రతియుగంలోను పున ర్నించుకొంటు సమకాలీన దర్శనంగా ముందుకు వస్తుంది.

అందుకు అంబేడ్కర్ బౌద్ధ ధర్మాన్ని సంస్కృతిని రాబోయేతరాలకు నూత్న దృక్పథంతో అందించారు. ఆయన అందించిన నూత్న సామాజిక దర్శనమే సమకాలీన సాంస్కృతిక విప్లవానికి ఊపిరి.

బౌద్ధ పునరుజ్జీవనోద్యమ సిద్ధాంతకర్త

డా. బి. ఆర్. – అంబేడ్కర్

ఆధునికయుగంలో భారతసమాజాన్ని పునర్నిర్మించాలంటే బౌద్ధధర్మ మొక్కటే మార్గమని డా॥ బి. ఆర్. అంబేడ్కర్ తలంచారు. హిందూ సమాజంలో పెట్టెంగట్టుకున్న కులతత్వాన్ని, అస్పృశ్యతని స్త్రీల అసమానతలని తొలగించాలంటే బౌద్ధధర్మమొక్కటే మనకు శరణ్యమని డా॥ అంబేడ్కర్ బౌద్ధమార్గాన్ని బోధించాడు. అస్పృశ్య కులాల్లో జన్మించినవారు తమ్మతాము హిందూమతంలోనుండి విముక్తి చేసుకోలేరని అందుకే నేను హిందువుగా మరణించనని ఆయన ప్రబోధించాడు.

ఒక నూత్న దర్శనాన్ని ప్రబోధించిన బుద్ధుని జీవితాన్ని హిందూ హైతికాసికులు ఇష్టమొచ్చిన పద్ధతిలో అభూతకల్పనలతో కూడిన కథగా మాల్చారు. బుద్ధుణ్ణి దృఢసంకల్పంలేనివాడిగా చిన్నచిన్న అంశాలకే మనస్సు నిశ్చలత్వాన్ని కోల్పోయిన అబలునిగా తీర్చిదిద్దారు. దీనికి అంబేడ్కర్ పరివాజకుడవడానికి కారణం హిందూ ఐతిహాసికులు చెప్పిన కట్టుకథలుకాదని

శాఖ్యులకు, కొలియులకు మధ్య జరిగే యుద్ధాన్ని నివారించడానికి ఆయన పరి వ్రాజకుడయినట్లు చరిత్రకాధారాలతో ఋజువుచేశాడు, అంతకు ముందు ప్రచారంలో వున్న ఒక శవాన్ని ఒక వృద్ధుణ్ణి, ఒక వ్యాధి పీడితుణ్ణి చూసి బుద్ధుడు తన 29వ ఏట పరివ్రాజకుడయ్యాడు అనే దానికి స్వస్తి చెప్పాడు.

అలాగే అంబేడ్కర్ తన లోతైన పరిశోధనతో బుద్ధుని వాస్తవ ధర్మాన్ని వెలికి తీశాడు. బుద్ధుడు ఆత్మఉనికిని నిరాకరించినట్లు ఋజువు చేశాడు. కర్మ, పునర్జన్మలను ఆయన ఏ అర్థాల్లో వాడాడో తెలియచేశాడు. అంతేగాక బుద్ధుడు భిక్షువుకుండే వ్యక్తిత్వాన్ని పరిపూర్ణ మానవుడిగా ఎలా తీర్చిదిద్దాడో, ఈ పరిపూర్ణ మానవుడు తన్నుతాను విముక్తి చేసుకోవడానికి మానవ సమాజాన్ని విముక్తి చేయటానికి తన్నుతాను ఎలా రూపొందించు కోవాలో చర్చించాడు. అంబేడ్కర్ బౌద్ధధర్మాన్ని ఆచరించే వారి జీవిత ధర్మాన్ని బౌద్ధగ్రంథాలన్ని పరిశీలించి పేర్కొన్నాడు.

బౌద్ధ ధమ్మాన్ని ఆచరించడమంటే స్వచ్ఛంగా జీవితాన్ని గడపటమే నని స్వచ్ఛతమనస్సులో, వాక్కులో, శరీరంలో వుండాలంటాడు. సోమరిత నానికి, జడత్వానికి. ఉద్రిక్తతకి, దుందుడుకు తనానిక దూరంగా ఉండగ లగడమే మానసిక స్వచ్ఛత అని బుద్ధుని ధర్మాన్ని అంబేడ్కర్ నివేదిస్తాడు. హింసను బలంగా వ్యతిరేకించాడు బుద్ధుడు. కాముకత్వాన్ని. అసత్యమాడ డాన్ని, మత్తుపదార్థాలను సేవించి మందమతిగా జీవించడాన్ని బుద్ధుడు వ్యతి రేకించాడని బౌద్ధధర్మదీక్ష పొందడం వలననీవు పరిపూర్ణమానవుడవతావని అంబేడ్కర్ తన బుద్ధుడు అతని ధమ్మంలో పేర్కొన్నాడు. దురాశ, క్రోధం, భ్రమలను అధిగమించినట్లైతే మానవుడిలో బాధ, వేదనల జయించ వచ్చని' వాంఛలకు బలికాకుండ మానవుడు జాగ్రదావస్థలో ఉండాలన్నాడు బుద్ధుడు' మానవుడు నిర్వాణమార్గం చేరుకొనేందుకు కోరికలు అవరోధమని బుద్ధుడు హెచ్చరించాడు. అంబేడ్కర్ బుద్ధుని బోధనలను క్రమబద్ధీకరించడమేగాక దానిలోని అంతస్సారాన్ని సులభసాధ్యంగా నివేదించాడు.

నైతికంగాను, మానసికంగాను, దృష్టిపరంగాను విజయం సాధించ గలిగినవాడు ధర్మాన్ని నెరవేర్చినట్లేనని బుద్ధుడు చెప్పిన సారాన్ని అంబేడ్కర్

వివరించారు. పరిపక్వతకూడ మౌఖిక, మానసిక, శారీరకాంశాలనుండే వస్తుంది. బోధిసత్వుడైనవాడు ఒక ధర్మాన్నే పరిశీలన చేయడు. సకల ధర్మాల మౌఖిక సూత్రాలను, వాటి పూర్వాపరాలను పూర్తిగా పరిశీలించి నిగ్గుతేలుస్తాడు, ఇతరులు సహితం అలా తారతమ్య పరిశీలన చేసేందుకు తోడ్పడతాడు అని అంబేడ్కర్ వివరించాడు.

బుద్ధుడు చెప్పిన నిర్వాణానికి, వైదికవాదులు చెప్పిన నిర్వాణానికి వున్నతేడాని అంబేడ్కర్ వివరించాడు. చనిపోయిన తరువాత ఆత్మస్వర్గానికి చేరడాన్ని బుద్ధుడు ఖండించాడు. జీవించి వుండగనే సంసార జీవనం ద్వారా సౌఖ్యాన్ని పొందడాన్ని కూడాబుద్ధుడు ఖండించాడు. "అగ్నిజ్వాల వంటి చిత్తవికారాలను అదుపులో వుంచడంద్వారా నిర్వాణపథం చేరుకోవచ్చనే బుద్ధుని బోధను అంబేడ్కర్ స్పష్టంగా సూత్రీకరించారు. బుద్ధుడు వ్యామోహాన్ని. దురాశను అదుపులో వుంచుకోమని చెప్పాడని దానివలన ఈ ధనాశ మనుషుల్లో ఈర్ష్యా, ద్వేషాలకు కొట్లాటలకు దారితీస్తుంది. అశాంతిని ప్రేరేపిస్తుంది. దానివల్ల సమాజం కల్లోలిత మవుతుందని బుద్ధుడు భావించాడు. ఈ విషయంపై వ్యాఖ్యానిస్తూ అంబేడ్కర్ వర్గ పోరాటానికి ఇది చక్కటి విశ్లేషణ అనటంలో సందేహంలేదు అన్నారు.

బుద్ధుడు ఏదినిత్యంకాదని, మిశ్రితమైనదేది శాశ్వతంకాదని, వ్యక్తిగత మైనదేది శాశ్వతంకాదని చెప్పాడు. ఈఅంశాన్ని వివరిస్తూ అంబేడ్కర్ దీనికి అనంగుని వివరణ ఇలా యిచ్చారు. "ఒకదాని ఆధారంగా మరొకటిగా ఏర్పడిన మిశ్రమంలో ఏ ఒక్కటి స్వయం శక్తి కలిగి వుండజాలదు. మిశ్రమం విడిపోయినపుడు అందలిధాతువులు సహితం నాశనమైపోవడం అనివార్యమౌతుందని, "మన్ను, నీరు, నిప్పు, వాయువుల మిశ్రమమేజీవి. ఈ నాలుగు ధాతువులు విడిపోయినపుడు జీవివిగతమౌతుందని. దానినే మిశ్రమపదార్థ అనిత్యతత్వం అంటారని "ఒకవ్యక్తి శాశ్వతమెలా అవుతాడన్నది" ఈ సూత్రం వివరిస్తుందని అంబేడ్కర్ శాస్త్రీయంగా క్రోడీకరించాడు. ఈ సూత్రంప్రకారం గడిచిపోయిన క్షణంలో నీవు జీవించావు కానిఇప్పుడదిలేదు రాబోవుక్షణంలో నీవుజీవిస్తావు ఆక్షణందాటిన తరువాత నీవులేవు. ప్రస్తుత క్షణంలో నీవు జీవించి వున్నావు కాని ఆతరువాత నీవు జీవించిలేవు అనగా మానవ జీవితం పరిణామ శీలనమైందని, అనుక్షణం ప్రపంచం మారుతుం

దని బుద్ధుడు చెప్పాడు. ఈ పరిణామశీలతనే బుద్ధుని దగ్గర అంబేడ్కర్ ప్రధానంగా స్వీకరించింది. అంబేడ్కర్ తన జీవితకాలమంతా 'డైనమిక్'గా జీవించాడు. ఎక్కడా ఆయన ఆగిపోలేదు. ఆ పరిణామశీలత మర్లా బుద్ధుని కాలాన్ని తలపింపజేసింది. మనుష్య సమాజానికున్న దుఃఖాన్ని నివారించాలంటే విషయ వాంఛలనుండి హృదయ పరిశుద్ధతకు, శాంతికి, సత్యసంబంధమైన జ్ఞానానికి బుద్ధుడు మార్గాన్ని బోధించాడు. చాలకాలం సమజంలో శరీరానికి దాని ఇచ్ఛలకు వున్న విలువ బుద్ధికి, జ్ఞానానికి లేకుండా పోయింది. వ్యక్తి తన కోరికను నెరవేర్చుకోవడం కోసం ఇతరులను పీడించవచ్చును. వేధించవచ్చును. కోరిక ఇద్దరి మధ్య ఆత్మీయతను, ప్రేమను చంపేది అయితే సామాజిక సూత్రం విచ్ఛిన్నం అవుతుంది. మనిషిమనిషికి మధ్య ప్రేమ పెరగాలి. మనిషిమనిషిని ప్రేమించాలి అని బుద్ధుడు నొక్కిచెప్పాడు.

బుద్ధుడు నీతివిశ్వజనీనంగా ఉండాలని వాదించాడు. దానికి ఒక దొంగల ముఠాని ఉదాహరణ తీసుకొంటే. ఆదొంగలముఠా తమ శ్రేయస్సు కోసం ఇతరులను దోస్తారు. తమ శ్రేయస్సు వరకు అది నీతే. కాని ఇతరులను బాధించడంలో దాని సంకుచితత్వం బయట పడుతుంది. అలాగే ఒక జాతి, ఒకకులం తమ శ్రేయస్సుకోసం ఇతరులను దోచుకోవడం, పీడించడం విశ్వజనీనమైన నీతిని గాయపరుస్తున్నాయి. నీతి విశ్వజనీనమై వుండాలి. సంఘశ్రేయస్సు దానికి పునాదికావాలి. ఈవిషయాన్ని ఆధారం చేసుకొని సామాజిక నీతిమీద అంబేడ్కర్ లోతుగా చర్చించారు. 'ఉమ్మడి లక్ష్యాలు, ఉమ్మడి ప్రమాణాలు లేని పక్షంలో సమాజంలో సామరస్యం అనేది ఉండదు. 'అలాంటి భిన్నలక్ష్యాలు, భిన్న ప్రమాణాలమధ్య వ్యక్తి స్థిర చిత్తంతో మనజాలడం' అసంభవమని అంబేడ్కర్ వ్యాఖ్యానించాడు.

సమాజానికి ఉమ్మడి లక్ష్యాలు, ఆదర్శాలు వున్నపుడు మాత్రమే వ్యక్తి స్థిరచిత్తాన్ని సంపాదించుకోవడం సాధ్యమవుతోంది. అదిసాధ్యం కానపుడు వ్యక్తి ఆలోచన పడుతుంది. అతని ఐక్యదృష్టి అస్వతంత్రామూ, వక్రమూ అవుతోందని 'అంబేడ్కర్ ఉమ్మడి నీతే సామాజిక నీతని ఇది బౌద్ధ ధమ్మంలో ప్రధానసూత్రమని నివేదించారు.

బుద్ధునిసిద్ధాంతాలపై వచ్చినచాలా అపవాదుల్ని, సంశయాలని, అంబేడ్కర్ తన నిశిత పరిశీలన ద్వారా నివారించగలిగాడు. ప్రధానంగా 'పునర్జన్మ'కు సంబంధించి బుద్ధుని అభిప్రాయాన్ని చెబుతూ- ['బుద్ధుని ప్రకారం శరీరం నాలుగు ధాతువులవల్ల ఏర్పడుతుంది. అవి పృథ్వి, అగ్ని, తేజస్సు, వాయువు అయితే బుద్ధుడు ఏమి చెబుతున్నాడంటే మానవశరీరం మరణించడం అంటే ఈనాలుగు ధాతువులు విడిపోయినపుడు మరణిస్తాయా, అంటే? బుద్ధుడు లేదు అగ్ని, వాయువు, పృథ్వి, తేజస్సుకు మరణంలేదు. అవి విడిపోతాయి. మర్లా కలుస్తాయి. మర్లాకలిసినపుడు సృష్టి జరుగుతుందికదా అదే బుద్ధుని దృష్టిలో పునర్జన్మ అని అంబేడ్కర్ చిక్కుముడిని విడదీశాడు. ఈ వాదం మీద చార్వాకుల ప్రభావం స్పష్టంగా వుంది. అయితే బుద్ధుడు కొన్ని విషయాల్లో చార్వాకులకంటే బలంగా ముందుకు వెళతాడు.

అంబేడ్కర్ బుద్ధునికి వున్న 'వుచ్ఛేదవాది' అనే అంశాన్ని గూర్చి కూడా చర్చించాడు. బుద్ధుడు ఒక సందర్భంలో నేను ఉచ్ఛేదవాదిని కానని చెప్పినా ఆయన ఆత్మకు సంబంధించినంతవరకు 'ఉచ్ఛేదవాదే' అని అంబేడ్కర్ నిర్ధారించారు. ఈ అంశానికి సంబంధించిన వివరణలు - అంబేడ్కర్ బుద్ధుడు శ్రావస్తిలోని జీతవనంలో అనాథ పిండకుని ఆరామంలో నివసించిన సమయంలో 'మహాకోష్టితుడు' అడిగిన ప్రశ్నలకు సారిపుత్రుడిచ్చిన సమాధానాలను ఉదాహరణగా తీసుకొంటాడు.

బౌద్ధులు తమ బుద్ధి నిశ్చలత కోసం చేస్తున్న ధ్యానంలో ఎన్ని లక్షణాలు హరిస్తాయి, ఎన్ని మిగులుతాయనే ప్రశ్నకు, "వాంఛలు, ద్రోహచింతన, స్తబ్ధత, భయం, సందేహం హరిస్తాయి. చింతన, సంతృప్తి, జాగృత హృదయం దృఢమవుతాయని" బుద్ధుడు సమాధానం చెప్పాడు. అంతేగాక స్వతంత్రంగా వైవిధ్యంగా వ్యవహరిస్తున్న 'దృశ్యం' శబ్దం, వాసన, రుచి, స్పర్శ, ఈ ఐదింటిని బుద్ధి నడిపిస్తుందని, ఇవి జీవ చైతన్యం మీద ఆధారపడి వున్నాయని బుద్ధుడు చెప్పాడు.

మరణించినవాడికి ధ్యానికి మధ్య ఇంద్రియ వ్యాపారంలో వున్న తేడా గురించి చెబుతూ బుద్ధుడు "చనిపోయినవాడి శవంలో వాక్కు, మనస్సు నశిం

చడమేగాక జీవచైతన్యం హరిస్తుంది. ఉష్ణం చల్లబడుతోంది. ఇంద్రియ వ్యాపారం ఆగిపోతుంది. కాని ధ్యానసమాధిలో వున్న భిక్షువుకు జీవచైతన్యం కొనసాగుంతుంది. ఉష్ణం వుంటుంది. ఇంద్రియ వ్యవస్థ ఎప్పటిలా పని చేస్తుంది శ్వాసావయవాల్ని బంధించినా" 'అని అన్నాడు. ఈవివరణ మీద వ్యాఖ్యానిస్తూ- అంబేడ్కర్ "మరణానికి ఇది వుత్తమమూ' సమగ్రమూఅయిన వివరణ కావచ్చును." అన్నారు. మరణమూ, పునర్జన్మ ఈఅంశాలపై బుద్ధుని సమాధానాలను ఆధారం చేసుకొని అంబేడ్కర్ స్పష్టమైన నిర్ధారణలు చేశారు. బుద్ధుడు పదార్థ పునరుజ్జీవనం విశ్వసించాడే తప్ప ఆత్మ పునరుజ్జీవనం కాదని అంబేడ్కర్ తేల్చిచెప్పాడు. ఇలా ఆలోచించడం వలన బుద్ధుని దృష్టి విజ్ఞాన శాస్త్రంతో ఏకీభవిస్తుందని పునర్జన్మ అనే దాన్ని ఈభావంలో మాత్రమే విశ్వసించి ఉంటాడని' బుద్ధుని పునర్జన్మ భావాన్ని అంబేడ్కర్ వివరించాడు. ఈ విషయాన్ని బుద్ధునికే అన్వయించి కోసలరాజు ప్రసేనుడు బుద్ధుని అతని శిష్యురాలు క్షేమను విడివిడిగా ప్రశ్నించి పొందిన ఒకే సమాధానాన్ని ఉదహరిస్తాడు అంబేడ్కర్. ప్రసేనుడు అడిగిన ప్రశ్న తధాగతుడు మరణానంతరం జీవించివుంటాడా? అందుకు క్షేమ రాజును ఎదురు ప్రశ్న వేస్తుంది. సముద్రాన్ని కొలవడం మీకు సాధ్యమా? 'కాదు' అని రాజు సమాధానం చెబుతాడు. క్షేమ రాజుతో ఎందుకు? అని ప్రశ్నిస్తుంది? "సముద్రం మహాద్ధతమైంది. లోతైనది. అపారమైంది అంతు తెలియనిది. అందువలన అని ప్రసేనుడు అంటాడు. అప్పుడు క్షేమ సముద్రంతో బుద్ధుణ్ణి పోలుస్తూ ఇలా అంటుంది.

"అదేవిధంగా, మహారాజు, తధాగతుడిని, భౌతికరూపంలో నిరూపించడానికి పూనుకొంటే ముందుముందు మళ్ళీ చిగురించకుండా మొదలంటూ నరికిన తాళ్ళవృక్షపు బోది మోస్తరు తానుకానిదేదోగా ఆరూపం పరిపక్వమవుతుంది. శరీరాన్నుంచి విముక్తియైనది. మహారాజా తధాగతత్వం. ఆయన మహా బోధిలాగ గంభీరమూ, అపారమూ, అనంతమూ అయినవాడు "మరణం తర్వాత తధాగతుడు మనడు అనటం పొసగదు. అంతేగాదు "మరణం తర్వాత తధాగతుడు ఏక కాలంలో వుంటారు. వుండడు అనటం పొసగదు భావాత్మకంగా తధాగతుడిని నిరూపించడానికి పూనుకుంటే భావం పరిపక్వమై

అదే పుస్తకం పేజీ 298-300

మొదలంటూ తెగిపోతుంది. భావానికి అందని విముక్తమయ్యే తథాగత తత్వం మహార్ణవం వలె లోతైంది. అపారమూ, అనంతమూ అయినది. అందుచేత తథాగతుడు మరణం తర్వాత మనుతాడు అనటం మరణం తర్వాత మనడు అనటం పొసగదు" అని చెప్పింది. ఇదే విషయాన్ని, క్షేమ చెప్పింది. ఈ విషయాన్ని అంబేడ్కర్ చెబుతూ బోధకుడు మరణిం చినా 'బోధ' సజీవమైనదైతే సమాజంలో అది సజీవంగా ప్రవహిస్తుంది అని అంబేడ్కర్ చెప్పాడు. అంబేడ్కర్ దృష్టిలో బుద్ధుని పునర్జన్మ ఆత్మకు సం బంధించింది కాదు. భౌతికపదార్థములు విడిపోయి మర్లా కలవడాన్నే పునర్జ న్మగా బుద్ధుడు చెప్పాడని అంబేడ్కర్ నిరూపించాడు. బుద్ధుని కర్మ వాదం కూడా తాత్వికుల్లో చాలా గందరగోళాన్ని, చర్చనిరేకెత్తింది. అయితే బుద్ధుని పెర ా ిదూ వాదులు ప్రచారం చేసిందే. తప్ప బుద్ధుని అర్థంలో "కర్మ' అంటే 'పని' తప్ప పునర్జన్మకు సంబంధించిన హిందూ వాద కర్మ కాదని అంబేడ్కర్ చెప్పారు. హిందూమతంలోని కర్మ ఆత్మప్రాతిపదిక మీద ఉం టుంది. బౌద్ధంలో 'కర్మ' ఇలా ఉండదు. 'నిజానికి బౌద్ధంలో ఆత్మ అనేది లేదు; అని అంబేడ్కర్ విశ్లేషించి బుద్ధుని కర్మసిద్ధాంతం, విత్తనాన్ని బట్టి ఫలమని మొదట చెప్పింది బుద్ధుడేనని అంబేడ్కర్ వివరించాడు. 'పూర్వ జన్మ భావిజన్మ నిర్ణాయకమని చెప్పే హిందూధర్మమాధారం అక్రమమైనదని అంబేడ్కర్ అన్నారు. ఎందుకు ఈ సిద్ధాంతాన్ని కనిపెట్టారంటే "పేదలస్థితికి, బడుగుస్థితికి, పూచీపడకుండా సమాజాన్ని పాలకులను తప్పించటమే హిందూ వాదుల ఉద్దేశ్యం" అని అంబేడ్కర్ చెప్పారు. అనాత్మవాదం చెప్పిన బుద్ధుడు హిందూ కర్మవాదానికి భిన్నమైన పనినిబట్టి ఫలితం వుంటుందనే అర్థంలో 'కర్మ' ను వాడారు.

అంబేడ్కర్ బుద్ధుని అతికీలకమైన అహింసా సిద్ధాంతాన్ని గొప్పగా విశ్లేషించారు. 'అహింస, చంపక పోవడం బుద్ధుని ప్రబోధాల్లో చాలా ముఖ్య మైంది. ఇవికరుణ, మైత్రిలకు బాగా సన్నిహితమైనది. ఆయన అహింస అను ష్ఠానంలో నిర్నిబంధమైనదా, లేక సాపేక్షమైనది మాత్రమేనా అనే ప్రశ్న వస్తుందని అదికేవలం ఒక ధర్మ సూత్రమా? అనుష్ఠాన నియమమా! అనే అంశాన్ని అంబేడ్కర్ లోతుగా చర్చించాడు. బౌద్ధదేశాలు భిన్న భిన్నంగా ఈ అహింసను అర్థం చేసుకొన్నాయని అంబేడ్కర్ చెప్పారు. శ్రీలంక బౌద్ధ

సన్యాసులు విదేశీ ఆక్రమణదారులకు వ్యతిరేకంగా పోరాడడమే కాదు. వారికి వ్యతిరేకంగా పోరాడమని అక్కడ ప్రజలను ప్రేరేపించారు. మరో వైపు బర్మా లోని బౌద్ధ సన్యాసులు విదేశీ ఆక్రమణదారులకు వ్యతిరేకంగా పోరాడడానికి తిరస్కరించారు. బర్మా ప్రజలకు పోరాడవద్దని కూడా చెప్పారు. బర్మా ప్రజలు గుడ్లు తింటారు. చేపలు తినరు. అహింసను తప్ప మిగిలిన పంచశీలను ఆమోదిస్తూ జర్మనీ బౌద్ధ సంఘం తీర్మానించింది. అహింస విషయంలో భిన్న దేశాలు, భిన్నమైన తాత్వికులు, వివిధరకాలుగా అర్థం చేసుకొన్నారు. ఇచ్ఛా పూర్వకంగా చంపడాన్ని బుద్ధుడు నిషేధించాడు అని అవసరమున్న చోట చంపడాన్ని బుద్ధుడు నిషేధించలేదని బుద్ధుడు ఈ సిద్ధాంతాన్ని సారంగా 'అన్నిటినీ ప్రేమించు' అని చెప్పాడు. అని బుద్ధుడు అహింసను నియమంగా చెప్పలేదు. అది ధర్మసూత్రంగా జీవిత మార్గంగానే చెప్పాడని అంబేడ్కర్ చెప్పాడు. నియమం నియంత్రిస్తే ధర్మసూత్రం నీ జీవిత ఆచరణకు స్వేచ్ఛ నిస్తుందని అంబేడ్కర్ చెప్పారు. పునర్జన్మతోపాటు కర్మను తోసి పుచ్చినట్లే పరకాయ ప్రవేశాన్ని కూడా బుద్ధుడు తోసిపుచ్చాడు. జీవితంలోని అన్ని కోణాల్ని, మనస్సు, మెదడుకు సంబంధించిన అనేకమైన శంకల్ని బుద్ధుడు తీరుస్తూ వచ్చాడు. అయితే వాటి విషయంలో బుద్ధుడు చెప్పిన బోధలు తాత్వికంగా వుం డడంతో వాటికి పెడర్థాలు తీశారు. ఆయన బోధనలకు ప్రమాణంగా బుద్ధుని గురించిఅంబేడ్కర్ చెబుతూ" బుద్ధుడు హేతు బద్ధుడూ-తర్కబద్ధుడూ కాక పోతేమరేమికాదు. ఆయాసందర్భాలకి అతికి, హేతు, తర్కబద్ధంగా ఒకప్రవ చనం వుంటే దానిని బుద్ధుడిగా స్వీకరించవచ్చును." అని అన్నాడు. బుద్ధు డంటే ప్రాపంచిక జ్ఞానమని తేల్చాడు. ఈ సందర్భంలోనే అంబేడ్కర్ మానవశ్రేయస్సుకు ప్రయోజనకరంకాని చర్చలోకి దిగడం బుద్ధుడి కెన్నడూ ఆసక్తి లేదు. ఇది రెండవగీటురాయి. అందుచేత ఏదైనా మానవశ్రేయస్సుతో సంబంధంలేని విషయాన్ని బుద్ధునికి అంటగడితే అది బుద్ధుడు చెప్పిన మాట గా స్వీకరించలేమని అంబేడ్కర్ నిర్ధారణ చేశారు. ఈ పునాదులమీద అం బేడ్కర్ బుద్ధుని తాత్వికసౌధాన్ని నిర్మించారు. మంచిచెయ్యి, దుష్కృతా నికి దూరంగా వుండు. పాపానికి పాల్పడకు. ఇది బౌద్ధ జీవన విధానం.

బ్రాహ్మణులు వ్యక్తిగతంగా కర్మ, పునర్జన్మ వంటి మూఢవిశ్వాసా లను పుట్టిన కొన్ని దినాల్లోనే నమ్ముతాయి. అందుకే వారు ఆతరువాత జీవిత కాలంలో అత్యున్నతదశలకు చేరుకున్న తరువాత కూడా వారు ఈ నమ్మకాలను వదలలేక వాటిని తాము తరువాత స్వీకరించిన ధర్మాలకు, సిద్ధాంతాలకు ముడివేస్తారు. బౌద్ధానికి ఈ తాకిడి ఎక్కువ తగిలింది. బ్రాహ్మ ణులు కొన్ని సంధర్భాల్లో తాము నమ్మిన సిద్ధాంతాల కోసం ఎన్నోత్యాగాలు చేస్తారు. కాని ఆబాల్యంలో పడ్డ బీజాలను సమూలంగా తుడుచుకొని బ్రాహ్మణత్వాన్ని వదలిన వారిసంఖ్య చాలా తక్కువ వుంటుంది. వారికున్న ఈ బలహీనత వల్ల తాము స్వీకరించిన నూతన సిద్ధాంతాలకు కొత్త నిర్వచ నాలు ఇస్తున్నట్లు భ్రమించి పాత నిర్వచనాలే అన్వయిస్తారు. బౌద్ధానికి ఈ బ్రాహ్మణుల తాకిడి వల్ల భారత భూభాగంలో చాలా దెబ్బ తగిలింది. ఆ దెబ్బనుండి తప్పించి మర్లా నిబద్ధమైన బౌద్ధ తాత్విక జీవన విధానాలను పునరుద్ధరించడంలో అంబేడ్కర్ ఎంతో శ్రమ తీసుకొన్నారు.

అందుకే బౌద్ధం బ్రాహ్మణవాదానికి వ్యతిరేకంగా పోరాడిందికాని బ్రాహ్మణులకు కాదు. అయితే బ్రాహ్మణుడిగా పుట్టినవాడిలో సహజాతంగా వస్తున్న బ్రాహ్మణవాదాన్ని పోగొట్టడం మిగిలిన వర్ణాల వారిలో వున్న బ్రాహ్మణత్వాన్ని పోగొట్టడంకంటే కష్టమైన పని. ఈపనికి పూనుకున్న వారందరూ యుద్ధంతో సమానమైన జీవితాన్ని జీవించారు. అంబేడ్కర్ బౌద్ధాన్ని బ్రాహ్మణవాదం నుండి రక్షించేపని తీసుకోవడం అంటే అది దగ్గర దగ్గర బుద్ధుడు చేసినంతపనయ్యింది. అందుకే అంబేడ్కర్ బౌద్ధంలో వున్న నిర్మాణ ధర్మాన్ని ఆధారం చేసుకొని "బిందువుమీద బిందువు పడి తేనే కుండ నిండుతోంది అలాగే కొద్ది కొద్దిగా చేసే మంచి ఎంతో పెరుగు తోంది. చేసిన తరువాత చింతించనవసరం కానిది మంచిపని, మంచిపని పర్యవసానం తృప్తిగా, సంతోషంగా పరిణమిస్తుంది అని, గంధంకన్నా, జవ్వాది కన్నా; తామర; మల్లెపూత పరిమళం కన్నా సుగుణం వలన కలిగే పరిమళమే గొప్పది అని అంబేడ్కర్ సూత్రీకరించాడు.

వైయక్తిక నీతి సమాజ పరిణామాన్ని బట్టి మారుతుంది. వ్యక్తిత్వాన్ని రూపొందించుకోకుండా సామాజిక సందేశం నిచ్చేఅర్హత వ్యక్తికి కలుగదు.

అందుకే అంబేడ్కర్ "వ్యసనాల వెంటపడకు, నిర్లక్ష్యం వహించకు, చెడుభావాలను దరిచేరనీయకు, సచ్ఛీలవ్రతం పాటించు, శీలవంతులు ఈలోకంలో సుఖిస్తారు'' అని బౌద్ధసారాన్ని ముత్యాల దండగా కూర్చాడు. హృదయ సంబంధం లేని కామం విషయంలో బుద్ధుని ధార్మికసారాన్ని అంబేడ్కర్ సమకాలీనంగా క్రోడీకరిస్తూ, సుఖలాలసనుంచి దుఃఖం, భయం కలుగుతాయి. సుఖలోలుడు కానివాడికి దుఃఖం, భయం కలుగవు. శీలం, జ్ఞానం, ధర్మవర్తనం. సత్యవచనం కలిగి తన పని తాను చేసుకొంటూ పోయేవాడు ప్రపంచానికే ప్రేమాస్పదుడౌతాడు అన్నాడు. ఇదే సందర్భంలో సంపదగురించి చెబుతూ సంపదకురిసే ఆశలకు అంతే ఉండదు. సంతృప్తి నివ్వని ఆశలెప్పుడూ ప్రమాదకరమైనవని వివేకవంతునికి బాగా తెలుసు" అని అంబేడ్కర్ అన్నారు.

వ్యక్తి జీవితంలో ప్రధానమైన క్రోధం, విరోధం అనేవాటి విషయంలో త్వాతిక మానసిక శాస్త్రాల సమన్వయంతో మంచి సూత్రాలు రూపొందించారు అంబేడ్కర్. ఇవి బుద్ధుడు అతని శిష్యులు అనేక సందర్భాల్లో చెప్పిన మాటలు సంభాషణలు, సందేశాలు అయినా వాటికి ఒక సూత్రీకరణ తీసుకు వచ్చి ప్రజల నాలుకలమీదకు పోయే అవకాశాన్ని ఆయన కల్పించాడు. ఒక వ్యక్తి మహోన్నతమైన జీవితాన్ని గడపవలయునంటే అతనిలో సంస్క రించవలసిన అంశాలు వ్యవస్థని బట్టి, సమాజాన్నిబట్టి, కాలాన్నిబట్టి ఎన్నో వున్నాయి. 'ప్రేమతోనే నీ శత్రువులను జయించు' అంటూ హిందూ' అష్టాదశ పురాణాలన్నీ చెప్పిన క్రోధాన్ని ఒక్కమాటతో బౌద్ధం జయించింది. "మనిషి ప్రేమతో ఆగ్రహాన్ని అధిగమించనీయ్, అబద్ధాన్ని నిజంతో అధిగమించనీ, సత్పురుషుడు పొంగి పోకుండా, క్రుంగిపోకుండా, విజయానికి ఓటమికి అతీ తంగా వుంటాడు. "అని బౌద్ధం వ్యక్తిని అగ్నిలో పుటం పెట్టింది" ఒక యుద్ధంలో వేలకు వేలమందిని జయించవచ్చు. అదిగొప్పకాదు. తననుతాను జయించిన వాడే వీరుల్లో గొప్పవాడు." బౌద్ధ పునరుజ్జీవనంలో అంబేడ్కర్ ఇది చేయకూడదు అనేసూత్రాల కంటే ఇది చెయ్యాలి అనే సూత్రాలు ఎక్కువ చేశాడు. "లోతైన, ప్రశాంతమైన, నిశ్చలమైన సరోవరంలాగా ధర్మప్రబోధం ఆలకించిన వివేకవంతులు నిశ్చలతను సంతరించుకుంటారు. బుద్ధుని తాత్విక సారాన్ని ఆయన్ని ప్రపంచంలో అనుసరించిన మేధోవర్గం అంతటిలో అంబే డ్కర్ అత్యున్నతుడు. చారిత్రకంగా, శాస్త్రీయంగా, బౌద్ధాన్ని పునరుజ్జీవింప చేయగలిగారు.

అంబేడ్కర్ బౌద్ధ సారాన్ని ఈ సమాజానికి శక్తివంతంగా అందిం చాడు. అంబేడ్కర్ జీవితం బుద్ధుని జీవిత చరిత్ర అధ్యయనంతో పునరుజ్జీ వితమైంది. మానవతాపూర్ణమైంది. హిందూ ప్రత్యామ్నాయమైంది. కారల్ మార్క్స్ ప్రతిపాదించిన గతితార్కిక భౌతిక వాదంలోని తార్కికాంశాన్ని వర్గవైరుధ్యానికి మూలకేంద్రమైన దుఃఖమనే అంశాన్ని అంబేడ్కర్ బౌద్ధం లోనే గుర్తించాడు. బౌద్ధం ఒక సామాజిక ధర్మం. ఒక సామాజిక జీవనం సమసమాజ రూపకల్పనకు భూమిక, కుల నిర్మూలనకు సాధనం, దోపిడిని అంతం చేయడానికి ఆయుధం మానవ సమాజ పునర్నిర్మాణానికి అది సమ గ్రజీవన దర్శనం.

ఇటువంటి బౌద్ధధర్మాన్ని ఆధునిక సమాజాన్ని పునర్నిర్మించే క్రమంలో అధ్యయనం చేసి, ఆసారాన్ని సిద్ధాంత సూత్రాలుగా మలచి, 'బుద్ధుడు-అతనిధర్మము' అనే ఆసిద్ధాంత గ్రంథాన్ని అందించడంతో అంబేడ్కర్ బౌద్ధ పునరుజ్జీవనోద్యమ సిద్ధాంతకర్తగా రూపొందాడు.

అంతేగాక బౌద్ధ ధర్మాచరణలో భాగంగా ఒకేరోజు నాగపూర్‌లో 5 లక్షల మందికి బౌద్ధధర్మ దీక్షనుయిచ్చి బౌద్ధ ధర్మోద్యమంలో కూడా తానే అగ్రగామియై తన్నుతాను ఆధునిక బుద్ధునిగా తీర్చి దిద్దుకోగలిగాడు.

అంబేడ్కర్ చూపించిన ఈ ధర్మమార్గమే భారతదేశ ప్రజలకు విముక్తి మార్గం. ఆమార్గంలో పయనిద్దాం. సమసమాజాన్ని నిర్మిద్దాం.

బుద్ధం శరణం గచ్ఛామి
సంఘం శరణం గచ్ఛామి
ధర్మం శరణం గచ్ఛామి.

ఈ గ్రంథం కోసం అధ్యయనం చేసిన గ్రంథాలు

1. History of Indian Buddhism—by E. Lamotte
Universite Catholique De Louvain
Institut Orientaliste,
LOUVAIN—LA--NEUVE —1988

2. Studies in the Origins of Buddhism
—by Govind Chandra Pande
Department of Ancient History Culture
And Archaeology
University of Allahabad —1957

3. The Buddha And His Dhamma
Dr. Babasaheb Ambedkar writing and
Speeches—Vol—II
Education Department,
Government of Maharashtra —1992

- The Essence of Buddhism
—P. Lakshmi Narasu
Asian Educational Services—New Delhi —1993

- A History of Buddhist Philosophy
—David J. Kalupahana
Motilal Banarsidass Publishers
Private Limited, Delhi --1994

- Indian Atheism (A Masxist Analysis)
—Debiprasad Chattopadhyaya
People's Publishing House, New Delhi

- Buddhist and Vedic Studies,
by—O. H. De A. Wijesekara
Motilal Banarsidass Publishers
Private Limited—Delhi.

- INDIAN BUDDHISM
—Hajime Nakamura
Motilal Banarsidass publishers
Privete Limited,—DELHI

9. THE BUDDHA — Trevor Ling
Maurice Temple smith Ltd
37 Great Russell street
LONDON Reprinted —1974

10. A HISTORY OF INDIAN PHILOSOPHY
—Surendranadh Dasgupta
Volume—I, II, IV
Motilal Banarsidass—DELHI

11. HISTORY OF WESTERN PHILOSOPHY
—Bertrand Russell
by Rontledge, II new Fetter Lane, London-
Reprinted —1991

12. BUDDHISM
—by Sir. M. Monier-williams.
The Chowkhamba Sanskrit series office
VARANASI —1964

13. HISTORY OF INDIAN PHILOSOPHY
—Dr. S. N. Dasgupta.
Published by kitab Mahal, 15, Thornhill Road,
ALLAHABAD 1969

14. INDIAN BUDDHISAM
A. K. WARDER
Motilal Banarsidass Publishers
Pvt. Ltd.....DELHI 1971

15. Taranatha's HISTORY OF BUDDHISAM IN INDIA
Edited by Debiprasad Chattopadhyaya
Motilal Banarsidass Publishers
Pvt. Ltd.....DELHI 1990

13. AN INTRODUCTION TO INDIAN PHILOSOPHY
by Satischandra Chatterjee,
and
Dhirendra Mohan Datta
Univessity of Calcutta 1950

17. A. CULTURAL HISTORY OF INDIA
Edited by A. L Basham
Oxford University Press Delhi 1995

18. EARLY BUDDHIST THEORY OF KNOWLEDGE
K. N. Jayatillake,
Motilal Banarsidass publishers, Delhi 1980

19. STUDIES IN THE ORIGINS OF BUDDHISM
G. C. Pande
Motilal Banarsidass Publishers PVT. LTD
New Delhi

20. MAHAYANASUTRALAMKARA
by Asanga,
Sri Satgur Publications
A Division of Indian Book Center, Delhi 1992

21. STUDIES IN THE BUDDHISTIC CULTURE OF INDIA
-Lal Mani Joshi
Motilal Banarsidass Publishers pvt.LTD
Delhi - 1987

22. OUT LINES OF INDIAN PHILOSOPHY
-M. Hiriyanna
Motilal Banarsidass Publishers PVT. LTD.
Delhi -1994

23. A CRITICAL SURVEY OF INDIAN PHILOSOPHY
-Dr. Chandradhar Sharma
Motilal Banarsidass Publishers pvt.LTD
Delhi -1987

24. BUDDHIST IMAGES OF HUMAN PERFECTION
-Nathan Katz
Motilal Banarsidass Publishers pvt. Ltd. Delhi -1989

25. BUDDHIST PRECEPT AND PRACTICE
-Richard F. Gombrich
Motilal Banarsidass Publishers Pvt Ltd.-Delhi 1991

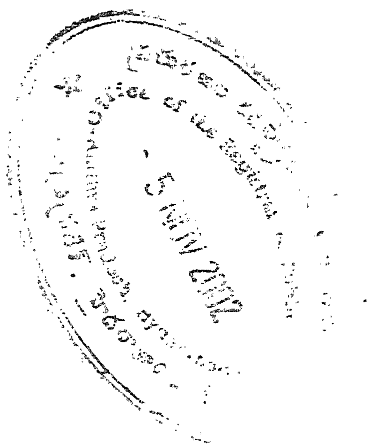
26. SUDRAS IN ANCIENT INDIA
-R. S. Sharma,
Motilal Banarsidass Publishers Pvt. Ltd. Delhi

27. WHAT IS LIVING AND WHAT IS DEAD IN INDIAN PHILOSOPHY
-by Debiprasad Chattopadhyaya
People's Publishing House
-New Delhi

28. 2500 YEARS OF BUDDHISM
prof. P.V. BAPAT
Publication Division

29. బౌద్ధం అంటే ఏమిటి?
పి. లక్ష్మీనరసు.

30. బుద్ధుడు మరియు అతని ధమ్మం
-డా॥ బి ఆర్. అంబేడ్కర్
ప్రచురణ : ఆంధ్రప్రదేశ్ ప్రభుత్వము - 1994

లోకాయత ప్రచురణలు

1. కులం పునాదులు	—కత్తి పద్మారావు	(1881)	20-00
2. జనగీతం	,,	(1979)	10-00
3. హేతువాద సత్యాలు	,,	(1980)	4-00
4. సాంఘికవిప్లవ రచయితలు	,,	(1983)	30-00
5. కుల సంఘర్షణలు	,,	(1983)	5-00
6. Women and Caste In India		(1983)	5-00
7. జైలు గంటలు	,,	(1986)	10-00
8. దేశండైరీ	,,	(1987)	20-00
9. సాంఘిక విప్లవమూర్తి డా॥ బి. ఆర్. అంబేడ్కర్	,,	(1990)	20-00
10. రిజర్వేషన్లు - హిందూమతోన్మాదం	,,	(1991)	10-00
11. Social and Philosophical Movements In India	,,	(1991)	5-00
12. Dalit women		(1991)	10-00
13. దళితుల చరిత్ర (మొదటి భాగం)	,,	(1991)	10-00
14. చార్వాక దర్శనం	,,	(1991)	25-00
15. విముక్తిగీతం	,,	(1987)	5-00
16. రక్తక్షేత్రం	,,	(1992)	5-00
17. భారతీయ సంస్కృతిలో స్త్రీ	,,	(1992)	60-00
18. కులం-ప్రత్యామ్నాయ సంస్కృతి	,,	(1993)	30-00
19. దళిత సాహిత్యవాదం-జాషువా	,,	(1995)	15-00
20. Dr.B .R.Ambedkar the Visionary	,,	(1995)	5-00
21. Caste and alternative Culture	,,	(1995)	100-00
22. ప్రత్యామ్నాయసంస్కృతిలో పెరియార్ మేళా		(1996)	8-00
23. జాషువా సామాజిక తత్వం	,,	(1996)	3-00
24. నల్ల కలువ	,,	(1996)	20-00
25. దళితుల చరిత్ర (రెండవ భాగం)	,,	(1996)	10-00
26. బి.సి.ల సామాజిక చరిత్ర-సాహిత్యం	,,	(1996)	4-00
27. అంబేడ్కర్ సిద్ధాంతభూమిక	- కోట ప్రసన్న	(1996)	12-00
28. రచ్చబండ	- మద్దూరి నగేష్‌బాబు	(1996)	25-00
29. నల్లనాడు (హిందీ దళిత కవితా సంకలనం)		(1997)	10-00
30. దళిత పాట (పాటల సంకలనం)		(1997)	10-00
31. లోయ	– మద్దూరి నగేష్‌బాబు	(1997)	20-00
32. దళిత జనం పాటలు	-రాంచందర్ భీంవంశీ	(1997)	15-00
33. దళితదశాబ్దం	దేవరపల్లి మస్తాన్‌రావు	(1997)	35-00
34, Ancient Indian Dalit Phioilosophy	Kathi Padma Rao	(1997)	100-00